BLAISE PASCAL

Myšlenky

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Blaise Pascal

Mémorial

Léta Páně 1654,
pondělí, 23. listopadu, v den svatého Klimenta, papeže
a mučedníka, a dalších v martyrologiu,
v předvečer svatého Chrysogona mučedníka a dalších,
od asi deseti a půl hodiny večer do asi půl jedné s půlnoci,

Oheň.
Bůh Abrahamův, Bůh Izákův, Bůh Jákobův,
nikoli bůh filozofů a vzdělanců.

Jistota. Jistota. Cítění. Radost. Pokoj.
Bůh Ježíše Krista.
Deum meum et Deum vestrum. [Boha mého a Boha vašeho.]
„Tvůj Bůh bude mým Bohem."
Zapomenutí na svět a na všechno, krom Boha.
Nachází se jen cestami, které učí evangelium.
Velikost duše lidské.
„Otče spravedlivý, svět tě nepoznal, ale já jsem tě poznal."
Radost, radost, radost, slzy radosti.
Odloučil jsem se od něho:
Dereliquerunt me fontem aquæ vivæ. [Opustili mne, pramen vody živé.]
„Můj Bože, opustíš mne?"
Kéž od něho nejsem odloučen navěky.

„Toť je život věčný, aby poznali tebe, jediného pravého Boha, a toho, kterého jsi poslal, Ježíše Krista.“

Ježíš Kristus.

Ježíš Kristus.

Odloučil jsem se od něho; prchal jsem před ním, zřekl se ho, ukřižoval jsem ho.

Kéž od něho nejsem nikdy odloučen.

Zachovává se jen cestami, které učí evangelium:

Odříkání úplné a pokorné.

Podrobení úplné Ježíši Kristu a mému duchovnímu vůdci.

Věčně v radosti za jediný den trápení na zemi.

Non obliviscar sermones tuos. [Nezapomenu na slova tvá.] Amen.

Sekce první. Myšlenky o duchu a o slohu

[fr. 1]

Rozdíl mezi duchem geometrickým a duchem jemným. — U prvního jsou principy hmatatelné, ale vzdálené od obvyklého užití; tak že člověk má nesnáz obrátit se tím směrem, chybí mu návyk; ale sotva se tam obrátí, vidí ty principy v plné šíři; a musel by mít docela křivou mysl, aby chybně usuzoval z principů tak velkých, že je skoro nemožné je přehlédnout.

Avšak u ducha jemného jsou principy v obvyklém užití a přede všema očima; člověk nemusí obracet hlavu ani si činit násilí, jde jen o to mít dobrý zrak, ale musí být opravdu dobrý, protože těch principů je tolik a jsou tak jemné, že je skoro nemožné, aby nějaký neunikl; a pominutí jediného principu vede k omylu; proto musí člověk mít zrak docela čistý, aby viděl všechny principy, a potom správný rozum, aby neuvažoval chybně na principech známých.

Všichni geometři by tedy byli jemní, kdyby měli dobrý zrak, neboť neuvažují chybně z principů, které znají; a jemní duchové by byli geometry, kdyby dokázali ohnout svůj zrak k principům geometrie, na které nejsou zvyklí.

Důvodem, proč někteří jemní duchové nejsou geometry, je, že se vůbec nedokážou obrátit k principům geometrie; naopak důvodem, proč geometři nejsou jemní, je, že nevidí, co mají před sebou, a protože si zvykli na čisté a hrubé principy geometrie a uvažovat teprve poté, co své principy dobře viděli a prošli jimi rukama, ztrácejí se ve věcech jemných, kde se principy nedají takto uchopit. Sotva je vidíme,

cítíme je spíš, než abychom je viděli; nekonečně těžko se vysvětlují těm, kteří je sami od sebe necítí; jsou to věci tak něžné a tak četné, že k jejich pocítění je třeba smyslu velmi něžného a velmi čistého, který by na základě tohoto citění soudil přesně a správně, aniž je většinou mohl prokázat postupně jako v geometrii, protože jejich principy nelze takto uchopit a bylo by to nekonečné podnikání. Je třeba vidět tu věc rázem, jediným pohledem, a nikoli krok za krokem úvahou, aspoň do jisté míry. A tak je vzácné, aby geometři byli jemní a jemní duchové byli geometry, neboť geometři chtějí ty jemné věci traktovat geometricky a činí se směšnými, chtějí-li začínat definicemi a potom principy, což není způsob, jak postupovat v tomto druhu uvažování. Není to tím, že by to duch nedělal; dělá to však mlčky, přirozeně a bez umění, neboť jeho vyjádření přesahuje všechny lidi, kdežto jeho pocit přísluší jen málokomu.

A jemní duchové naopak, zvyklí soudit na první pohled, bývají tolik překvapeni — když se jim předloží tvrzení, kterým nerozumějí a do nichž se vstupuje jen přes definice a principy tak sterilní, že nemají ve zvyku vidět je takto do podrobna —, že se obracejí a odvracejí s nechutí.

Avšak křivé mysli nebývají nikdy ani jemnými duchy, ani geometry.

Geometři, kteří jsou jen geometry, mají tedy správný rozum, ovšem jen tehdy, když se jim všechno dobře vysvětlí definicemi a principy; jinak jsou křiví a nesnesitelní, neboť jsou správní jen u principů dobře vyjasněných.

A jemní duchové, kteří jsou jen jemnými, nemívají trpělivost sestupovat až k prvním principům věcí spekulativních a myšlených, které nikdy ve světě neviděli a které jsou docela mimo užití.

[fr. 2]

Různé druhy správného smyslu; jedny v jistém řádu věcí, jiné v jiných řádech, kde pak blouzní.

Jedni dobře vyvozují důsledky z několika málo principů, a to je přímost smyslu.

Druzí dobře vyvozují důsledky z věcí, v nichž je mnoho principů.

Například jedni dobře chápou účinky vody, v nichž je málo principů; ale jejich důsledky jsou tak jemné, že se k nim dostane jen krajně přímý duch.

A ti by třeba kvůli tomu nebyli velkými geometry, protože geometrie zahrnuje velké množství principů a povaha ducha může být taková, že dokáže proniknout až na dno několik principů a nedovede proniknout ani v nejmenším věci, v nichž je principů mnoho.

Jsou tedy dva druhy ducha: jeden proniká živě a hluboce důsledky principů, a to je duch přesnosti; druhý chápe velké množství principů, aniž je zaměňuje, a to je duch geometrie. První je síla a přímost ducha, druhý je šíře ducha. A jeden může zajisté být bez druhého, neboť duch může být silný a úzký a může být rovněž široký a slabý.

[fr. 3]

Ti, kdo jsou zvyklí soudit podle cítění, nerozumějí nic věcem úvahy, neboť chtějí hned pronikat jediným pohledem a nejsou zvyklí hledat principy. A ti druzí naopak, kteří jsou zvyklí uvažovat z principů, nerozumějí nic věcem cítění, neboť v nich hledají principy a nedokáží vidět jediným pohledem.

[fr. 4]

Geometrie, jemnost. — Pravá výmluvnost se posmívá výmluvnosti; pravá mravnost se posmívá mravnosti, to jest, mravnost úsudku se posmívá mravnosti ducha — která je bez pravidel.

Neboť úsudku náleží cítění, jako vždy náleží duchu; jemnost je údělem úsudku, geometrie je údělem ducha.

Posmívat se filozofii, to je opravdu filozofovat.

[fr. 5]

Ti, kdo soudí dílo bez pravidla, jsou vůči ostatním jako ti, kdo nemají hodinky, vůči těm, kdo je mají. Jeden říká: Jsou to dvě hodiny;

druhý říká: Jsou to jen tři čtvrtě hodiny. Pohlédnu na své hodinky a prvnímu řeknu: Nudíte se; druhému: Čas vám nijak nestačí; neboť uplynula hodina a půl — a směji se těm, kdo tvrdí, že mně čas trvá dlouho a že o něm soudím z libovůle: oni nevědí, že soudím podle svých hodinek.

[fr. 6]

Jak si člověk kazí ducha, tak si kazí i cítění.

Duch a cítění se tvoří rozhovory, duch a cítění se rozhovory i kazí. Dobré rozhovory je tvoří, špatné je kazí. Záleží tedy na všem, aby si člověk dobře vybral, chce-li si je tvořit a nekazit; a nelze si vybrat, pokud si je už člověk nevytvořil a neuchoval nekažené. Tak vzniká kruh, z něhož jsou blažení ti, kdo z něho vycházejí.

[fr. 7]

Čím více má člověk ducha, tím více nachází lidí svérázných; lidé obyčejní nenacházejí mezi lidmi rozdílu.

[fr. 10]

Člověk se obvykle přesvědčuje spíše důvody, na které přišel sám, než těmi, jež vzešly v mysli jiných.

[fr. 11]

Všechna velká rozptýlení jsou nebezpečná pro život křesťanský; ale ze všech, která svět vymyslel, není třeba se bát žádného víc než divadla. Je to tak přirozené a jemné znázornění vášní, že je rozněcuje a dává jim vzcházet v našem srdci, zvláště lásce; především tehdy, když se znázorňuje láska cudná a počestná. Neboť čím nevinnější se jeví duším nevinným, tím spíše jsou schopny se jí dotknout: její síla se líbí naší sebelásce, jež si hned utváří touhu způsobit tytéž účinky, které vidí tak krásně znázorněné; a člověk si zároveň utváří svědomí založené na počestnosti citů, které tu vidí, a to zbavuje bázně duše čisté, které se domnívají, že nenarušují čistotu, milují-li láskou, která se jim zdá tak moudrá.

A tak odchází člověk z divadla se srdcem tolik naplněným všemi krásami a všemi sladkostmi lásky a s duší a duchem tak přesvědčenými o její nevinnosti, že je úplně připraven přijímat její první otisky, nebo spíše vyhledat příležitost, aby ji dal vzejít v srdci někoho jiného, a tak sám přijal tytéž slasti a tytéž oběti, které viděl tak krásně vylíčené v divadle.

[fr. 20]

Pořádek. — Proč bych spíše dělil svou mravnost na čtyři než na šest? proč bych spíš zakládal ctnost na čtyřech, na dvou nebo na jedné? proč spíš na *abstine et sustine* [zdržuj se a snášej] než na následuj přírodu, nebo konej své vlastní záležitosti bez bezpráví, jako Platón, nebo něco jiného? — Ale podívejte, řeknete, všechno zahrnuto do jediného slova. — Ano, ale to je k ničemu, pokud se to nevysvětlí; a jakmile se to začne vysvětlovat, hned jak se otevře toto přikázání, které obsahuje všechna ostatní, hned z něho vycházejí v onom prvním zmatku, kterému jste se chtěli vyhnout. Tak jsou-li všechna zahrnuta do jednoho, jsou tam skryta a neužitečná jako v truhle a vycházejí najevo jen ve svém přirozeném zmatku. Příroda je všechna ustanovila, aniž jedno uzavřela do druhého.

[fr. 21]

Příroda vložila každou ze svých pravd do ní samé; naše umění je uzavírá jedny do druhých, ale to není přirozené; každá má své místo.

[fr. 22]

Ať se neříká, že jsem neřekl nic nového: uspořádání látky je nové; když se hraje míčovou hrou, hrají oba hráči týmž míčem, jenže jeden ho umístí lépe.

Rád bych také slyšel, že jsem užil starých slov. Jako by se stejné myšlenky netvořily v jiný útvar řeči jiným uspořádáním, zrovna tak jako stejná slova tvoří jiné myšlenky svým různým uspořádáním!

[fr. 25]

Výmluvnost. — Je potřeba příjemného a skutečného; ale je potřeba, aby to příjemné samo bylo bráno z pravdivého.

[fr. 32]

Existuje jistý vzor příjemnosti a krásy, který spočívá v jistém vztahu mezi naší povahou, slabou či silnou, takovou, jaká je, a mezi věcí, která se nám líbí.

Všechno, co je utvořeno podle tohoto vzoru, se nám líbí: ať dům, píseň, řeč, verš, próza, žena, ptáci, řeky, stromy, pokoje, šaty a tak dále. Všechno, co není uděláno podle tohoto vzoru, se nelíbí těm, kdo mají dobrý vkus.

A jako je dokonalý vztah mezi písní a domem, které jsou utvořeny podle tohoto dobrého vzoru, protože se podobají tomuto jedinému vzoru, byť každá podle svého druhu, zrovna tak je dokonalý vztah mezi věcmi utvořenými podle špatného vzoru. Není to tím, že by špatný vzor byl jediný, neboť jich je nekonečné množství; ale každý špatný sonet, podle jakéhokoli křivého vzoru byl utvořen, dokonale se podobá ženě ustrojené podle téhož vzoru.

Nic lépe nepochopíme, nakolik je špatný sonet směšný, než když si uvědomíme jeho povahu a vzor a pak si představíme ženu nebo dům udělaný podle téhož vzoru.

[fr. 33]

Básnická krása. — Jako se říká „básnická krása“, mělo by se také říkat „geometrická krása“ a „lékařská krása“; ale neříká se to: a důvod je ten, že se dobře ví, co je předmětem geometrie, totiž že spočívá v důkazech, a co je předmětem lékařství, totiž že spočívá v uzdravení; ale neví se, v čem spočívá „příjemnost“, která je předmětem poezie. Není známo, co je ten přirozený vzor, který se má napodobovat; a protože to lidé nevědí, vymysleli si jisté zvláštní výrazy: „zlatý věk“, „div našich dnů“, „osudový“ a tak dále; a tomuto žargonu říkají básnická krása.

Ale kdo si představí ženu podle tohoto vzoru, který spočívá v tom, že se o malých věcech mluví velikými slovy, uvidí půvabnou slečnu pl-

nou zrcadel a řetězů, nad kterou se zasměje, protože se o půvabu ženy ví lépe než o půvabu veršů. Kdo by se v tom však nevyznal, obdivoval by ji v tomto strojení; a je dost vesnic, kde by ji vzali za královnu; a proto říkáme sonetům udělaným podle tohoto vzoru vesnické královny.

[fr. 35]

Je třeba, aby o něm nikdo nemohl říci: je matematik, kazatel či výmluvný, ale: je to řádný muž; tato univerzální vlastnost mi jediná lahodí. Když člověk vidí někoho a vzpomene si na jeho knihu, je to zlé znamení; chtěl bych, aby nikdo nepostřehl žádnou vlastnost než při setkání a při příležitosti, kdy jí užijeme — *Ne quid nimis* [Ničeho příliš] —, ze strachu, aby některá vlastnost nepřevážila a nedala mu jméno; aby nikdo nepomyslel, že mluví dobře, krom chvíle, kdy jde právě o to, aby se mluvilo dobře; ale tehdy ať na to myslí.

[fr. 42]

Kníže se králi líbí, protože král o něho umenšuje svou vznešenost.

[fr. 44]

Chcete, aby o vás měli dobré mínění? Nemluvte sami o sobě.

[fr. 10 (podle Bossutova dodatku)]

Smíšené. Způsob řeči: „Byl jsem se chtěl do toho vložit.“

[fr. 55]

Otevírací moc klíče, přitažlivá moc háku.

[fr. 56]

Uhodnout: „Část, kterou beru na vašem zármutku.“ — Pan kardinál si nepřál, aby ho uhodli.

„Mám ducha plného znepokojení.“ — Lepší je: „Jsem plný znepokojení.“

[fr. 58]

„Nevede se vám to: odpusťte mi prosím.“ — Nebýt této omluvy, nebyl bych postřehl, že jde o urážku. „S úctou mluveno“ — není nic špatného než jejich omluva.

Sekce druhá. Marnost a bída člověka bez Boha (začátek)

[fr. 60]

První část: Bída člověka bez Boha.

Druhá část: Blaženost člověka s Bohem.

Jinak:

První část: Že příroda je zkažená, podle samé přírody.

Druhá část: Že je Vykupitel, podle Písma.

[fr. 61]

Pořádek. — Byl bych vzal toto pojednání v tomto pořádku: abych ukázal marnost všeho stavu, ukázal marnost všedních životů a potom marnost životů filozofických, pyrrhonských i stoických; ale pořádku by nebylo zachováno. Vím něco málo, co to je, a jak málo lidí tomu rozumí. Žádná lidská věda ho dodržet nedokáže: ani svatý Tomáš ho nedodržel. Matematika ho dodržuje, ale ve své hloubce je neužitečná.

[fr. 62]

Předmluva první části. — Mluvit o těch, kdo pojednávali o poznání sebe sama; o Charronových rozdělováních, jež rmoutí a nudí; o Montaigneově zmatku; že dobře cítil, že chybí správná metoda, že se jí vyhýbal přeskakováním z námětu na námět a že hledal správné ovzduší. Jeho pošetilý záměr vylíčit sám sebe! A to nikoli mimochodem a proti vlastním zásadám, jak se stává každému, že chybuje; nýbrž podle vlastních zásad a podle prvního a hlavního záměru. Neboť říkat poše-

tilosti náhodou a ze slabosti je neduh obvyklý; ale říkat je úmyslně, to je nesnesitelné, a říkat takové, jako jsou tyto…

[fr. 63]

Montaigne. — Montaigneovy vady jsou velké. Chlípná slova; to nestojí za nic, nehledě na slečnu de Gournay. Důvěřivý: lidé bez očí. Nevědomý: kvadratura kruhu, větší svět. Jeho názory na úmyslnou vraždu, na smrt. Vdechuje nedbalost ke spáse, bez bázně a bez pokání. Jeho kniha nebyla psána k pobožnosti, nebyl k ní vázán; ale člověk je vždy vázán od ní neodvracet. Lze omluvit jeho poněkud volné a smyslné názory na některá setkání života (730, 331); ale nelze omluvit jeho zcela pohanské názory na smrt; neboť musí se zříci veškeré zbožnosti ten, kdo nechce aspoň zemřít křesťansky; on však po celé své knize myslí jen na to, jak zemřít zbaběle a změkčile.

[fr. 66]

Je nutné poznávat sám sebe: i kdyby to nesloužilo k nalezení pravdy, slouží to aspoň k uspořádání života, a není nic spravedlivějšího.

[fr. 67]

Marnost věd. — Věda o vnějších věcech mě v čase soužení neutěší z neznalosti mravnosti; ale věda o mravech mě vždy utěší z neznalosti vnějších věd.

[fr. 68]

Lidé se neučí být řádnými muži a učí se všechnu ostatní. A ničím se tolik nepyšní jako tím, že vědí, jak být řádnými muži. Pyšní se tedy jedinou věcí, které se neučí.

[fr. 71]

Příliš a příliš málo vína: nedejte mu, nemůže najít pravdu; dejte mu příliš, totéž.

[fr. 72]

H. Nepoměr člověka. — [Hle, kam nás vedou poznatky přírodní. Nejsou-li ty pravdivé, pak v člověku není žádné pravdy; a jsou-li, nachází v nich veliký podnět k pokoření, nucen snižovat se buď jedním, nebo

druhým způsobem. A protože bez jejich víry nemůže obstát, přeji si, dříve než vstoupí do větších výzkumů přírody, aby ji jednou zkoumal vážně a v klidu, aby také pohlédl sám na sebe a poznal, jaký je mezi nimi poměr...] Nechť tedy člověk nazírá přírodu v celé její vznešené a plné velebnosti, nechť odvrátí svůj zrak od nízkých předmětů, které ho obklopují. Nechť pohlédne na ono zářivé světlo postavené jako věčná lampa, aby osvětlovala vesmír; nechť mu země připadá jako bod ve srovnání s obrovským obvodem, který toto nebeské těleso opisuje, a nechť se podiví tomu, že i tento obrovský obvod sám je jen velmi nepatrným hrotem ve srovnání s tím, jejž objímají hvězdy, které se otáčejí na obloze. Ale pokud se tam náš zrak zastaví, nechť pokročí obraznost: ta se dřív unaví v představování, než příroda v poskytování. Všechen tento viditelný svět je jen nepostřehnutelným tahem v širokém lůně přírody. Žádné představy se k ní nepřibližují. Nadarmo nafukujeme své pojmy za hranice všech představitelných prostorů, rodíme jen atomy ve srovnání se skutečností věcí. Je to nekonečná koule, jejíž střed je všude a obvod nikde. Konečně je to největší smyslový znak Boží všemohoucnosti, že se naše obraznost ztrácí v této myšlence.

Nechť se tedy člověk vrátí k sobě a nechť zváží, co je ve srovnání s tím, co jest; nechť na sebe hledí jako na ztraceného v tomto zapadlém koutě přírody; a nechť se v tomto malém žaláři, kde se nachází usazen — myslím vesmír — učí pokládat zemi, království, města a sám sebe za jejich spravedlivou cenu. Co je člověk v nekonečnu?

Ale aby mu bylo předloženo jiné podivuhodné znamení neméně úžasné, nechť v tom, co zná, hledá věci nejjemnější. Nechť mu zákožka nabídne v drobnosti svého těla části nesrovnatelně menší, nožičky s klouby, žíly v nožičkách, krev v žilách, šťávy v této krvi, kapky v šťávách, páry v kapkách; a dělí-li ještě tyto poslední věci, nechť vyčerpá své síly v těchto pojmech, a nechť poslední předmět, k němuž se dostane, je nyní předmětem naší řeči; snad si pomyslí, že tam je krajní

malost přírody. Já mu chci uvnitř ukázat novou propast. Chci mu vylíčit nejen vesmír viditelný, ale nesmírnost, kterou lze myslet v přírodě, uvnitř této zkrácené formy atomu. Nechť v ní vidí nekonečný počet vesmírů, z nichž každý má svou oblohu, své planety, svou zemi v témž poměru jako svět viditelný; v této zemi živočichy a konečně zákožky, v nichž znovu nalezne to, co prvé daly; a nachází-li ještě v jiných totéž bez konce a bez zastavení, nechť se ztratí v těchto zázracích, ohromných stejně svou malostí jako jiné svou šíří; neboť kdo by se nedivil, že naše tělo, které předtím nebylo postřehnutelné ve vesmíru, samo nepostřehnutelné v lůně všeho, je nyní obrem, světem, či spíše vším, ve srovnání s nicotou, k níž nelze dojít?

Kdo se bude takto zvažovat, zděsí se sám sebe, a vida se udržován v mase, kterou mu dala příroda, mezi těmito dvěma propastmi nekonečna a nicoty, bude se chvět v pohledu na tyto zázraky; a soudím, že se jeho zvědavost promění v obdiv, a bude spíše nakloněn nazírat je v tichu než zkoumat je domýšlivě.

Neboť konečně, co je člověk v přírodě? Nicota ve srovnání s nekonečnem, všechno ve srovnání s nicotou, střed mezi ničím a vším. Nekonečně vzdálen od pochopení krajností, konec věcí a jejich počátek jsou pro něho nepřemožitelně skryty v neproniknutelném tajemství; stejně neschopný spatřit nicotu, z níž byl vytažen, i nekonečno, do něhož je pohlcen.

Co tedy udělá, než aby zahlédl nějaký zdání středu věcí, ve věčném zoufalství, že nepozná ani jejich počátek, ani jejich konec? Všechny věci vyšly z nicoty a nesou se až k nekonečnu. Kdo bude sledovat ty udivující pohyby? Původce těchto zázraků je chápe. Nikdo jiný to nedokáže.

Protože nenazírali tyto nekonečnosti, pustili se lidé opovážlivě do zkoumání přírody, jako by s ní byli souměřitelní. Je to divná věc, že chtěli pochopit principy věcí a odtud dojít až k poznání všeho, s domýšlivostí stejně nekonečnou jako jejich předmět; neboť není pochyb,

že takový záměr lze pojmout jen s domýšlivostí nebo se schopností nekonečnou, jako je příroda.

Když je člověk poučen, pochopí, že příroda — která vryla svůj obraz a obraz svého původce do všech věcí — zachovává skoro ve všech tuto svou dvojí nekonečnost. Takto vidíme, že všechny vědy jsou nekonečné v šíři svých výzkumů; neboť kdo pochybuje, že geometrie, například, má nekonečno nekonečných výpovědí, které má vyložit? Jsou také nekonečné v množství a jemnosti svých principů; neboť kdo nevidí, že ty, které se předkládají jako poslední, se samy neudrží a že se opírají o jiné, které mají zase jiné za oporu, a tak nikdy nedostoupí posledního? My však děláme poslední ty, které se tak jeví rozumu, jako to děláme ve věcech hmotných, kde nazýváme nedělitelným bodem to, za co naše smysly již nic nespatří, i když by to bylo nekonečně a svou povahou dělitelné.

Z těchto dvou nekonečností věd je nekonečnost velikosti mnohem patrnější, a proto se stalo, že si málo osob osobovalo poznat všechny věci. „Budu mluvit o všem," říkával Démokritos.

Avšak nekonečnost malosti je mnohem méně viditelná. Filozofové si daleko spíše osobovali k ní dojít, a tam všichni zaklopýtali. Odtud pocházejí tak obvyklé názvy „O principech věcí", „O principech filozofie" a jim podobné, nadnesené stejně, i když méně patrně, jako onen jiný, který bije do očí: *De omni scibili* [O všem, co lze vědět].

Člověk se přirozeně pokládá za mnohem schopnějšího dojít do středu věcí než objevit jejich obvod; viditelná rozlehlost světa nás viditelně převyšuje; ale protože my převyšujeme malé věci, pokládáme se za schopnější jich se zmocnit, a přece není třeba menší schopnosti dojít až k nicotě než k celku; k obému jí třeba nekonečné, a zdá se mi, že kdo by pochopil poslední principy věcí, mohl by dojít též k poznání nekonečna. Jedno závisí na druhém a jedno vede k druhému. Tyto krajnosti se dotýkají a spojují tím, že se vzdálily, a nalézají se zpět v Bohu, a jen v Bohu.

Poznávejme tedy svůj dosah; jsme něco, ale nejsme vše; to, co máme z bytí, nám skrývá poznání prvních principů, které se rodí z nicoty; a to málo, co máme z bytí, nám skrývá pohled na nekonečno.

Naše chápání má v řádu věcí myslitelných stejnou úroveň jako naše tělo v rozloze přírody.

Omezeni v každém ohledu, tento stav, který drží střed mezi dvěma krajnostmi, se nachází ve všech našich schopnostech. Naše smysly nepostřehují nic krajního: příliš hluku nás ohluší, příliš světla oslepí, příliš vzdálenosti i příliš blízkosti brání vidění, příliš dlouhá i příliš krátká řeč je zatemňuje, příliš pravdy nás ohromuje — vím o těch, kdo nedokážou pochopit, že nulou od čtyřky zbývá nula; první principy mají pro nás příliš mnoho zřejmosti, příliš slasti obtěžuje, přílišné souznění nevadí v hudbě; a příliš dobrodiní rozdražďuje, chceme mít, čím bychom dluh přesplatili: *Beneficia eo usque læta sunt dum videntur exsolvi posse; ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur* [Dobrodiní jsou vítána, dokud se zdají být splatná; kde však hodně přesáhla, místo vděčnosti se vrací nenávist]. Necítíme ani krajní horko, ani krajní zimu. Nadměrné vlastnosti jsou nám nepřátelské, ne postřehnutelné: necítíme je, snášíme je. Příliš mládí a příliš stáří brání duchu, příliš i příliš málo vzdělání; konečně krajní věci jsou pro nás, jako by nebyly, a my nejsme vůči nim: unikají nám, nebo my jim.

To je náš skutečný stav; to z nás činí neschopné s jistotou vědět a dokonale neznat. Plujeme po rozlehlém středu, vždy nejistí a plovoucí, poháněni z jednoho konce na druhý. Jakýkoli bod, k němuž bychom se chtěli upnout a upevnit se, kolísá a opouští nás; a sledujeme-li ho, uniká našim uchopením, klouže nám a prchá věčným prcháním. Nic se pro nás nezastaví. To je stav, který je nám přirozený a přece nejvíc odporuje našemu sklonu; hoříme touhou najít pevné lože a stálý poslední základ, abychom na něm vybudovali věž tyčící se do nekonečna; ale celý náš základ praská a země se otevírá až do propastí.

Nehledejme tedy jistoty a pevnosti. Náš rozum je vždy klamán nestálostí jevů, nic nemůže upevnit konečné mezi dvěma nekonečny, která je uzavírají a prchají před ním.

Pochopí-li se to dobře, věřím, že se každý ustálí v klidu v tom stavu, do něhož ho příroda umístila. Protože ten střed, který nám padl do údělu, je vždy vzdálený od krajností, co záleží na tom, že má člověk o chvíli více pochopení věcí? Má-li ho, bere je o něco shora: není vždy nekonečně vzdálen od konce, a není trvání našeho života rovněž nekonečně vzdálené od věčnosti, i kdyby trvalo o deset let déle?

V pohledu na tyto nekonečnosti jsou všechny konečnosti rovné; a nevidím, proč upevňovat svou obraznost spíše na jedné než na druhé. Jen srovnání sebe s konečnem nám působí trápení.

Kdyby se člověk nejdřív studoval, viděl by, jak je neschopný pokročit dál. Jak by mohlo být, aby část znala celek? — Ale snad bude usilovat o to, poznat alespoň části, s nimiž má souměřitelnost? — Jenže části světa mají všechny takový vzájemný vztah a takové řetězení jedné s druhou, že pokládám za nemožné poznat jednu bez druhé a bez celku.

Člověk, například, má vztah ke všemu, co zná. Potřebuje místo, aby se do něho vešel, čas, aby trval, pohyb, aby žil, prvky, aby ho tvořily, teplo a potravu, aby ho živily, vzduch, aby dýchal; vidí světlo, cítí tělesa; nakonec vše spadá do jeho svazku. Je tedy potřeba, aby se poznal člověk, vědět, odkud vzniká, že potřebuje vzduch k přetrvání; a aby se poznal vzduch, vědět, čím má tento vztah k lidskému životu, a tak dále. Plamen neobstojí bez vzduchu; abychom tedy poznali jedno, musíme poznat druhé.

Tedy, protože všechny věci jsou tím, co způsobuje i co je způsobováno, co pomáhá i čemu je pomáháno, prostředně i bezprostředně, a všechny se vzájemně udržují přirozeným a neznatelným poutem, které spojuje nejvzdálenější a nejrozdílnější, pokládám za nemožné

poznat části bez poznání celku, stejně jako poznat celek bez poznání jednotlivě částí.

[Věčnost věcí v nich samých nebo v Bohu musí také udivit naše krátké trvání. Pevná a stálá nehybnost přírody, ve srovnání s neustálou proměnou, která se děje v nás, musí mít tentýž účinek.]

A co dovršuje naši bezmocnost poznat věci, je, že jsou v sobě jednoduché a že my jsme složeni ze dvou protikladných a rozdílných povah, z duše a z těla. Neboť je nemožné, aby ta část, která v nás uvažuje, byla jiná než duchovní; a kdyby se tvrdilo, že jsme jen tělesní, vylučovalo by nás to tím víc z poznání věcí, protože nic není tak nepochopitelného, než říci, že hmota poznává sama sebe: není v naší moci pochopit, jak by poznávala.

A tak jsme-li jen hmotní, nemůžeme vůbec nic poznat, a jsme-li složeni z ducha a hmoty, nemůžeme dokonale poznat věci jednoduché, duchovní či tělesné.

Odtud pochází, že téměř všichni filozofové zaměňují představy věcí a mluví o věcech tělesných duchovně a o duchovních tělesně. Neboť směle říkají, že tělesa směřují dolů, že touží po svém středu, že prchají před svým zničením, že se bojí prázdna, že má sklony, soucity, odpor — což jsou všechno věci, které náležejí jen duchům. A začínajíce od duchů, nazírají je jako na nějakém místě a připisují jim pohyb z jednoho místa na druhé — což jsou věci, které náležejí jen tělesům.

Místo abychom přijímali představy těchto čistých věcí, barvíme je svými vlastnostmi a všechny jednoduché věci, které nazíráme, poznamenáváme svým složeným bytím.

Kdo by nevěřil, vida nás skládat všechny věci z ducha a těla, že nám musí být toto spojení velmi srozumitelné? A přece je to právě ta věc, které rozumíme nejméně. Člověk je sám sobě nejpodivuhodnějším předmětem přírody; neboť nedokáže pochopit, co je to tělo, a ještě méně, co je to duch, a ze všeho nejméně, jak může být tělo spojeno s duchem. Tam je vrchol jeho obtíží, a přece je to právě jeho vlastní

bytí: *Modus quo corporibus adhærent spiritus comprehendi ab hominibus non potest, et hoc tamen homo est* [Způsob, jímž duchové lnou k tělům, nemůže být lidmi pochopen, a přece je to člověk].

A konečně, abych dovršil důkaz naší slabosti, uzavřu to těmito dvěma úvahami…

[fr. 73]

[Ale snad tento předmět přesahuje dosah rozumu. Prozkoumejme tedy jeho vynalézavost ve věcech jeho síly. Je-li něco, nač ho vlastní zájem musel přimět, aby se co nejvážněji použil, je to hledání jeho nejvyššího dobra. Podívejme se tedy, kam jej umístily tyto silné a bystré duše a zda se v tom shodují.

Jeden říká, že nejvyšší dobro je v ctnosti, druhý je klade v rozkoši; jeden v poznání přírody, druhý v pravdě: *Felix qui potuit rerum cognoscere causas* [Blažený, kdo mohl poznat příčiny věcí], jiný v naprosté nevědomosti, jiný v otupělosti, jiní v odporu proti zdáním, jiný v tom, že se ničemu nedivit, *nihil mirari prope res una quæ possit facere et servare beatum* [ničemu se nedivit — téměř jediná věc, která může učinit a uchovat blaženým], a praví pyrrhonici ve své ataraxii, pochybnosti a trvalém zdržení soudu; a jiní, moudřejší, se domnívají najít něco lepšího. Jsme pěkně vyplaceni.

Přenést po zákonech, do dalšího názvu.

A přece je třeba vidět, zda tato krásná filozofie nic jistého nezískala takovou dlouhou a napjatou prací, snad alespoň duše pozná sama sebe. Poslechněme vládce světa k tomuto předmětu. Co si mysleli o její podstatě? 395. Byli šťastnější, když ji chtěli umístit? 395. Co nalezli o jejím původu, o jejím trvání a o jejím odchodu? 399.

Je tedy duše ještě námětem příliš vznešeným pro její slabé světlo? Snižme ji tedy k hmotě; podívejme se, zda ví, z čeho je uděláno vlastní tělo, které oživuje, a jiná, která nazírá a která hýbe podle své vůle. Co o tom poznali tito velcí dogmatikové, kterým nic není neznámo? 393, *Harum sententiarum* [Z těchto názorů].

To by jistě stačilo, kdyby byl rozum rozumný. Je dostatečně rozumný, aby přiznal, že ještě nedokázal nic pevného najít; ale ještě si nezoufá, že k tomu dojde; naopak je stejně dychtivý jako kdykoli předtím v tomto hledání a je si jist, že má v sobě nutné síly k tomu dobytí. Je tedy třeba to dokončit, a když jsme prozkoumali jeho schopnosti v jejich účincích, poznejme je v nich samých; podívejme se, zda má nějaké formy a nějaké uchopení schopné zmocnit se pravdy.]

[fr. 76]

Psát proti těm, kdo jdou do hloubi věd: Descartes.

[fr. 77]

Nemohu Descartovi odpustit; velmi by si přál ve své celé filozofii obejít se bez Boha; ale nemohl si pomoci, aby mu dal cvrnknout prstem, čímž uvedl svět do pohybu; a potom už Boha nepotřebuje.

[fr. 78]

Descartes neužitečný a nejistý.

[fr. 79]

[Descartes. — Musí se říci zhruba: Toto se děje tvarem a pohybem — neboť to je pravda. Ale říkat jakým a sestavovat ten stroj, to je směšné. Neboť to je zbytečné a nejisté a obtížné. A i kdyby to bylo pravdivé, nemyslíme, že by celá filozofie stála za hodinu námahy.]

[fr. 81]

Duch přirozeně věří a vůle přirozeně miluje; takže v nedostatku pravých předmětů se musí přichytit předmětů klamných.

Sekce druhá (pokračování). Marnost a bída I

[fr. 82]

Obraznost. — To je ta klamavá část v člověku, ona mistryně omylu a klamu, a tím zrádnější, že jí není vždycky; neboť kdyby byla neomylným pravidlem lži, byla by i neomylným pravidlem pravdy. Avšak protože je nejčastěji klamavá, nedává žádný znak své povahy, značíc stejnou značkou pravdivé i klamné.

Nemluvím o bláznech, mluvím o nejmoudřejších; a právě mezi nimi má obraznost onen velký dar přesvědčovat lidi. Rozum ať volá, co chce, nedokáže věcem určit cenu.

Tato pyšná moc, nepřítelkyně rozumu, která si libuje v tom, aby ho kontrolovala a ovládala, aby ukázala, co všechno zmůže, zavedla v člověku druhou přirozenost. Má své šťastné i své nešťastné, své zdravé i své nemocné, své bohaté i své chudé; dává věřit, pochybovat, popírat rozum; staví mimo smysly, nebo je nutí cítit; má své blázny a své mudrce; a nic nás tolik nedráždí jako to, že plní své hostitele uspokojením o mnoho plnějším a úplnějším, než jak to dokáže rozum. Zdatní z obraznosti si o sebe libují docela jinak, než jak si rozumně mohou libovat opatrní. Hledí na lidi s vládcovskou samozřejmostí; hádají se smělostí a sebejistotou; druzí hádají s bázní a nedůvěrou; a tato veselost tváře jim často získá výhodu v mínění posluchačů, taková přízeň mají domnělí mudrcové u soudců téže povahy. Nedokáže udělat blázny moudrými, ale dělá je šťastnými, naschvál rozumu, který své přátele dokáže udělat jen bědnými; jedna je pokrývá slávou, druhý hanbou.

Kdo rozděluje pověst? kdo dává úctu a vážnost osobám, dílům, zákonům, velikým, ne-li tato obrazotvorná schopnost? Všechno bohatství země nestačí bez jejího souhlasu!

Neřekli byste, že tento úředník, jehož úctyhodné stáří vnucuje úctu celému národu, se řídí čistým a vznešeným rozumem a že soudí věci v jejich přirozenosti, aniž se zastavuje u marných okolností, které zraňují jen obraznost slabých? Vizte ho, jak vstupuje do kázání, kam přináší zcela zbožnou horlivost a sílu svého rozumu zdvojnásobuje žárem své lásky; hleďte, je připraven poslouchat ho s příkladnou úctou. Nechť se objeví kazatel: pokud mu příroda dala chraplavý hlas a podivný tvar tváře, pokud ho holič špatně oholil a pokud ho nahodilost ještě k tomu umazala, ať hlásá jakékoli velké pravdy, vsadím, že vážnost našeho senátora je ztracena.

Největší filozof světa, na širším prkně, než je třeba, pokud je pod ním propast — i když ho rozum přesvědčuje o jeho bezpečí — bude ovládán obrazností. Mnozí by na to nedokázali myslet bez zblednutí a potu.

Nechci uvádět všechny její účinky.

Kdo neví, že pohled na kočky, krysy, na rozdrcený uhel a tak dále vyhodí rozum z pantů? Tón hlasu vnucuje nejmoudřejším a mění řeč i báseň silou.

Náklonnost nebo nenávist mění tvář spravedlnosti. A oč spravedlivější se zdá dobře předem zaplacenému advokátovi věc, kterou obhajuje! oč lepší se zdá soudcům, oklamaným tímto zdáním, díky jeho smělému gestu! Zábavný rozum, kterým vítr pohazuje do všech stran!

Uvedl bych skoro všechny lidské skutky, které se téměř všechny chvějí jen jejími záchvěvy. Neboť rozum musel ustoupit, a i ten nejmoudřejší bere za své principy ty, které obraznost lidí opovážlivě zavedla na každém místě.

[Kdo by chtěl následovat jen rozum, byl by podle soudu obecných lidí blázen. Je nutno soudit podle soudu největší části světa. Je nutno,

protože se jí tak zlíbilo, pracovat celý den a unavovat se pro statky uznávané za obrazotvorné, a když nás spánek vyléčil z únav našeho rozumu, je nutno hned vyskočit a utíkat za dýmem a stírat otisky této paní světa. — To je jeden z principů omylu, ale ne jediný. Člověk měl plné právo spojit pravdu s klamem, ačkoli v tomto míru má obraznost silnou převahu; neboť ve válce má převahu ještě větší: nikdy rozum nepřemůže obraznost, kdežto obraznost často rozum ze sedla úplně shodí.]

Naši úředníci znali toto tajemství velmi dobře. Jejich červená roucha, jejich hermelíny, do nichž se halí jako kočky v kožiších, paláce, v nichž soudí, lilie, celý ten vznešený aparát byl velmi potřebný; a kdyby lékaři neměli kleriky a pantofle a doktoři kvadrátkové čepice a šaty čtyřnásobně příliš prostorné, nebyli by nikdy ošálili svět, který této tak autoritativní parádě odolat nedokáže. Kdyby měli opravdovou spravedlnost a kdyby lékaři měli opravdové umění léčit, nepotřebovali by kvadrátkové čepice; velebnost těchto věd by byla sama o sobě dost úctyhodná. Protože však mají jen vědy obrazotvorné, musí si pořídit tyto marné nástroje, které biji na obraznost, s níž mají co do činění: a tím si opravdu získávají úctu. Jedině vojáci se takto nestrojí, protože jejich úděl je bytostnější; upevňují se silou, ostatní pitvořením.

Takto naši králové nehledali tyto přestrojování. Nemaskovali se mimořádnými šaty, aby se za ně vydávali; ale obklopili se strážemi a halapartníky. Tyto ozbrojené pysky, které mají ruce a sílu jen pro ně, trubky a bubny, které jdou vpředu, a legie, které je obklopují, dávají chvět nejpevnějším; nemají jen šat, mají sílu. Bylo by potřeba velmi očištěného rozumu, aby se na Velikého pána, obklopeného ve svém nádherném serailu čtyřiceti tisíci janičary, hledělo jako na jiného člověka.

Nemůžeme ani vidět advokáta v klerice a s čepicí na hlavě, aniž bychom neměli lichotivé mínění o jeho způsobilosti.

Obraznost disponuje vším; dělá krásu, spravedlnost i štěstí, které je vším tohoto světa. Rád bych viděl onu italskou knihu, z níž znám jen název, který sám o sobě má cenu mnoha knih: *Dell' opinione regina del mondo* [O mínění, královně světa]. Souhlasím s ním, aniž ji znám, kromě toho zlého, pokud tam nějaké je.

Hle, přibližně jsou tu účinky této klamavé schopnosti, která se zdá být nám dána úmyslně, aby nás vedla k nutnému omylu. Máme ještě jiné principy omylu. Staré otisky nejsou samy schopny nás klamat: kouzlo novosti má tutéž moc. Odtud pocházejí všechny hádky lidí, kteří si vyčítají, že buď následují své falešné otisky z dětství, nebo opovážlivě pobíhají za novotami. Kdo drží spravedlivý střed? Nechť se objeví a nechť to dokáže. Není princip, byť jakkoli přirozený, i od dětství, který by se nedal vydat za falešný otisk, buď vzdělání, nebo smyslů.

„Protože," řekne se, „jste od dětství věřili, že truhla je prázdná, když v ní nic nevidíte, uvěřili jste, že prázdno je možné; je to iluze vašich smyslů, kterou utužil zvyk a již musí věda opravit." — A druzí říkají: „Protože vám ve škole řekli, že prázdno není, zkazili vám zdravý rozum, který to tak jasně chápal před tímto zlým otiskem, a je třeba to opravit návratem k vaší první přirozenosti." — Kdo tedy klame? smysly, nebo vzdělání?

Máme ještě jiný princip omylu: nemoci. Kazí nám soud i smysly; a jestli ty velké je citelně mění, nepochybuji, že i malé v nich zanechávají otisk ve své míře.

Náš vlastní zájem je také obdivuhodným nástrojem, jak si člověk příjemně vyklepe oči. I nejspravedlivějšímu muži na světě není dovoleno být soudcem ve své věci; vím o takových, kteří, aby neupadli do této sebelásky, byli nejnespravedlivější lidé na světě z opačné strany: nejjistější způsob, jak prohrát docela spravedlivou věc, bylo nechat ji doporučit od jejich blízkých příbuzných.

Spravedlnost a pravda jsou dvě tak jemné špičky, že naše nástroje jsou pro ně příliš tupé, aby se jich přesně dotkly. Jestli k nim dojdou, zploští jim špičku a opírají se všude kolem spíše o klam než o pravdu.

[Člověk je tedy tak šťastně udělán, že nemá žádný spravedlivý princip pravdy a několik výborných principů klamu. Podívejme se nyní, kolik… Ale nejzábavnější příčinou těchto omylů je válka, která je mezi smysly a rozumem.]

[fr. 83]

Tím je nutno začít kapitolu o klamavých mocnostech. Člověk je jen bytost plná omylu, přirozeného a nesmazatelného bez milosti. Nic mu neukazuje pravdu. Vše ho klame; tyto dva principy pravd, rozum a smysly, kromě toho, že každý postrádá upřímnosti, se vzájemně klamou. Smysly klamou rozum falešnými jevy; a tutéž piru, kterou předkládají rozumu, přijímají od něho na oplátku: on se jim mstí. Vášně duše kalí smysly a dávají jim klamné otisky. Lžou a klamou se navzájem jak o závod.

Ale kromě těchto omylů, které přicházejí náhodou a z nedostatku chápání, se svými nestejnorodými schopnostmi…

[fr. 84]

Obraznost zvětšuje malé předměty, až jimi naplní naši duši, obludným oceněním; a drzou troufalostí zmenšuje velké až na svou míru, jako když se mluví o Bohu.

[fr. 85]

Věci, které se nás nejvíc drží — jako kdybychom chtěli skrýt své malé jmění — nebývají skoro ničím; je to nicota, kterou naše obraznost zvětšuje v horu: jiný obrat obraznosti nám ji dá odhalit bez námahy.

[fr. 93]

Otcové se bojí, aby přirozená láska dětí nevymizela; co je to tedy za přirozenost, která je vystavena tomu, že vymizí? Zvyk je druhou přirozeností, která ničí první. Ale co je přirozenost? Proč zvyk není přiro-

zený? Mám velký strach, aby tato přirozenost sama nebyla jen prvním zvykem, jako zvyk je druhou přirozeností.

[fr. 95]

Paměť a radost jsou cítění; a dokonce i geometrické výpovědi se stávají cítěním, neboť rozum činí cítění přirozeným a přirozená cítění se rozumem stírají.

[fr. 97]

Věc nejdůležitější v celém životě je volba povolání: náhoda o ní rozhoduje. Zvyk dělá zedníky, vojáky, pokrývače. „To je vynikající pokrývač," říká se; a o vojácích: „Jsou to blázni," říká se; a jiní naopak: „Není nic velkého než válka, ostatní lidé jsou lotři." Tím, že se v dětství slyší chválit tato povolání a opovrhovat všemi ostatními, člověk volí; neboť přirozeně milujeme pravdu a nenávidíme bláznovství; tato slova nás uchvátí: zhřešíme jen v užití. Taková je síla zvyku, že z těch, které příroda udělala jen lidmi, se dělají všechny stavy lidí; neboť země jsou celé plné zedníků, jiné celé plné vojáků a tak dále. Není pochyb, že příroda není tak jednotvárná. Je to tedy zvyk, kdo to dělá, neboť nutí přirozenost; a někdy ji přirozenost přemůže a udrží člověka v jeho instinktu navzdory každému zvyku, dobrému či špatnému.

[fr. 100]

Sebeláska. — Povahou sebelásky a tohoto lidského já je milovat jen sám sebe a hledět jen na sebe. Ale co udělá? Nedokáže zabránit, aby tento předmět, který miluje, nebyl plný vad a běd: chce být velký a vidí se malým; chce být šťastný a vidí se bědným; chce být dokonalý a vidí se plný nedokonalostí; chce být předmětem lásky a úcty lidí a vidí, že jeho vady si zasluhují jen jejich odpor a opovržení. Tato nesnáz, v níž se nachází, vyvolává v něm nejnespravedlivější a nejzločinnější vášeň, jakou si lze představit; neboť pojímá smrtelnou nenávist proti té pravdě, která ho usvědčuje a která mu dokládá jeho vady. Rád by ji zničil, a protože ji nedokáže zničit v ní samé, ničí ji, nakolik může, ve svém poznání i v poznání druhých; to jest, vynakládá všechnu péči, aby

skryl své vady druhým i sobě, a nesnese, aby mu je ukázali, ani aby je viděli.

Je to jistě zlo být plný vad; ale je ještě větší zlo být plný vad a nechtít je uznat, neboť se k nim přidá ještě zlo dobrovolné iluze. Nechceme, aby nás druzí klamali; nepovažujeme za spravedlivé, že chtějí být námi ceněni víc, než si zaslouží: není tedy spravedlivé ani to, abychom my je klamali a chtěli, aby nás cenili víc, než si zasloužíme.

Takto, když u nás objevují jen nedokonalosti a neřesti, které opravdu máme, je zjevné, že nám tím neškodí, protože nejsou jejich příčinou; a činí nám tím dobro, protože nám pomáhají zbavit se zla, kterým je neznalost těchto nedokonalostí. Nemáme být rozzlobeni, že je znají a že námi opovrhují: je spravedlivé, aby nás poznali takové, jací jsme, a aby námi opovrhovali, jsme-li opovrženíhodní.

Hle, cítění, která by se zrodila v srdci plném nestrannosti a spravedlnosti. Co máme tedy říci o svém srdci, vidíme-li v něm docela opačnou dispozici? Neboť není pravda, že nenávidíme pravdu a ty, kdo nám ji říkají, a že milujeme, aby se klamali v náš prospěch, a že chceme, aby nás cenili jinak, než ve skutečnosti jsme?

Hle jeden důkaz, který mě děsí. Katolické náboženství nezavazuje odkrýt své hříchy komukoli; připouští, aby člověk zůstal skryt všem ostatním lidem; ale vyjímá jen jednoho, jemuž přikazuje odhalit hlubinu svého srdce a dát se vidět takový, jaký je. Není jen tento jediný muž na světě, jehož nám přikazuje zbavit iluzí, a zavazuje ho k nedotknutelnému tajemství, které činí, že toto poznání je v něm, jako by tam nebylo. Lze si představit něco láskyplnějšího a mírnějšího? A přece zkaženost člověka je taková, že i v tomto zákoně nachází tvrdost; a je to jeden z hlavních důvodů, pro které se velká část Evropy vzbouřila proti církvi.

Jak nespravedlivé a nerozumné je srdce člověka, že pokládá za zlé, když ho zavazují, aby vůči jednomu muži udělal to, co by bylo sprave-

dlivé, v jistém smyslu, aby udělal vůči všem lidem! Neboť je spravedlivé, abychom je klamali?

V tomto odporu k pravdě jsou různé stupně; ale lze říci, že je ve všech v nějakém stupni, protože je neoddělitelný od sebelásky. Je to onen zlý jemnocit, který zavazuje ty, kdo musí druhé napomínat, vybírat si tolik oklik a šetrnosti, aby se jich nedotkli. Musejí zmenšovat naše vady, musejí se tvářit, že je omlouvají, musejí k nim přimíchávat pochvaly a svědectví náklonnosti a úcty. Přesto však tento lék neztrácí hořkost pro sebelásku. Bere ho tak málo, jak jen může, a vždy s nechutí a často i s tajným hněvem proti těm, kdo jej předkládají.

Z toho pochází, že má-li někdo zájem být námi milován, vyhýbá se nám prokazovat službu, o níž ví, že je nám nepříjemná; zacházejí s námi tak, jak si přejeme, aby s námi bylo zacházeno: nenávidíme pravdu — oni ji před námi skrývají; chceme být lichoceni — oni nám lichotí; rádi se dáváme klamat — oni nás klamou.

To činí, že každý stupeň dobrého štěstí, který nás ve světě pozvedá, nás vzdaluje od pravdy, protože se víc obáváme zranit ty, jejichž náklonnost je užitečnější a odpor nebezpečnější. Nějaký kníže bude bajkou celé Evropy, a on sám o tom nebude vědět. Nedivím se tomu: říkat pravdu je užitečné tomu, komu se říká, ale neužitečné těm, kdo ji říkají, protože se znelíbí. A ti, kdo žijí s knížaty, milují své zájmy víc než zájem knížete, kterému slouží; a tak nemají chuť mu prospívat tím, že by si škodili.

Toto neštěstí je jistě větší a obvyklejší u největších štěstěn; ale ani ta nižší nejsou od něho osvobozena, neboť vždycky je zde zájem na tom, dát se lidmi milovat. Takto lidský život není než trvalá iluze; nic jiného se neděje než vzájemné klamání a vzájemné lichocení. Nikdo o nás nemluví v naší přítomnosti tak, jak o nás mluví v naší nepřítomnosti. Jednota, která je mezi lidmi, se zakládá jen na tomto vzájemném klamu; a málo přátelství by obstálo, kdyby každý věděl, co o něm říká jeho přítel, když u toho není, i když o něm pak mluví upřímně a bez

vášně. Člověk je tedy jen přestrojení, lež a pokrytectví, v sobě samém i vůči druhým. Nechce, aby mu říkali pravdu, a vyhýbá se, aby ji říkal druhým; a všechny tyto dispozice, tak vzdálené spravedlnosti a rozumu, mají přirozený kořen v jeho srdci.

[fr. 101]

Pokládám za jisté, že kdyby všichni lidé věděli, co o sobě navzájem říkají, nebyli by na světě čtyři přátelé; vysvítá to z hádek, které způsobují nerozvážné zprávy, které se o nich někdy šíří. [Řeknu ještě víc: všichni lidé by byli…]

[fr. 110]

Cítění klamnosti přítomných rozkoší a neznalost marnosti rozkoší nepřítomných působí nestálost.

[fr. 111]

Nestálost. — Člověk se domnívá, že se dotýká obyčejných varhan, dotýká-li se člověka. Jsou to opravdu varhany, ale podivné, proměnlivé, nestálé, [jejichž píšťaly nejdou za sebou v souvislých stupních. Ti, kdo umějí hrát jen na obyčejné,] nedokázali by na nich souznít. Je třeba vědět, kde jsou [šlapky].

[fr. 117]

Podpatek střevíce. — Oh! jak je to pěkně obrácené! Jaký to zdatný řemeslník! Jaký to smělý voják! — Hle, zdroj našich sklonů a volby stavu. „Jak ten dobře pije! Jak ten málo pije!“; hle, co dělá lidi střídmými i opilce, vojáky i zbabělce a tak dále.

[fr. 121]

Příroda stále začíná tytéž věci: roky, dny, hodiny; prostory stejně, a čísla jsou těsně vedle sebe. Takto vzniká jakási nekonečnost a věčnost; není to tím, že by v tom všem bylo cokoli nekonečného a věčného; ale ty omezené bytosti se nekonečně rozmnožují. Zdá se mi tedy, že jen číslo, které je rozmnožuje, je nekonečné.

[fr. 122]

Čas léčí bolesti i spory, neboť se měníme: nejsme už tatáž osoba; ani ten, kdo urazil, ani uražený už nejsou sami sebou. Je to jako národ, který byl rozdrážděn a který by se znovu uvidí po dvou generacích; jsou to ještě Francouzi, ale ne tíž.

[fr. 126]

Popis člověka: závislost, touha po nezávislosti, potřeba.

[fr. 127]

Stav člověka: nestálost, nuda, nepokoj.

[fr. 131]

Nuda. — Nic není člověku tak nesnesitelné, než aby byl v úplném klidu, bez vášní, bez věcí, bez rozptýlení, bez použití. Pak cítí svou nicotu, svou opuštěnost, svou nedostatečnost, svou závislost, svou bezmoc, svou prázdnotu. Hned vyvstane z hlubin jeho duše nuda, chmur, smutek, tíseň, hněv, zoufalství.

[fr. 132]

Caesar byl, zdá se mi, příliš starý, aby se bavil dobýváním světa; takové obveselení slušelo Augustovi nebo Alexandrovi, byli to mladí lidé, které je těžké zastavit, ale Caesar měl být zralejší.

[fr. 133]

Dvě podobné tváře, z nichž ani jedna o samotě nevyvolá smích, vyvolávají pohromadě smích svou podobností.

[fr. 134]

Jaká marnost je malba, která přitahuje obdiv podobností s věcmi, jejichž originály nikdo neobdivuje!

Sekce druhá (pokračování). Marnost a bída II (rozptýlení)

[fr. 135]

Nic se nám nelíbí než boj, ale nikoli vítězství: lidé rádi vidí boje zvířat, nikoli vítěze zuřícího nad poraženým; co jiného chtěli vidět než konec vítězství? a jakmile přijde, mají ho dost. Tak je to při hře, tak je to při hledání pravdy: ve sporu rádi vidíme boj mínění, ale nazírat nalezenou pravdu, to vůbec ne; abychom na ni se zalíbením pohleděli, musí se nám ukázat, jak vzniká ze sporu. Rovněž ve vášních nás baví vidět, jak se dva protiklady střetnou; ale jakmile jeden zvítězí, je to už jen surovost. Nikdy nehledáme věci, nýbrž jejich hledání. Takto v komediích scény spokojené bez bázně nestojí za nic, ani krajní bědy bez naděje, ani surové lásky, ani trpké přísnosti.

[fr. 136]

Málo věcí nás utěší, protože málo věcí nás tíží.

[fr. 137]

Aniž bychom zkoumali všechna jednotlivá zaměstnání, stačí je zahrnout pod rozptýlení.

[fr. 139]

Rozptýlení. — Když jsem se někdy pustil do zvažování rozmanitých zmatků lidí a nebezpečí a potíží, jimž se vystavují u dvora, ve válce, z nichž pocházejí tolikeré hádky, vášně, smělé a často zlé podniky, objevil jsem, že všechno neštěstí lidí vychází z jediné věci, a to že nedokážou zůstat v pokoji v jednom pokoji. Člověk, který má dost, aby žil,

kdyby dokázal zůstávat doma s potěšením, nevyšel by, aby plul po moři nebo obléhal pevnost. Nikdo by nekupoval tak draho vojenský úřad, kdyby za nesnesitelné nepokládal, že se nehne z města; a nehledal by rozhovory a hry rozptýlení, kdyby mohl zůstat doma s potěšením.

Ale když jsem o tom hlouběji přemýšlel a když jsem po nalezení příčiny všech našich neštěstí chtěl objevit jejich důvod, nalezl jsem, že je zde jeden důvod velmi účinný, který spočívá v přirozeném neštěstí našeho slabého a smrtelného stavu, tak bědného, že nic nás nemůže utěšit, když o něm začneme uvažovat zblízka.

Jakýkoli stav si člověk představí, shromáždí-li všechny statky, které mu mohou patřit, královské důstojenství je nejkrásnějším místem na světě; a přece: představme si ho, prováženého všemi uspokojeními, která se ho mohou dotknout; je-li bez rozptýlení a necháme-li ho uvažovat a přemýšlet o tom, co je, tato chřadnoucí blaženost ho neudrží — nutně upadne do představ, které mu hrozí, do vzpour, které mohou nastat, a konečně smrti a nemocí, které jsou nevyhnutelné; takže je-li bez toho, čemu se říká rozptýlení, hle, je nešťastný, a nešťastnější než nejmenší ze svých poddaných, který si hraje a baví se.

Odtud pochází, že hra a společnost žen, válka, velké úřady jsou tak vyhledávány; není to tím, že by v nich bylo opravdu štěstí, ani že by si lidé představovali, že pravá blaženost je mít peníze, které se dají vyhrát ve hře, nebo zajíce, za nímž se běží: nechtěli bychom je, kdyby nám je někdo nabídl; vyhledává se ne toto měkké a klidné užívání, které nám nechá přemýšlet o našem bědném stavu, ani nebezpečí války, ani námaha úřadů, nýbrž shon, který nás odvrátí od toho, abychom na to mysleli, a který nás rozptyluje.

Důvody, proč máme radši lov než ulovení.

Odtud pochází, že lidé mají tolik rádi hluk a ruch; odtud pochází, že vězení je trápení tak hrozné; odtud pochází, že potěšení ze samoty je nepochopitelná věc; a to je konečně největším důvodem blaženosti

stavu králů, že se je neustále někdo pokouší rozptýlit a opatřit jim všechny druhy potěšení.

Král je obklopen lidmi, kteří myslí jen na to, aby ho pobavili a zabránili mu myslet na sebe sama; neboť je nešťastný, i když je králem, pokud na to myslí.

Hle, všechno, co lidé dokázali vymyslet, aby se stali šťastnými; a ti, kdo o tom filozofují a kdo věří, že svět je velmi nerozumný, protože celý den běhá za zajícem, kterého by si nikdo nechtěl koupit, naši povahu málo znají. Tento zajíc by nás neuchránil před pohledem na smrt a bědy, ale lov — který nás od nich odvrací — nás před nimi chrání. A tak…

Rada, kterou dávali Pyrrhovi, aby přijal pokoj, který hledal tolika únavami, narážela na mnohé obtíže.

[Říci člověku, aby žil v pokoji, znamená říci mu, aby žil šťastně; znamená to radit mu, aby měl zcela šťastný stav a aby ho mohl zvažovat v klidu, aniž by v něm nalezl důvod k trápení. To tedy neznamená rozumět přirozenosti. Lidé, kteří přirozeně cítí svůj stav, se také ničemu tolik nevyhýbají jako pokoji, není nic, co by neudělali, aby hledali ruch. Není to tím, že by neměli pud, který jim dává poznat, že pravá blaženost…] — Marnost, potěšení z toho, že ji ukážeme druhým.

[Takto si člověk špatně počíná, když je kárá; jejich chyba není v tom, že hledají shon, kdyby ho hledali jen jako rozptýlení; ale zlo je v tom, že ho vyhledávají, jako by jim vlastnictví věcí, které vyhledávají, mělo opravdu dávat štěstí, a v tom je právem obžalobě jejich hledání z marnosti; takže v tom všem jak ti, kdo kárají, tak kárání nerozumějí skutečné přirozenosti člověka.]

A tak, když se jim vyčítá, že to, co s takovou dychtivostí hledají, je neumí uspokojit, a kdyby odpovídali, jak by měli, kdyby o tom dobře přemýšleli — totiž že v tom hledají jen prudké a plné zaneprázdnění, které je odvrátí od toho, aby mysleli sami na sebe, a že proto si předkládají přitažlivý předmět, který je kouzlí a dychtivě přitahuje — zane-

chali by své protivníky bez odpovědi. Ale takto neodpovídají, protože sami sebe neznají: nevědí, že jen lov, a nikoli ulovení, vyhledávají.

Tanec: je nutno dobře myslet na to, kam dát nohy. — Šlechtic upřímně věří, že lov je velké a královské potěšení; ale jeho štváč to necítí.

Představují si, že kdyby získali tento úřad, pak by si odpočinuli s potěšením, a necítí nenasytnou povahu své chtivosti; věří, že upřímně hledají pokoj, a hledají jen rozruch.

Mají tajný pud, který je nutí hledat rozptýlení a zaměstnání vně, který pochází z pocitu jejich neustálých běd; a mají jiný tajný pud, zbytek velikosti naší první přirozenosti, který jim dává poznat, že štěstí je opravdu jen v pokoji, a nikoli v ruchu; a z těchto dvou protichůdných pudů se v nich utváří zmatený plán, který se skrývá jejich zraku v hlubině jejich duše, který je nutí usilovat o pokoj rozruchem a představovat si vždy, že uspokojení, které nemají, jim přijde, pokud překonají pár obtíží, které vyhlížejí, otevírají tím bránu k pokoji.

Takto plyne celý život: hledá se pokoj bojem s překážkami; a jakmile jsou překonány, pokoj je nesnesitelný; neboť buď myslíme na bědy, které máme, nebo na ty, které nám hrozí. A kdybychom se viděli docela chráněni ze všech stran, nuda — svou soukromou mocí — by přesto vzešla z hlubin srdce, kde má přirozené kořeny, a naplnila by ducha svým jedem.

Tak nešťastný je člověk, že by se nudil i bez jakékoli příčiny nudy — vlastním stavem své složitosti; a tak marný je, že plný tisíce bytostných příčin nudy ho k rozptýlení stačí nejmenší věc, jako kulečník a koule, kterou strká.

„Ale," řeknete, „jaký cíl má v tom všem?" Ten, aby se zítra chvástal před přáteli, že hrál lépe než někdo jiný. Takto jiní se potí ve své pracovně, aby ukázali učencům, že vyřešili algebrickou úlohu, kterou by nikdo dosud nebyl vyřešil; a tolik jiných se vystavuje posledním nebezpečím, aby se potom pochlubili pevností, kterou dobyli, a stejně

hloupě, podle mého soudu; a konečně druzí se zabíjejí, aby si všechny tyto věci všimli, ne aby byli moudřejší, nýbrž aby ukázali, že je vědí — a ti jsou nejhloupější z celé bandy, neboť jsou jimi s poznáním, kdežto o těch druhých lze myslet, že by jimi nebyli, kdyby to poznání měli.

Tento člověk tráví život bez nudy tím, že si každý den hraje o maličkost. Dejte mu každé ráno peníze, které může každý den vyhrát, pod podmínkou, že nebude hrát: učiníte ho nešťastným. Snad se řekne, že vyhledává zábavu ze hry, a nikoli výhru. Nechte ho tedy hrát o nic, neohřeje se u toho a nudit se bude. Není to tedy jen zábava, co vyhledává: chřadnoucí zábava bez vášně ho nudí. Musí se u toho zahřát a sám sebe oklamat tím, že si představuje, jak by byl šťastný, kdyby vyhrál to, co by nechtěl, aby mu dali, pod podmínkou, že nebude hrát — aby si vytvořil předmět vášně a aby tím rozdmýchal svou touhu, svůj hněv, svůj strach o předmět, který si vytvořil, jako děti, které se lekají tváře, kterou si samy umazaly.

Odkud přichází, že tento člověk, který před několika měsíci ztratil svého jediného syna a který, přemožen procesy a hádkami, byl dnes ráno tak zmaten, teď na to už nemyslí? Nedivte se: je docela zaneprázdněn hleděním na to, kudy proběhne divočák, kterého psi s takovou dychtivostí pronásledují od šesti hodin. Víc není třeba. Člověk, ať je plný smutku jakkoli, podaří-li se nad ním získat tolik, aby vstoupil do nějakého rozptýlení, hle, je šťastný během té chvíle; a člověk, ať je šťastný jakkoli, není-li rozptýlen a zaměstnán nějakou vášní nebo nějakou zábavou, která zabrání nudě, aby se rozlila, bude brzy sklíčený a nešťastný. Bez rozptýlení není radosti; s rozptýlením není smutku. A to je také to, co tvoří štěstí osob vysokého stavu: že mají počet osob, které je rozptylují, a moc udržet se v tomto stavu.

Dávejte si na to pozor. Co je něco jiného být vrchním správcem, kancléřem, nejvyšším prezidentem, než být ve stavu, kdy od rána přichází množství lidí ze všech stran, aby jim nenechali ani hodinu v denní době, kdy by mohli myslet sami na sebe? A když upadnou

v nemilost a pošlou je na jejich venkovská sídla, kde jim neschází ani jmění, ani sluhů, kteří by jim byli potřeba, přesto zůstávají bědní a opuštění, protože jim nikdo nebrání myslet na sebe.

[Rozptýlení je věc tak nutná lidem světa, že jsou bez něho bědní; brzy je potká nějaká nehoda, brzy myslí na ty, které je mohou potkat, nebo i když na to nemyslí a nemají žádný důvod k zármutku, nuda svou soukromou mocí přece vzejde z hlubin srdce, kde má přirozený kořen, a naplní celou mysl svým jedem.]

[fr. 142]

Rozptýlení. — Není královská důstojnost dost velká sama o sobě pro toho, kdo ji vlastní, aby ho učinila šťastným samým pohledem na to, čím je? Je potřeba ho z této myšlenky rozptylovat jako obyčejné lidi? Dobře vidím, že udělá šťastným člověka, odvrátíme-li ho od pohledu na jeho domácí bědy, naplníce všechny jeho myšlenky péčí, aby dobře tančil; ale bude tomu tak i u krále a bude šťastnější, přilne-li k těmto marným zábavám, než k pohledu na svou velikost? A jaký uspokojivější předmět by se mohl dát jeho duchu? Nebylo by to tedy jeho radosti na škodu, zaměstnávat jeho duši myšlením, jak přizpůsobit své kroky kadenci melodie nebo jak obratně umístit kuličku, místo abychom ho nechali v klidu užívat nazírání vznešené slávy, která ho obklopuje? Zkusme to, nechme krále úplně samotného, bez jakéhokoli smyslového uspokojení, bez jakékoli péče v mysli, bez společnosti, aby na sebe myslel v klidu; a uvidíme, že král bez rozptýlení je člověk plný běd. Proto se tomu pečlivě vyhýbá, a nikdy nescházejí u královských osob množství lidí, kteří dbají o to, aby po záležitostech následovalo rozptýlení, a kteří pozorují každý okamžik jejich volna, aby jim dodali potěšení a hry — takže není žádné prázdno; to jest, jsou obklopeni osobami, které s podivuhodnou péčí dbají, aby král nebyl sám a ve stavu myslet na sebe, dobře vědouce, že bude bědný, i když je králem, pokud na to bude myslet.

Nemluvím o tom všem o křesťanských králích jako o křesťanech, nýbrž jen jako o králích.

[fr. 143]

Rozptýlení. — Lidem se od dětství nakládá péče o jejich čest, o jejich jmění, o jejich přátele, a také o jmění a čest jejich přátel. Zasypávají se záležitostmi, učením jazyků a cvičeními, a vštěpuje se jim, že nemohou být šťastní, pokud není jejich zdraví, jejich čest, jejich majetek a majetek jejich přátel v dobrém stavu, a že jediná chybějící věc by je učinila nešťastnými. Takto jim dávají úkoly a záležitosti, které je od úsvitu honí. — „To," řeknete, „je podivný způsob, jak je učinit šťastnými! Co lepšího by se dalo udělat, aby byli nešťastní?" — „Jakže? Co by se dalo udělat? Stačilo by sejmout jim všechny tyto starosti; neboť pak by se viděli, mysleli by na to, co jsou, odkud přicházejí, kam jdou; a tak nelze je nikdy dost zaměstnávat a odvracet." A proto, když se jim tolik připraví záležitostí a zbude jim nějaký čas odpočinku, radí se jim, aby ho využili k rozptýlení, ke hře a aby se vždy úplně zaměstnali.

Jak duté a plné špíny je srdce člověka!

[fr. 146]

Člověk je viditelně udělán k myšlení; to je celá jeho důstojnost; a celá jeho zásluha a celá jeho povinnost je myslet, jak náleží. A pořádek myšlení je začínat od sebe, od svého původce a svého cíle.

A nač svět myslí? Nikdy na to; nýbrž na to, jak tančit, hrát na loutnu, zpívat, dělat verše, honit kroužky a tak dále, bít se, stát se králem, aniž by myslel na to, co to je být králem a co to je být člověkem.

[fr. 148]

Jsme tak domýšliví, že bychom chtěli být známí celé zemi a dokonce lidem, kteří přijdou, až tu už nebudeme; a jsme tak marniví, že nás uspokojuje a baví úcta pěti nebo šesti osob, které nás obklopují.

[fr. 150]

Marnost je tak zakořeněna v srdci člověka, že voják, chlapec, kuchař, nosič se chvástá a chce mít své obdivovatele; a filozofové samot-

ní je také chtějí; a ti, kdo píšou proti nim, chtějí mít slávu, že dobře psali; a ti, kdo je čtou, chtějí mít slávu, že četli; a já, který toto píšu, mám snad tutéž touhu; a snad i ti, kdo to budou číst…

[fr. 160]

Kýchnutí pohlcuje všechny funkce duše stejně jako práce; ale nevyvozují se z toho stejné důsledky proti velikosti člověka, protože je proti jeho vůli. A i když si ho člověk může přivodit, přece si ho přivodí proti své vůli; ne kvůli věci samé, nýbrž kvůli jinému cíli; a tak to není znak slabosti člověka ani jeho otroctví pod tímto činem.

Není hanba pro člověka podlehnout bolesti a je mu hanba podlehnout rozkoši. Není to tím, že by bolest přicházela odjinud a že bychom vyhledávali rozkoš; neboť lze vyhledávat bolest a podlehnout jí úmyslně, aniž by to bylo tímto druhem nízkosti. Odkud tedy pochází, že je slavné pro rozum podlehnout síle bolesti a že je mu hanba podlehnout síle rozkoše? Je to tím, že nás bolest nepokouší a nepřitahuje; to my sami ji dobrovolně volíme a chceme ji nad sebou nechat vládnout; takže jsme pány té věci; a v tom se člověk podrobuje sám sobě; ale v rozkoši se člověk podrobuje rozkoši. A pouze vláda a říše dávají slávu, a pouze otroctví dává hanbu.

[fr. 162]

Kdo bude chtít poznat marnost člověka v plné míře, nemusí dělat než zvažovat příčiny a účinky lásky. Příčinou je *jakési nevímco* (Corneille) a účinky jsou strašlivé. Toto *nevímco*, tak malé, že se nedá rozeznat, hýbe celou zemí, knížaty, armádami, celým světem.

Kleopatřin nos: kdyby byl kratší, celá tvář země by se byla změnila.

[fr. 165]

Myšlenky. — *In omnibus requiem quæsivi.* [Ve všem jsem hledal pokoj.] Kdyby byl náš stav opravdu šťastný, nebylo by třeba rozptylovat se od myšlení na něj, abychom byli šťastní.

[fr. 165 bis]

Kdyby byl náš stav opravdu šťastný, nebylo by třeba rozptylovat se od myšlení na něj.

[fr. 167]

Bědy lidského života všechno tohle založily; jak to viděli, uchýlili se k rozptýlení.

[fr. 168]

Rozptýlení. — Lidé, kteří nedokázali vyléčit smrt, bídu, nevědomost, dospěli k tomu, aby na to prostě nemysleli, chtějí-li být šťastní.

[fr. 170]

Rozptýlení. — Kdyby byl člověk šťastný, byl by jím tím více, čím méně by byl rozptylován, jako svatí a Bůh. — Ano; ale není to být šťastný, být obveselen rozptýlením? — Ne; neboť přichází odjinud a zvenku; a tak je závislé a tedy vystavené, aby bylo rušeno tisíci nehodami, které činí trápení nevyhnutelná.

[fr. 172]

Nikdy se nedržíme přítomného času. Předbíháme budoucnost, jako kdyby přicházela příliš pomalu, abychom její běh urychlili; nebo si vzpomínáme na minulost, abychom ji zastavili jako příliš rychlou: tak neopatrní, že bloudíme v časech, které nejsou naše, a nemyslíme na jediný, který nám patří, a tak marniví, že myslíme na ty, které nejsou ničím, a necháme bez úvahy uniknout jediný, který trvá. Je to tím, že přítomnost nás obvykle zraňuje. Skrýváme ji svému pohledu, protože nás trápí; a je-li nám příjemná, litujeme, že nám uniká. Snažíme se ji podepřít budoucností a myslíme na to, jak uspořádat věci, které nejsou v naší moci, pro čas, do něhož nemáme žádnou jistotu, že dojdeme.

Nechť každý zkoumá své myšlenky: shledá je zcela zaneprázdněné minulostí a budoucností. Na přítomnost téměř nemyslíme; a myslíme-li na ni, jen abychom z ní vzali světlo pro rozhodování o budoucnosti. Přítomnost nikdy není naším cílem: minulost a přítomnost jsou prostředky; jen budoucnost je naším cílem. Tak nikdy nežijeme, nýbrž

doufáme, že budeme žít; a tím, že se neustále chystáme být šťastnými, je nevyhnutelné, že jimi nebudeme nikdy.

[fr. 174]

Bída. — Šalomoun a Jób bídu člověka poznali a vyjádřili nejlépe: jeden nejšťastnější, druhý nejnešťastnější; jeden znal z vlastní zkušenosti marnost rozkoší, druhý pravdu zel.

[fr. 174 bis]

Bída. Jób a Šalomoun.

[fr. 177]

[Tři hostitelé.] Kdo by měl přátelství krále anglického, krále polského a královny švédské, uvěřil by, že mu na světě bude scházet útočiště a azyl?

[fr. 183]

Běžíme bez starosti do propasti, až když jsme před ni postavili něco, abychom ji neviděli.

Sekce třetí. Nutnost sázky I. Nevědomost ateistů

[fr. 184]

Dopis, který má nutit k hledání Boha.

A potom nechat ho hledat u filozofů, pyrrhoniků i dogmatiků, kteří zpracují toho, kdo je vyhledá.

[fr. 185]

Řízení Boží, které všechny věci spravuje s mírností, spočívá v tom, aby vložilo náboženství do rozumu důvody a do srdce milostí; ale chtít je vložit do rozumu a do srdce silou a hrozbami, to není vložit tam náboženství, nýbrž hrůzu — *terrorem potius quam religionem* [hrůzu spíše než náboženství].

[fr. 187]

Pořádek. — Lidé mají pro náboženství opovržení; mají k němu nenávist a bojí se, že je pravdivé. Chceme-li to vyléčit, musíme začít tím, že ukážeme, že náboženství není proti rozumu, že je úctyhodné — a tím mu zjednáme respekt; pak ho učinit milé, aby dobří lidé přáli, aby bylo pravdivé; a konečně ukázat, že pravdivé je. Úctyhodné proto, že dobře poznalo člověka; milé proto, že slibuje pravé dobro.

[fr. 188]

Je nutno, aby v každém dialogu a v každé řeči bylo možno říci těm, kteří se tím urazí: nač si stěžujete?

[fr. 189]

Začínat tím, že budeme nevěřící litovat; jsou dost nešťastní svým stavem; měli bychom je urážet, jen pokud by to pomohlo, ale škodí jim to.

[fr. 190]

Litovat ateisty, kteří hledají, neboť nejsou dost nešťastní? — Hřímat proti těm, kdo z toho dělají chloubu.

[fr. 191]

A on se tomu druhému bude posmívat? Kdo se má komu posmívat? A přece onen prvý se tomu druhému neposmívá, nýbrž ho lituje.

[fr. 194]

… Nechť se aspoň poučí, jaké náboženství potírají, dřív než ho potírají. Kdyby se toto náboženství chlubilo, že má jasný pohled na Boha a že ho vlastní odhaleného a bez závoje, bylo by možno ho potírat tím, že by se řeklo: nic ve světě ho s touto zřejmostí neukazuje. Ale protože ono naopak říká, že lidé jsou v temnotách a daleko od Boha, že se skryl před jejich poznáním, že to je dokonce jméno, kterým se nazývá v Písmech, *Deus absconditus* [Bůh skrytý], a konečně, pokud toto náboženství pracuje stejně na tom, aby ustanovilo tyto dvě věci — že Bůh ustanovil smyslové znaky v církvi, aby ho poznali ti, kdo ho hledají upřímně, a že je přesto zahalil tak, že nebude spatřen leč od těch, kdo ho hledají celým srdcem —, jakou výhodu z toho mohou mít, když ve lhostejnosti, k níž se znají, pokud jde o hledání pravdy, křičí, že jim nic pravdu neukazuje, když tato temnota, v níž jsou a kterou vyčítají církvi, jen potvrzuje jednu z věcí, jež církev tvrdí, aniž se dotýká druhé, a utvrzuje její učení, místo aby je rozvracela?

Bylo by nutno, chtějí-li ji potírat, aby křičeli, že vynaložili všechny síly, aby hledali všude, i v tom, co církev předkládá k poučení, a to bez jakéhokoli uspokojení. Kdyby takto mluvili, potírali by jeden z jejích nároků. Ale doufám zde ukázat, že žádný rozumný člověk nemůže takto mluvit, a odvažuji se dokonce říci, že to nikdo nikdy neudělal. Je dost známo, jak jednají ti, kdo jsou v tomto duchu. Myslí, že vynaložili velké úsilí, aby se poučili, když věnovali několik hodin četbě nějaké knihy z Písma a vyslechli nějakého duchovního o pravdách víry. Potom se chlubí, že marně hledali v knihách a mezi lidmi. Avšak vpravdě

jim řeknu, co jsem už často řekl, že tato lhostejnost je nesnesitelná. Nejde zde o nicotný zájem nějaké cizí osoby, abychom s věcí nakládali tímto způsobem; jde o nás samé a o naše vše.

Nesmrtelnost duše je věc, která se nás tolik týká, která se nás tak hluboce dotýká, že člověk musel ztratit všechno cítění, aby byl lhostejný k tomu, co s ní je. Všechny naše skutky a myšlenky se musí brát směrem tak odlišným podle toho, zda budou věčná dobra, v něž můžeme doufat, nebo nebudou, že je nemožné udělat jediný krok se smyslem a soudem jinak, než že by ho člověk řídil pohledem na tento bod, který musí být naším posledním předmětem.

Takto naším prvním zájmem a naší první povinností je jasně si o tomto předmětu udělat představu — od něho závisí celé naše počínání; a proto mezi těmi, kdo o tom nejsou přesvědčeni, dělám nesmírný rozdíl mezi těmi, kdo pracují ze všech sil, aby se o tom poučili, a těmi, kdo žijí, aniž by si s tím dělali starost a aniž by na to mysleli.

Nemohu mít než soucit s těmi, kdo upřímně kvílí v této pochybnosti, kteří ji pokládají za poslední z neštěstí a kteří nic nešetří, aby z ní vyšli, a činí z tohoto hledání své hlavní a nejvážnější zaneprázdnění.

Avšak ty, kdo tráví život bez myšlenky na tento poslední cíl života a kteří pouze z toho důvodu, že sami nenacházejí světla, která by je o tom přesvědčila, zanedbávají hledat jinde a zkoumat do hloubky, zda tento názor patří k těm, které lid přijímá v důvěřivé prostotě, nebo k těm, které sice samy o sobě temné, mají přesto velmi pevný a neotřesitelný základ — ty posuzuji způsobem docela odlišným.

Tato lhostejnost ve věci, v níž jde o ně samé, o jejich věčnost, o jejich vše, mě dráždí víc, než mě dojímá; udivuje mě a děsí mě, pro mne je zrůdou; neříkám to z pobožné horlivosti nějaké duchovní zbožnosti; chápu naopak, že toto cítění má člověk mít z principu lidského zájmu a ze zájmu sebelásky; stačí k tomu vidět to, co vidí osoby nejméně vzdělané.

Není třeba mít duši velmi vysokou, aby člověk pochopil, že zde není žádné pravé a pevné uspokojení, že všechna naše potěšení jsou jen marnost, že naše zla jsou nekonečná, a že konečně smrt, která nám hrozí každou chvíli, nás musí za několik let bezpečně postavit do hrozné nutnosti být věčně buď zničeni, nebo nešťastni.

Není nic skutečnějšího ani hroznějšího než toto. Dělejme si statečné, jak chceme; takový je konec, který očekává nejkrásnější život na světě. Nechť o tom lidé přemýšlejí a pak nechť řeknou, zda není nepochybné, že v tomto životě není jiného dobra než v naději na druhý život, že je člověk šťastný jen tou měrou, jak se k němu blíží, a že — jako nebude už žádných neštěstí pro ty, kdo měli úplnou jistotu věčnosti — není také žádné štěstí pro ty, kdo nemají o ní žádné světlo.

Je tedy jistě velké zlo být v této pochybnosti; ale je přinejmenším nezbytná povinnost hledat, je-li člověk v této pochybnosti; a tak ten, kdo pochybuje a nehledá, je zároveň velmi nešťastný a velmi nespravedlivý; je-li navíc klidný a spokojený, hlásí-li se k tomu veřejně, a konečně dělá-li z toho chloubu a dělá-li ze samého tohoto stavu důvod své radosti a své marnosti, nemám slov, abych charakterizoval tak výstřední stvoření.

Odkud se taková cítění berou? Jakou radost nachází člověk v tom, že neočekává nic jiného než bědy bez pomoci? Jaký důvod k marnosti vidět se v neproniknutelných temnotách, a jak může k tomuto uvažování dojít rozumný člověk?

„Nevím, kdo mě umístil na svět, ani co je svět, ani co jsem já sám; jsem v hrozné nevědomosti o všech věcech; nevím, co je mé tělo, mé smysly, má duše a ta část mne samého, která myslí to, co říkám, která uvažuje o všem i o sobě samé a nezná se o nic víc než ostatní, vidím ty strašlivé prostory vesmíru, které mě obklopují, a shledávám se připoutaný k jednomu koutu této rozlehlé plochy, aniž bych věděl, proč jsem umístěn spíš na tomto místě než na jiném, ani proč tento krátký čas, který je mi dán k žití, mi je přidělen spíš k tomuto bodu než k ji-

nému celé věčnosti, která mě předcházela, a celé té, která mě následuje. Nevidím než nekonečnosti na všech stranách, které mě obklopují jako atom a jako stín, který trvá jen chvíli bez návratu. Všechno, co znám, je, že musím brzy zemřít, ale co nejmíň znám, je právě tato smrt, které nedokážu uniknout.

Jako nevím, odkud přicházím, nevím ani, kam jdu; a vím jen, že vyjdu-li z tohoto světa, upadnu navždy buď do nicoty, nebo do rukou rozhněvaného Boha, aniž bych věděl, který z těchto dvou stavů mi padne navěky do údělu; hle, můj stav, plný slabosti a nejistoty; a z toho všeho uzavírám, že musím tedy strávit všechny dny svého života, aniž bych pomyslel na hledání toho, co mě má potkat. Snad bych mohl ve svých pochybnostech nalézt nějaké objasnění; ale nechci si s tím dělat námahu ani udělat krok, abych to hledal, a potom, jednaje s opovržením s těmi, kdo se v této starosti unavují, chci jít bez prozíravosti a bez bázně vstříc tak veliké události, chci se nechat povolně vést k smrti v nejistotě věčnosti svého budoucího stavu.“ (Jakoukoli jistotu by měli, bylo by to spíš důvod k zoufalství než k marnosti.)

Kdo by si přál mít za přítele člověka, který takto mluví? Kdo by si ho vybral z ostatních, aby mu svěřil své záležitosti? Kdo by se k němu uchýlil ve svých trápeních? A konečně k jakému užitku života by ho mohl určit?

Vpravdě je slavné pro náboženství, že má za nepřátele tak nerozumné lidi, a jejich odpor je mu tak málo nebezpečný, že slouží naopak k ustanovení jeho pravd; neboť křesťanská víra směřuje skoro jen k ustanovení těchto dvou věcí: zkaženosti přirozenosti a vykoupení Ježíšem Kristem; a já tvrdím, že nepřispívají-li k ukázání pravdy vykoupení svatostí svých mravů, přispívají přinejmenším obdivuhodně k ukázání zkaženosti přirozenosti svými nepřirozenými cítěními.

Nic není pro člověka tak důležité jako jeho stav, nic mu není tak hrozné jako věčnost; a tak, že existují lidé lhostejní ke ztrátě svého bytí a nebezpečí věčnosti běd, to vůbec není přirozené: jsou docela

jiní vůči všem ostatním věcem, bojí se i těch nejmenších, předvídají je, cítí je; a tentýž člověk, který tráví tolik dní a nocí v zuřivosti a zoufalství nad ztrátou úřadu nebo nad nějakou vymyšlenou urážkou své cti, je ten, kdo ví, že smrtí všechno ztratí, bez neklidu a bez pohnutí. Je to zrůdná věc vidět v témž srdci a v témž čase tuto citlivost pro věci nejmenší a tuto podivnou necitlivost pro věci největší. Je to nepochopitelné zaklení a nadpřirozená otupělost, která svědčí o všemohoucí síle, která je způsobuje.

Musí být v povaze člověka podivný převrat, aby si zakládal na tom, že je v tomto stavu, v němž se zdá neuvěřitelné, že by někdo jediný byl. A přece zkušenost mi takových ukazuje v tak velkém počtu, že by to bylo udivující, kdybychom nevěděli, že většina těch, kdo se k tomu hlásí, se pouze přetvařuje a není ve skutečnosti takovou; jsou to lidé, kteří slyšeli, že krásný světský způsob spočívá v tom, že se takto chová vzdorný; to je to, čemu říkají setřásli jsme jho a co se pokoušejí napodobit. Ale nebylo by těžké jim ukázat, jak se klamou, hledají-li tím úctu. Není to prostředek, jak si ji získat, říkám dokonce mezi lidmi světa, kteří soudí věci střízlivě a kteří vědí, že jediná cesta, jak uspět, je ukázat se slušným, věrným, soudným a schopným prospěšně sloužit svému příteli, neboť lidé přirozeně milují jen to, co jim může být užitečné. A jaký prospěch máme z toho, slyšíme-li od člověka, že setřásl jho, že nevěří, že by byl nějaký Bůh, který bdí nad jeho skutky, že se pokládá za jediného pána svého jednání a že myslí, že se z něho musí odpovídat jen sám sobě? Myslí si, že nás tím přivedl k tomu, abychom k němu měli odnynějška velkou důvěru a očekávali od něho útěchy, rady a pomoci ve všech potřebách života? Myslí snad, že nás potěšili tím, že nám říkají, že pokládají naši duši za trochu větru a dýmu, a navíc nám to říkají hlasem hrdým a spokojeným? Je to tedy věc, kterou se dá říci vesele? Není to naopak věc, kterou se musí říkat smutně jako nejsmutnější věc na světě?

Kdyby o tom vážně přemýšleli, viděli by, že se to tak špatně bere, tak protiví zdravému smyslu, tak odporuje slušnosti a tak se vzdaluje v každém ohledu od toho dobrého vzhledu, který hledají, že by byli spíš schopni napravit než zkazit ty, kdo by měli nějaký sklon je následovat. A opravdu, nechte je, aby vyložili svá cítění a důvody, proč o náboženství pochybují; řeknou vám věci tak slabé a tak nízké, že vás přesvědčí o opaku; to je to, co jim jednoho dne velmi vhodně řekla jedna osoba: „Pokračujete-li takto, obrátíte mě ve víru," a měla pravdu; neboť kdo by neměl hrůzu z toho, kdyby viděl, že má ve svých cítěních za společníky osoby tak opovrženíhodné?

Takto ti, kdo tato cítění jen předstírají, by byli velmi nešťastní, že by nutili svou přirozenou povahu, aby se činili nejzpupnějšími mezi lidmi. Jsou-li v hloubi svého srdce zarmouceni, že nemají více světla, ať to nezastírají: toto doznání nebude hanebné; hanba je jen v tom, že ho vůbec nemají. Nic víc neobviňuje krajní slabost ducha než neznat neštěstí člověka bez Boha; nic víc neukazuje špatnou dispozici srdce než nepřát si pravdu věčných zaslíbení; nic není zbabělejšího než dělat statečného proti Bohu. Nechť tedy ponechají tato bezbožnictví těm, kdo jsou dost špatně zrozeni, aby jich byli opravdu schopni; nechť jsou aspoň počestnými lidmi, nemohou-li být křesťany, a konečně nechť uznají, že jsou jen dva druhy osob, které lze nazvat rozumnými: buď ti, kdo slouží Bohu celým svým srdcem, protože ho znají, anebo ti, kdo ho hledají celým svým srdcem, protože ho neznají.

Co se však týká těch, kdo žijí bez jeho poznání a bez jeho hledání, pokládají se sami za tak málo hodné své péče, že nejsou hodni péče druhých, a je nutno mít veškerou lásku toho náboženství, kterým opovrhují, abychom jimi neopovrhli až tak, že bychom je opustili v jejich bláznovství. Avšak protože toto náboženství nám přikazuje, abychom na ně hleděli vždy, pokud budou v tomto životě, jako na schopné milosti, která je může osvítit, a abychom věřili, že mohou být za krátkou dobu plnější víry, než jsme my, a že my naopak můžeme upadnout do

slepoty, v níž jsou oni, je nutno pro ně udělat to, co bychom chtěli, aby pro nás udělali, kdybychom byli na jejich místě, a vyzývat je, aby se nad sebou slitovali a aby alespoň udělali několik kroků, aby zkusili, zda nenaleznou nějaká světla. Nechť této četbě věnují některé z těch hodin, které jinde užívají tak zbytečně; jakkoli velkou nechuť k tomu přinesou, snad narazí na něco, a přinejmenším tím mnoho neztratí; ale pokud jde o ty, kdo k tomu přinesou dokonalou upřímnost a opravdovou touhu najít pravdu, doufám, že budou uspokojeni a že budou přesvědčeni důkazy tak božského náboženství, které jsem zde shromáždil a v nichž jsem přibližně následoval tento pořádek...

[fr. 194 bis]

1. [Je nutno litovat jedny i druhé; ale jedny musíme litovat soucitem, který se rodí z něžnosti, a druhé soucitem, který se rodí z opovržení.]
2. [Nehlásím to podle systému, nýbrž podle toho, jak je uděláno srdce člověka; ne z pobožné horlivosti a odpoutanosti, nýbrž z čistě lidského principu a z pohnutí zájmu a sebelásky, a protože je to věc, která nás dost zajímá, abychom se tím dojali, být přesvědčeni, že po všech zlech života nás neodvratná smrt, která nám hrozí každou chvíli, musí za málo let bezpečně...dovést do hrozné nutnosti...]
3. [Je nepochybné, že není dobra bez poznání Boha, že jak se k němu kdo blíží, tak je šťastný, a že poslední blaženost je poznat ho s jistotou, že jak se od něho kdo vzdaluje, tak je nešťastný, a že poslední neštěstí by byla jistota opaku. Je tedy neštěstím pochybovat, ale je nezbytnou povinností hledat v pochybnosti; a tak ten, kdo pochybuje a nehledá, je zároveň nešťastný a nespravedlivý; je-li navíc veselý a domýšlivý, nemám slov, jak charakterizovat tak výstřední stvoření.]

4. [Jaký důvod k radosti neočekávat nic jiného než bědy bez pomoci! Jaká útěcha v zoufalství, které nemá žádného utěšitele!]
5. Avšak i ti, kdo se zdají být nejvíce proti slávě náboženství, nebudou pro druhé bez užitku; učiníme z toho první argument, že je něco nadpřirozeného: neboť slepota takového druhu není věcí přirozenou; a činí-li je jejich bláznovství tak proti jejich vlastnímu dobru, poslouží k tomu, aby druzí byli před ním uchráněni hrůzou tak žalostného příkladu a bláznovství tak hodného soucitu.
6. Jsou tak pevní, že jsou necitliví ke všemu, co se jich dotýká? Vyzkoušejme to při ztrátě majetku nebo cti: jak to! je to zakletí...
7. A přece je jisté, že člověk je tak znetvořený, že v jeho srdci je zárodek radosti z toho.
8. [Takoví lidé jsou akademisté, žáci, a je to nejhorší povaha člověka, kterou znám.]
9. Dobrý vzhled je nemít shovívavost, a dobrá zbožnost je mít shovívavost k druhým.
10. [Krásný důvod se radovat a chlubit se se zdviženou hlavou takto: Nuže, radujme se, žijme bez bázně a bez neklidu a vyčkejme smrt, protože je nejistá, a pak uvidíme, co se s námi stane... Nevidím z toho žádný důsledek.]
11. Je to věc, kterou se dá říkat s radostí? Je to tedy věc, kterou se má říkat se smutkem.
12. Není to dobrý vzhled.
13. Obrátíte mě ve víru.
14. [Nebýt tím zarmoucen a nemít rád... je účinkem slabosti ducha, a nikoli zlovůle.]
15. [Je to u umírajícího člověka odvaha, jít ve slabosti a v agónii vzdorovat všemohoucímu a věčnému Bohu?]

16. [To ukazuje, že se jim nemá co říkat: nikoli z opovržení, nýbrž proto, že nemají zdravý rozum; je nutno, aby se jich Bůh dotkl.]
17. [Musí člověk sám být v tom náboženství, kterým opovrhují, aby jimi neopovrhoval.]
18. [Jak bych byl šťastný, kdybych byl v tomto stavu, kdyby se někdo slitoval nad mou hloupostí a byl tak laskavý, aby mě z ní navzdory mé vůli vytáhl!]
19. Nestačí, že se na jednom místě dějí zázraky a že se Prozřetelnost zjevuje nad jedním lidem?

[fr. 194 ter]

1. Ptal bych se jich, zda není pravda, že sami ověřují ten základ víry, který potírají, totiž že povaha člověka je ve zkaženosti.
2. Nic není důležité kromě toho, a to jediné se zanedbává.
3. To je všechno, co by mohl udělat člověk, který by byl ujištěn o nepravdivosti té zprávy; a ani tak by neměl být v radosti, nýbrž v sklíčenosti.
4. Nelze o tom říci, že je to známkou rozumu.
5. Tři stavy.

Sekce třetí (pokračování). Sázka

[fr. 195]

Dřív než vstoupím do důkazů křesťanského náboženství, pokládám za nutné znázornit nespravedlnost lidí, kteří žijí v lhostejnosti k hledání pravdy věci, která je pro ně tak důležitá a dotýká se jich tak zblízka.

Ze všech jejich bloudění je toto nepochybně to, které je nejvíc usvědčuje z bláznovství a slepoty, a v němž je nejsnazší je zahanbit prvními pohledy zdravého rozumu a cítěním přirozenosti. Neboť je nepochybné, že čas tohoto života není než okamžik, že stav smrti je věčný, jakékoli povahy může být, a že tak všechny naše skutky a myšlenky musí jít tak různými cestami podle stavu této věčnosti, že je nemožné udělat jeden krok se smyslem a soudem jinak, než že by ho člověk řídil pravdou tohoto bodu, který musí být naším posledním předmětem.

Nic není viditelnější než toto, a tak podle principů rozumu je počínání lidí docela nerozumné, pokud neberou jinou cestu. Nechť se tedy podle toho posuzují ti, kdo žijí bez myšlenky na tento poslední cíl života, kteří se dávají vést svými sklony a svými potěšeními bez úvahy a bez neklidu, a jako by mohli zničit věčnost odvrácením od ní své myšlenky, myslí na to, aby se učinili šťastnými, jen v tomto jediném okamžiku.

A přece tato věčnost trvá, a smrt, která ji musí otevřít a která je ohrožuje každou hodinu, je musí bezpečně brzy postavit do hrozné

nutnosti být věčně buď zničeni, nebo nešťastni, aniž by věděli, která z těchto věčností je jim navždy připravena.

To je pochybnost se strašnými důsledky. Jsou v nebezpečí věčnosti běd; a při tom, jako by to nestálo za námahu, zanedbávají prozkoumat, zda to patří k těm názorům, které lid přijímá s přílišnou důvěřivou snadností, anebo k těm, které jsou samy o sobě temné, ale mají velmi pevný, byť skrytý základ. Tak nevědí, zda v této věci je pravda nebo klam, ani zda v důkazech je síla nebo slabost; mají je před očima a odmítají na ně pohlédnout, a v této nevědomosti si vybírají udělat všechno nutné, aby upadli do toho neštěstí, pokud existuje, počkat si na jeho vyzkoušení až do smrti, být přitom v tomto stavu velmi spokojeni, veřejně se k tomu znát a konečně se tím chlubit. Lze vážně pomyslet na důležitost této záležitosti, aniž by člověk cítil hrůzu z tak výstředního počínání?

Tento klid v této nevědomosti je zrůdná věc, jejíž výstřednost a hloupost je nutno dát pocítit těm, kdo v ní tráví život, tím, že se jim ukáže v nich samých, aby byli zahanbeni pohledem na své bláznovství. Neboť takto uvažují lidé, když si volí žít v této nevědomosti, čím jsou, a aniž by hledali objasnění: „Nevím," říkají…

[fr. 195 bis]

[Naše obraznost nám tak zvětšuje přítomný čas tím, že na něj neustále myslíme, a tak zmenšuje věčnost tím, že na ni nemyslíme, že z věčnosti děláme nicotu a z nicoty věčnost; a to všechno má v nás kořeny tak živé, že nás před tím nemůže ochránit celý náš rozum, a že…]

[fr. 198]

Citlivost člověka pro malé věci a necitlivost pro velké je znak podivného převrácení.

[fr. 199]

Nechť si člověk představí počet lidí v okovech, všechny odsouzené k smrti; někteří z nich jsou každý den podřezáni před zraky ostatních, a ti, kdo zůstávají, vidí svůj vlastní stav ve stavu svých druhů, a hledíce

jedni na druhé s bolestí a bez naděje, čekají, až na ně dojde řada. To je obraz stavu lidí.

[fr. 200]

Člověk v žaláři, který neví, zda jeho rozsudek byl vynesen, a který má už jen hodinu, aby to zjistil, přičemž ta hodina stačí, pokud ví, že byl vynesen, aby ho dala odvolat — je proti přirozenosti, aby ten muž využil té hodiny ne k vypátrání, zda byl rozsudek vynesen, nýbrž ke hraní pikety. Takto je nadpřirozené, že člověk a tak dále; je to tíha ruky Boží. Takto nejen horlivost těch, kdo ho hledají, dokazuje Boha, ale i slepota těch, kdo ho nehledají.

[fr. 203]

Fascinatio nugacitatis. [Očarování malicherností.] — Aby vášeň neškodila, dělejme, jako bychom měli před sebou jen osm dní života.

[fr. 205]

Když zvažuji krátké trvání svého života, pohlcené do předcházející a následující věčnosti, malý prostor, který naplňuji a který i vidím, pohřbený do nekonečné nesmírnosti prostorů, které neznám a které neznají mne, děsím se a divím se, že se vidím zde spíš než jinde, neboť není žádného důvodu, proč zde spíš než jinde, proč nyní spíš než tenkrát: kdo mě tam umístil? Z čího pořádku a vedení bylo toto místo a tento čas určeno pro mne? *Memoria hospitis unius diei prætereuntis.* [Vzpomínka na hosta jednoho dne pomíjivého.]

[fr. 206]

Věčné ticho těchto nekonečných prostorů mě děsí.

[fr. 207]

Kolik království nás nezná!

[fr. 209]

Jsi méně otrokem, že tě tvůj pán miluje a lichotí ti? Máš se dobře, otroku; tvůj pán ti lichotí, zbije tě co nevidět.

[fr. 210]

Poslední dějství je krvavé, ať je komedie v ostatním jakkoli krásná: nakonec se hodí hlína na hlavu, a je po všem navždy.

[fr. 211]

Je zábavné, že si odpočíváme ve společnosti svých druhů, bědných jako my, bezmocných jako my: nepomohou nám; umřeme sami. Je nutno tedy dělat, jako bychom byli sami; a tehdy — stavěli bychom nádherné domy a tak dále? Hledali bychom pravdu bez zaváhání; a odmítáme-li to, dokazujeme, že si ceníme víc úctu lidí než hledání pravdy.

[fr. 212]

Odtékání. — Je to hrozná věc cítit, jak nám odteká všechno, co máme.

[fr. 213]

Mezi námi a peklem nebo nebem je jen život mezi oběma, který je nejkřehčí věcí na světě.

[fr. 218]

Žalář. — Pokládám za správné, že se nikdo nehrouží do Koperníkova mínění; ale tato věc: pro celý život je důležité vědět, zda je duše smrtelná, nebo nesmrtelná.

[fr. 227]

Pořádek dialogy. — Co mám dělat? Vidím všude jen temnoty. Mám věřit, že nic nevím? Mám věřit, že jsem Bůh?

„Všechny věci se mění a následují po sobě.“ — Mýlíte se, je…

[fr. 229]

Hle, co vidím a co mě znepokojuje. Hledím na všechny strany a vidím všude jen temnotu. Příroda mi nenabízí nic, co by nebylo látkou pochybnosti a neklidu; kdybych v ní neviděl nic, co by svědčilo o Božství, rozhodl bych se pro zápor; kdybych viděl všude znaky Stvořitele, spočinul bych v míru ve víře; ale protože vidím příliš mnoho, abych popíral, a příliš málo, abych se ujistil, jsem ve stavu k politování, v němž jsem si stokrát přál, aby — udržuje-li ji Bůh — ho označovala

bez dvojznačnosti; a aby, jsou-li znaky, které o něm dává, klamné, je zcela zrušila; aby řekla všechno nebo nic, abych viděl, jakou stranu mám následovat; místo toho ve stavu, v němž jsem, nevím, co jsem a co mám dělat, neznám ani svůj stav, ani svou povinnost. Mé srdce směřuje celé k tomu, aby poznalo, kde je pravé dobro, aby ho následovalo; nic by mi nebylo příliš drahé pro věčnost.

Závidím těm, které vidím žít ve víře s takovou nedbalostí a kteří tak špatně užívají daru, s nímž bych, jak se mi zdá, naložil tak odlišně.

[fr. 232]

Nekonečný pohyb; bod, který naplňuje všechno, okamžik klidu: nekonečno bez množství, nedělitelné a nekonečné.

[fr. 233]

Nekonečno — nic. — Naše duše je vržena do těla, kde nachází počet, čas, rozměry; uvažuje o tom a nazývá to přirozeností, nutností, a nemůže věřit v nic jiného.

Jednota přidaná k nekonečnu je nerozmnoží, stejně jako stopa nerozšíří nekonečnou míru; konečné se zruší v přítomnosti nekonečného a stává se čistou nicotou. Takto náš duch před Bohem; takto naše spravedlnost před spravedlností Boží. Není tak velký nepoměr mezi naší spravedlností a spravedlností Boží, jako mezi jednotkou a nekonečnem. Je třeba, aby Boží spravedlnost byla nesmírná jako jeho milosrdenství; a spravedlnost vůči zavrženým je méně nesmírná a méně nás musí šokovat než milosrdenství vůči vyvoleným.

Víme, že existuje nekonečno, a neznáme jeho povahu; jako víme, že je klamné, že by čísla byla konečná — tedy je pravda, že v číslech je nekonečno; ale nevíme, jaké je: je klamné, že by bylo sudé; je klamné, že by bylo liché; neboť přidáním jednotky nemění svou povahu; a přece je to číslo, a každé číslo je sudé nebo liché (je pravda, že se to vztahuje jen na každé konečné číslo). Takto lze dobře vědět, že je Bůh, aniž bychom věděli, jaký je.

Není snad podstatná pravda, vidíme-li tolik pravdivých věcí, které nejsou pravdou samou?

Známe tedy existenci i povahu konečného, protože my sami jsme koneční a rozlehlí jako ono. Známe existenci nekonečného a neznáme jeho povahu, protože má rozlehlost jako my, ale ne hranice jako my. Avšak neznáme ani existenci, ani povahu Boha, protože nemá ani rozlehlost, ani hranice.

Ale vírou poznáváme jeho existenci; slávou poznáme jeho povahu. A já jsem už ukázal, že lze dobře poznat existenci věci, aniž bychom znali její povahu.

Mluvme nyní podle přirozených světel.

Je-li Bůh, je nekonečně nepochopitelný, neboť nemaje ani části, ani hranice, nemá k nám žádný vztah. Jsme tedy neschopni poznat ani co je, ani zda je; za tohoto stavu — kdo se odváží podniknout řešení této otázky? Nejsme to my, kteří k němu nemáme žádný vztah.

Kdo bude tedy kárat křesťany za to, že neumějí vyložit důvod své víry — oni, kteří se hlásí k náboženství, k němuž nemohou vyložit důvod? Prohlašují, když ho předkládají světu, že je to pošetilost, *stultitiam*; a potom si stěžujete, že ho nedokazují! Kdyby ho dokazovali, nedrželi by své slovo: právě tím, že nemají důkazy, nemají nedostatek smyslu. — Ano; avšak byť to omlouvá ty, kdo ho tak předkládají, a odnímá jim výtku, že ho předkládají bez důvodu, neomlouvá to ty, kdo ho přijímají. — Prozkoumejme tedy tento bod a řekněme: Bůh jest, nebo není. Ale na kterou stranu se přikloníme? Rozum tam nemůže nic rozhodnout: je zde nekonečný chaos, který nás odděluje. Hraje se hra na konci té nekonečné dálky, kde padne orel, nebo panna. Nač vsadíte? Podle rozumu nemůžete učinit ani jedno, ani druhé; podle rozumu nemůžete hájit ani jedno, ani druhé.

Nekárejte tedy jako klam ty, kdo si zvolili, neboť o tom nic nevíte. — Ne; ale budu je kárat, že si vybrali, ne tuto volbu, nýbrž vůbec volbu;

neboť i když ten, kdo si vybere pannu, i ten druhý jsou ve stejné chybě, oba jsou v chybě: správné je nesázet vůbec.

— Ano; ale je nutno sázet; to není dobrovolné, jste vržen do hry. Co si tedy zvolíte? Podívejme se. Protože je nutno zvolit, podívejme se, co vás méně zajímá. Máte dvě věci, které můžete ztratit: pravdu a dobro, a dvě věci, které můžete vsadit: svůj rozum a svou vůli, své poznání a svou blaženost; a vaše přirozenost má dvě věci, kterých se má vyhnout: omylu a bídě. Váš rozum není víc raněn volbou jednoho než druhého, protože je nutné volit. Jeden bod je vyřízen. A vaše blaženost? Zvažme zisk a ztrátu, zvolíte-li pannu — totiž že Bůh jest. Oceňme tyto dva případy: vyhrajete-li, vyhrajete vše; prohrajete-li, nic neztratíte. Vsaďte tedy, že jest, bez zaváhání. — To je obdivuhodné. Ano, je nutno sázet; ale snad sázím příliš. — Podívejme se. Protože je stejná pravděpodobnost zisku a ztráty, i kdybyste měl získat jen dva životy za jeden, mohl byste ještě sázet; ale kdyby byly tři životy k získání, musel byste hrát (protože jste v nutnosti hrát), a byl byste neprozíravý, jste-li nucen hrát, neriskovat svůj život, abyste získal tři životy ve hře, kde je stejná pravděpodobnost ztráty a zisku. Ale je zde věčnost života a štěstí; a za tohoto stavu, i kdyby bylo nekonečno pravděpodobností, z nichž jen jedna by byla pro vás, měl byste ještě důvod vsadit jeden, abyste získal dva; a jednal byste nerozumně, byv nucen hrát, kdybyste odmítal sázet jeden život proti třem ve hře, v níž z nekonečna pravděpodobností je jedna pro vás, kdyby bylo nekonečno života nekonečně šťastného, který se dá získat. Ale zde je nekonečno života nekonečně šťastného, který se dá získat, jedna pravděpodobnost zisku proti konečnému počtu pravděpodobností ztráty, a to, co sázíte, je konečné. To odstraňuje veškerou dvojakost: všude, kde je nekonečno a kde není nekonečna pravděpodobností ztráty proti pravděpodobnosti zisku, není co vyvažovat, je nutno dát vše. A tak, je-li člověk nucen hrát, musí se zříci rozumu, aby zachránil život, spíš než aby ho dal v sázku pro nekonečný zisk stejně blízký jako ztráta nicoty.

Neboť není k ničemu říkat, že je nejisté, zda vyhrajeme, a je jisté, že se vystavujeme nebezpečí, a že nekonečná vzdálenost, která je mezi jistotou toho, co se vystavuje, a nejistotou toho, co bychom získali, srovnává konečné dobro, které jistě vystavujeme, s nekonečnem, které je nejisté. Není to tak: každý hráč riskuje s jistotou, aby získal s nejistotou; a přece riskuje jistě konečné, aby získal nejistě konečné, aniž by hřešil proti rozumu. Není nekonečno vzdálenosti mezi touto jistotou toho, co se vystavuje, a nejistotou zisku; to je klam. Je, pravda, nekonečno mezi jistotou zisku a jistotou ztráty. Avšak nejistota zisku je úměrná jistotě toho, co riskujeme, podle poměru pravděpodobností zisku a ztráty; a z toho pochází, že je-li stejný počet pravděpodobností na jedné straně jako na druhé, sázka je hrát rovnou proti rovné; a tehdy jistota toho, co se vystavuje, se rovná nejistotě zisku: ani zdaleka tedy není nekonečně vzdálená. A tak naše tvrzení je nekonečně silné, když je konečné k dání v sázku ve hře, kde je stejná pravděpodobnost zisku jako ztráty, a nekonečno k získání. To je důkazné; a jsou-li lidé schopni nějaké pravdy, tato jí je. — Přiznávám to, uznávám to. Ale ještě není způsob, jak nahlédnout pod stůl? — Ano, Písmo a ostatní, a tak dále.

— Ano; ale mám ruce svázané a ústa němá; nutí mě sázet, a nejsem svoboden; nepouštějí mě, a jsem udělán tak, že nemohu věřit. Co tedy chcete, abych udělal?

— Je to pravda. Ale poučte se aspoň, že vaše neschopnost věřit — protože vás k tomu rozum vede, a přesto to nedokážete — pochází jen z nedostatku vašich vášní. Pracujte tedy nikoli na tom, abyste se přesvědčil zvětšením důkazů Boha, nýbrž zmenšením svých vášní. Chcete jít k víře a neznáte cestu; chcete se uzdravit z nevěry a žádáte lék: učte se od těch, kdo byli svázáni jako vy a kteří teď sázejí celé své jmění; jsou to lidé, kteří znají tu cestu, kterou chcete následovat, a uzdravení ze zla, z něhož se chcete uzdravit. Následujte způsob, kterým začali: dělejte všechno, jako by věřili, berte svěcenou vodu, nechte si sloužit

mše a tak dále. Přirozeně vás i to přivede k víře a obrátí vás v němou tvář. — Ale toho se právě bojím. — A proč? Co máte ztratit? Ale abych vám ukázal, že to tam vede, pomůže to zmenšit vaše vášně, které jsou vaše velké překážky, a tak dále. Konec této rozpravy. — A jaké zlo vás potká, zvolíte-li tuto stranu? Budete věrný, poctivý, pokorný, vděčný, dobročinný, přítel, upřímný, pravdivý. Vpravdě nebudete v otrávených potěšeních, v slávě, v rozkoších; ale nebudete mít jiné? Říkám vám, že získáte už v tomto životě; a že při každém kroku, který na této cestě uděláte, uvidíte takovou jistotu zisku a takovou nicotu toho, co dáváte v sázku, že nakonec poznáte, že jste sázel na věc jistou, nekonečnou, za kterou jste nic nedal.

4. — „Oh! tahle rozprava mě unáší, uchvacuje mě a tak dále.“

— Líbí-li se vám tato rozprava a zdá-li se vám pádná, vězte, že ji sestavil muž, který předtím i potom padl na kolena, aby prosil tuto nekonečnou a bezčásticovou bytost, jíž podrobuje všechno své, aby si také podrobila to vaše pro vaše vlastní dobro a pro svou slávu; a tak se síla snoubí s touto nízkostí.

[fr. 234]

Kdybychom museli dělat jen pro jisté, nedělali bychom nic pro náboženství, neboť není jisté. Avšak kolik věcí se dělá pro nejisté, cesty po moři, bitvy! Říkám tedy, že bychom neměli dělat vůbec nic, protože nic není jisté; a že je víc jistoty v náboženství než v tom, že uvidíme zítřek: neboť není jisté, že uvidíme zítřek, ale je jistě možné, že ho neuvidíme. O náboženství se to říci nedá. Není jisté, že je; ale kdo se odváží říct, že je jistě možné, že by nebylo? A když se člověk namáhá pro zítřek a pro nejisté, jedná rozumně; neboť se musí pracovat pro nejisté podle pravidla sázek, které je prokázáno.

Svatý Augustin viděl, že se pracuje pro nejisté na moři, v bitvě a tak dále; ale nespatřil pravidlo sázek, které dokazuje, že se tak dělat musí.

Montaigne viděl, že se ublíží kulhavému duchu a že zvyk zmůže vše; ale nespatřil důvod tohoto účinku.

Všichni tito lidé viděli účinky, ale neviděli příčiny; jsou vůči těm, kdo objevili příčiny, jako ti, kdo mají jen oči, vůči těm, kdo mají ducha; neboť účinky jsou jakoby smyslové a příčiny jsou viditelné jen duchu. A i když se tyto účinky vidí duchem, tento duch je vůči duchu, který vidí příčiny, jako tělesné smysly vůči duchu.

[fr. 236]

Sázkami musíte být přinuceni usilovat o hledání pravdy, neboť zemřete-li, aniž byste se poklonil pravému principu, jste ztracen. — Ale, říkáte, kdyby chtěl, abych se mu klaněl, zanechal by mi znaky své vůle. — Tak také učinil; ale vy je zanedbáváte. Hledejte je tedy; stojí to za to.

[fr. 237]

Sázky. — V tomto světě je nutno žít různě podle těchto rozmanitých předpokladů: 1. Kdybychom tu mohli být vždycky; 2. je-li jisté, že tu nebudeme dlouho, a nejisté, zda tu budeme hodinu: tento poslední předpoklad je náš.

[fr. 240]

— Brzy bych opustil potěšení, říkají, kdybych měl víru. — A já vám říkám: Brzy byste měl víru, kdybyste opustil potěšení. — A to vy musíte začít. Kdybych mohl, dal bych vám víru; nemohu to udělat ani proto vyzkoušet pravdu toho, co říkáte. Avšak vy můžete dobře opustit potěšení a vyzkoušet, zda to, co říkám, je pravda.

[fr. 241]

Pořádek. — Měl bych mnohem větší strach z toho, že se mýlím a shledám, že křesťanské náboženství je pravdivé, než ze strachu z omylu v tom, že mu věřím jako pravdivému.

Sekce čtvrtá. Prostředky víry

[fr. 242]

Předmluva druhé části: Mluvit o těch, kdo pojednávali o tomto předmětu.

Obdivuji, s jakou smělostí tyto osoby podnikají mluvit o Bohu. Když obracejí své řeči k bezbožným, jejich první kapitolou je dokazovat Božství podle díla přírody. Nedivil bych se jejich úsilí, kdyby obraceli své řeči k věřícím, neboť je jisté, že ti, kdo mají živou víru v srdci, hned uvidí, že všechno, co je, není ničím jiným než dílem Boha, jemuž se klaní. Avšak pokud jde o ty, v nichž toto světlo zhaslo a v nichž ho chceme znovu zažehnout — tyto osoby zbavené víry a milosti, které, hledajíce všemi svými světly všechno, co vidí v přírodě a co by je mohlo přivést k tomuto poznání, nenacházejí než temnotu a tmy; říkat jim, že stačí pohlédnout na nejmenší věc, která je obklopuje, a uvidí Boha odhaleného, a dávat jim místo veškerého důkazu tohoto velkého a důležitého předmětu běh měsíce a planet, a tvrdit, že se takovou řečí dokončil důkaz, znamená dávat jim důvod věřit, že důkazy našeho náboženství jsou velmi slabé; a vidím z rozumu i ze zkušenosti, že nic není vhodnější, aby v nich vzešlo opovržení.

Ne takto o věcech Božích mluví Písmo, které je zná lépe. Říká naopak, že Bůh je Bůh skrytý; a že od zkaženosti přirozenosti je zanechal ve slepotě, z níž nemohou vyjít než skrze Ježíše Krista, mimo něhož je veškerá komunikace s Bohem odňata: *Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* [Nikdo nezná Otce, než Syn a ten, komu to Syn chce zjevit].

To je to, co nám Písmo značí, když na tolika místech říká, že ti, kdo hledají Boha, ho najdou. Nemluví se zde o světle jako o dni v pravé poledne. Neříká se, že ti, kdo hledají den v pravé poledne nebo vodu v moři, je najdou; a tak zřejmost Boha asi není v přírodě taková; proto nám také říká na jiném místě: *Vere tu es Deus absconditus* [Vpravdě ty jsi Bůh skrytý].

[fr. 243]

Je obdivuhodná věc, že žádný kanonický autor nikdy neužil přírody k dokazování Boha. Všichni směřují k tomu, aby ho dali uvěřit. David, Šalomoun a jiní nikdy neřekli: Není prázdna, tedy je Bůh. Museli být zdatnější než ti nejzdatnější lidé, kteří přišli potom a kteří toho všichni užili. To je velmi důležité.

[fr. 245]

Jsou tři prostředky, jak věřit: rozum, zvyk, vnuknutí. Křesťanské náboženství, které jediné má rozum, nepřijímá za své pravé děti ty, kdo věří bez vnuknutí; není to tím, že by vylučovalo rozum a zvyk, naopak; ale je nutno otevřít svou mysl důkazům, utvrdit se v nich zvykem, ale nabídnout se pokořováním vnuknutím, která jediná mohou způsobit pravý a spasitelný účinek: *Ne evacuetur crux Christi* [Aby nebyl zmařen kříž Kristův].

[fr. 246]

Pořádek. — Po dopise, který má přinutit hledat Boha, udělat dopis o tom, jak odstranit překážky, což je rozprava o stroji — jak připravit stroj, jak hledat rozumem.

[fr. 247]

Pořádek. — Dopis povzbuzující přítele k hledání. — A on odpoví: ale k čemu mi bude hledat? Nic se neukazuje. — A odpovědět mu: Nezoufejte. — A on by odpověděl, že by byl šťastný, kdyby našel nějaké světlo, ale podle téhož náboženství, i kdyby takto věřil, nebylo by mu to k ničemu, a tak že raději nebude hledat. — A na to mu odpovědět: stroj.

[fr. 248]

Dopis, který ukazuje užitečnost důkazů skrze stroj. — Víra se liší od důkazu: ten je lidský, ona je dar Boží. *Justus ex fide vivit* [Spravedlivý z víry žije]: právě tuto víru Bůh sám vkládá do srdce, jejímž nástrojem je často důkaz, *fides ex auditu* [víra ze slyšení]; ale tato víra je v srdci a dává říkat ne *scio* (vím), nýbrž *credo* (věřím).

[fr. 251]

Jiná náboženství, jako pohanská, jsou lidovější, neboť jsou ve vnějšku; ale nejsou pro lidi zdatné. Čistě rozumové náboženství by bylo přiměřenější zdatným; ale nebylo by k ničemu pro lid. Jen křesťanské náboženství je přiměřené všem, protože je smíšené z vnějšku a vnitra. Pozvedá lid k vnitru a sráží pyšné k vnějšku; a není dokonalé bez obou, neboť je nutné, aby lid chápal ducha litery, a aby zdatní podrobili svého ducha liteře.

[fr. 252]

Neboť se nesmíme nepoznávat: jsme automat stejně jako duch; a z toho pochází, že nástroj, kterým se dosahuje přesvědčení, není jen důkaz. Jak málo věcí je dokázáno! Důkazy přesvědčují jen ducha; zvyk tvoří naše nejsilnější a nejpevnější důkazy; sklání automat, který táhne ducha, aniž ten na to myslí. Kdo dokázal, že zítra bude den a že zemřeme? A čemu věříme pevněji? Je to tedy zvyk, kdo nás o tom přesvědčuje; on dělá tolik křesťanů, on dělá Turky, pohany, povolání, vojáky a tak dále. (U křesťanů je navíc oproti pohanům víra přijatá ve křtu.) Konečně je nutno se k němu uchýlit, jakmile mysl spatřila, kde je pravda, abychom se napili a napustili se té víry, která nám každou hodinu uniká; neboť mít důkazy stále před sebou, to je příliš velká záležitost. Je nutno získat snazší víru, totiž víru návyku, který bez násilí, bez umění, bez argumentu dává věřit věcem a sklání všechny naše mohutnosti k této víře, takže naše duše do ní přirozeně upadne. Když člověk věří jen silou přesvědčení a automat je nakloněn věřit opaku, nestačí to. Je tedy nutno naše obě části přinést k víře: ducha důvody,

které stačí jednou v životě spatřit, a automat zvykem a tím, že mu nedovolíme sklonit se k opaku. *Inclina cor meum, Deus* [Nakloň mé srdce, Bože].

Rozum jedná pomalu a s tolika pohledy na tolik principů, které musí být vždy přítomné, že se každou hodinu uspí nebo zbloudí, protože nemá všechny své principy přítomné. Cítění takto nejedná: jedná v okamžiku a je vždy připravené jednat. Je tedy třeba vložit naši víru do cítění; jinak bude vždy kolísavá.

[fr. 253]

Dva výstřelky: vyloučit rozum, nepřipustit než rozum.

[fr. 254]

Není to vzácná věc, že musíme svět kárat za přílišnou poddajnost; je to přirozená vada, stejná jako nevěra, a stejně zhoubná. Pověrčivost.

[fr. 255]

Zbožnost je něco jiného než pověrčivost.

Udržovat zbožnost až k pověrčivosti znamená ji zničit.

Kacíři nám vytýkají toto pověrčivé podřízení; dělat to znamená dělat to, co nám vytýkají.

Bezbožnost: nevěřit Eucharistii, protože ji nevidíme.

Pověrčivost: věřit propozicím a tak dále.

Víra a tak dále.

[fr. 256]

Je málo pravých křesťanů, myslím tím i ve víře; mnoho jich věří, ale z pověrčivosti; mnoho jich nevěří, ale z libertinství: málo jich je mezi oběma.

Nemyslím tím ty, kdo jsou v opravdové zbožnosti mravů, a všechny ty, kdo věří cítěním srdce.

[fr. 257]

Jsou tři druhy osob: jedny slouží Bohu, protože ho našly; druhé se namáhají, aby ho hledaly, protože ho nenašly; třetí žijí, aniž by ho hle-

daly nebo nalezly. První jsou rozumné a šťastné, poslední jsou bláznivé a nešťastné, prostřední jsou nešťastné a rozumné.

[fr. 260]

Skrývají se v davu a svolávají si počet na pomoc. Vřava.

Autorita. — Je úplně vyloučeno, aby to, že člověk slyšel věc od někoho vyprávět, bylo pravidlem jeho víry; nemáte nic věřit, aniž byste se postavil do stavu, jako byste to nikdy neslyšel.

Je to souhlas vás se sebou samým a stálý hlas vašeho rozumu, nikoli hlas druhých, co vás musí vést k víře.

Věřit je tak důležité! Byla by stovka protikladů pravdivá?

Kdyby bylo starobylost pravidlem víry, byli staří tedy bez pravidla? A kdyby to byl obecný souhlas — co kdyby lidé zahynuli?

Falešná pokora, pýcha.

Zdvihněte oponu. Marně se budete snažit; stejně musíte věřit, nebo popírat, nebo pochybovat. Nemáme tedy žádné pravidlo? U zvířat soudíme, že dělají dobře, co dělají. Nebude snad pravidlo pro souzení lidí?

Popírat, věřit a dobře pochybovat je pro člověka to, co pro koně běh.

Trest těch, kdo hřeší — omyl.

[fr. 261]

Ti, kdo nemilují pravdu, berou si za záminku námitku v množství těch, kdo ji popírají; a tak jejich omyl pochází jen z toho, že nemilují pravdu nebo lásku, a tak nejsou tím omluveni.

[fr. 265]

Víra říká dobře to, co smysly neříkají, ale ne opak toho, co vidí; je nad nimi, a ne proti nim.

[fr. 267]

Posledním krokem rozumu je uznat, že je nekonečno věcí, které ho převyšují; je jen slabý, pokud nejde až k poznání tohoto.

A jestliže ho převyšují i přirozené věci, co se bude říkat o nadpřirozených?

[fr. 268]

Podřízení. — Je třeba umět pochybovat, kde je třeba, ujišťovat, kde je třeba, a podrobovat se, kde je třeba. Kdo takto nečiní, nerozumí síle rozumu. Jsou tací, kdo tnou proti těmto třem principům, buď že ujišťují o všem jako o důkazném, protože se nevyznají v důkazu; nebo pochybují o všem, protože nevědí, kde se mají podrobit; nebo se podrobují ve všem, protože nevědí, kde mají soudit.

[fr. 269]

Podřízení a užití rozumu — v tom spočívá pravé křesťanství.

[fr. 270]

Svatý Augustin: Rozum by se nikdy nepodrobil, pokud by neusoudil, že jsou příležitosti, kdy se podrobit má. Je tedy spravedlivé, aby se podrobil, když usoudí, že se má podrobit.

[fr. 271]

Moudrost nás posílá k dětství: *Nisi efficiamini sicut parvuli* [Nestanete-li se jako děti].

[fr. 272]

Není nic tak podle rozumu jako toto zřeknutí se rozumu.

[fr. 273]

Podrobíme-li vše rozumu, nebude mít naše náboženství nic tajemného a nadpřirozeného; narazíme-li na principy rozumu, bude naše náboženství nesmyslné a směšné.

[fr. 274]

Celé naše uvažování se redukuje na ustoupení cítění.

Avšak fantazie je podobná a protikladná cítění, takže mezi těmito protiklady nelze rozlišovat. Jeden říká, že mé cítění je fantazie; druhý, že jeho fantazie je cítění. Bylo by nutno mít pravidlo; rozum se nabízí, ale je ohebný všemi směry, a tak není žádné.

[fr. 275]

Lidé si často berou svou obraznost za srdce; a věří, že se obrátili, jakmile pomyslí na obrácení.

[fr. 277]

Srdce má své důvody, které rozum nezná; víme to z tisíce věcí. Říkám, že srdce přirozeně miluje univerzální bytí a přirozeně miluje sebe sama, podle toho, čemu se oddává; a tvrdne proti jednomu nebo druhému podle své volby. Vy jste jedno odmítl a druhé zachoval: milujete sám sebe z rozumu?

[fr. 278]

Je to srdce, které cítí Boha, nikoli rozum: hle, co je víra — Bůh pocítitelný srdci, ne rozumu.

[fr. 279]

Víra je dar Boží; nevěřte, že říkáme, že je darem rozumu. Jiná náboženství to o své víře neříkají; dávala jen rozum jako cestu k ní, který k ní ovšem nevede.

[fr. 280]

Jak daleko je od poznání Boha k jeho milování!

[fr. 281]

Srdce, instinkt, principy.

[fr. 282]

Pravdu známe nejen rozumem, ale také srdcem; právě tímto druhým způsobem poznáváme první principy a je marné, aby je uvažování, které zde nemá podíl, zkoušelo potírat. Pyrrhonici, kteří mají právě toto za předmět, se o to marně snaží; víme, že nesníme, byť bychom nebyli schopni to dokázat rozumem: tato neschopnost dokazuje jen slabost našeho rozumu, nikoli nejistotu všech našich poznání, jak oni tvrdí. Neboť poznání prvních principů — jako že je prostor, čas, pohyb, čísla — je stejně pevné jako kterékoli z těch, které nám dávají naše úvahy. A rozum se musí opírat o tato poznání srdce a instinktu a na nich zakládat celou svou řeč. Srdce cítí, že v prostoru jsou tři rozměry a že čísla jsou nekonečná; a rozum pak dokazuje, že nejsou dvě

čtvercová čísla, z nichž by jedno bylo dvojnásobkem druhého. Principy se cítí, propozice se vyvozují; a vše s jistotou, byť různými cestami. A je stejně zbytečné a stejně směšné, aby rozum žádal od srdce důkaz těchto prvních principů, aby s nimi mohl souhlasit, jako by bylo směšné, aby srdce žádalo od rozumu cítění všech propozic, které rozum dokazuje, aby je mohlo přijmout.

Tato neschopnost tedy musí jen pokořovat rozum, který by chtěl soudit o všem, ale nikoli potírat naši jistotu, jako by jen rozum byl schopen nás poučit. Dejž Bůh, abychom ho naopak nikdy nepotřebovali a abychom poznávali všechny věci instinktem a cítěním! Avšak příroda nám toto dobro odepřela; dala nám naopak jen velmi málo poznání tohoto druhu; všechna ostatní lze získat jen uvažováním.

A proto ti, komu Bůh dal náboženství cítěním srdce, jsou velmi šťastní a velmi oprávněně přesvědčeni. Avšak těm, kdo ho nemají, ho nemůžeme dát než uvažováním, dokud jim ho Bůh nedá cítěním srdce, bez něhož je víra jen lidská a pro spásu neužitečná.

[fr. 283]

Pořádek; proti námitce, že Písmo nemá pořádek. — Srdce má svůj pořádek; duch má svůj, který je podle principu a důkazu; srdce má jiný. Nedokazuje se, že máme být milováni, tím, že se podle pořádku vykládají důvody lásky: to by bylo směšné.

Ježíš Kristus, svatý Pavel mají pořádek lásky, ne ducha; neboť chtěli zahřát, ne poučit; svatý Augustin stejně: tento pořádek spočívá hlavně v odbočce ke každému bodu, který vztáhneme k cíli, abychom ho vždy ukázali.

[fr. 284]

Nedivte se, že vidíte prosté osoby věřit bez uvažování; Bůh jim dává lásku k sobě a nenávist k nim samým, naklání jejich srdce k víře. Nikdo neuvěří užitečnou vírou a vírou pravou, nenakloní-li Bůh srdce; a uvěří, jakmile ho nakloní; a to David dobře věděl: *Inclina cor meum, in…* [Nakloň mé srdce k…]

[fr. 285]

Náboženství je přiměřené všem druhům duchů; první se zastavují u pouhého založení; a toto náboženství je takové, že jeho pouhé založení stačí k prokázání jeho pravdy. Druzí jdou až k apoštolům. Nejvzdělanější jdou až k počátku světa. Andělé je vidí ještě lépe a z větší dálky.

[fr. 286]

Ti, kdo věří, aniž by četli Zákony, věří, protože mají docela svaté vnitřní uspořádání, a protože to, co slyší o našem náboženství, je s ním ve shodě. Cítí, že je udělal Bůh; nechtějí milovat než Boha; nechtějí nenávidět než sebe samy. Cítí, že na to nemají sílu sami ze sebe, že jsou neschopni jít k Bohu, a že nepřijde-li Bůh k nim, jsou neschopni s ním mít jakékoli obecenství. A slyší, že v našem náboženství se říká, že nemáme milovat než Boha a nenávidět než sebe sama, ale že protože jsme všichni zkažení a Boha neschopní, Bůh se stal člověkem, aby se s námi sjednotil. Nic víc není třeba k přesvědčení lidí, kteří mají toto uspořádání v srdci a kteří mají toto poznání své povinnosti a své neschopnosti.

[fr. 287]

Ti, které vidíme být křesťany bez znalosti proroctví a důkazů, přesto o věci soudí stejně dobře jako ti, kdo tyto znalosti mají. Soudí srdcem, jako ti druzí soudí duchem. Je to sám Bůh, kdo je naklání k víře; a tak jsou velmi účinně přesvědčeni.

Přiznávám, že jeden z těchto křesťanů, kteří věří bez důkazů, nebude snad mít, čím přesvědčit nevěřícího, který totéž řekne o sobě; avšak ti, kdo znají důkazy náboženství, bez obtíží dokážou, že tento věřící je vpravdě vnuknut Bohem, i když to sám dokázat neumí.

Neboť když Bůh ve svých proroctvích (která jsou nepochybně prorocká) řekl, že v království Ježíše Krista vylije svého ducha na národy a že synové, dcery a děti církve budou prorokovat, je nepochybné, že duch Boží je na těch, a není na druhých.

[fr. 288]

Místo abyste si stěžovali, že se Bůh skryl, vzdejte mu díky za to, že se tak odhalil; a vzdejte mu díky také za to, že se neodhalil pyšným mudrcům, nehodným poznat tak svatého Boha.

Dva druhy osob poznávají: ti, kdo mají pokořené srdce a kdo milují nízkost, ať je stupeň jejich ducha jakýkoli, vysoký nebo nízký; a ti, kdo mají dost ducha, aby spatřili pravdu, ať je jim jakkoli protivná.

[fr. 289]

Důkaz. — 1. Křesťanské náboženství svým ustanovením, tak silným, tak mírným, i když tak protivným přirozenosti. — 2. Svatost, vznešenost a pokora křesťanské duše. — 3. Zázraky svatého Písma. — 4. Ježíš Kristus zvlášť. — 5. Apoštolové zvlášť. — 6. Mojžíš a proroci zvlášť. — 7. Židovský národ. — 8. Proroctví. — 9. Trvanlivost: žádné náboženství nemá trvanlivost. — 10. Nauka, která podává důvod všeho. — 11. Svatost tohoto zákona. — 12. Z vedení světa.

Je nepochybné, že po tom všem se nesmí odmítnout, uvážíme-li, co je život a toto náboženství, následovat sklon je následovat, jakmile nám přijde do srdce; a je jisté, že není žádný důvod se posmívat těm, kdo je následují.

Sekce pátá. Spravedlnost a znaky pravého náboženství

[fr. 293]

Proč mě zabíjíte? — No tak! nebydlíte na druhém břehu vody? Můj příteli, kdybyste bydlel na téhle straně, byl bych vrah, a bylo by nespravedlivé vás takhle zabít; ale protože bydlíte na druhé straně, jsem hrdina a je to spravedlivé.

[fr. 294]

Nač ji založí, správu světa, kterou chce řídit? Bude to na vrtochu každého jednotlivce? Jaký zmatek! Bude to na spravedlnosti? Tu nezná.

Jistě, kdyby ji znal, nestanovil by onu zásadu, nejobecnější mezi všemi, které jsou mezi lidmi: aby každý následoval mravy své země; jas pravé nestrannosti by si podrobil všechny národy a zákonodárci by nebyli za vzor místo této stálé spravedlnosti brali fantazie a vrtochy Peršanů a Němců. Viděli bychom ji zasazenou ve všech zemích světa a ve všech dobách, kdežto nevidíme nic spravedlivého ani nespravedlivého, co by neměnilo svou povahu, mění-li se podnebí. Tři stupně vyvýšení pólu obracejí celou právní vědu, poledník rozhoduje o pravdě; po několika letech držby se mění základní zákony; právo má své epochy, vstup Saturnu do Lva nám značí původ nějakého zločinu. Zábavná spravedlnost, kterou ohraničuje řeka! Pravda na této straně Pyrenejí, omyl na onom břehu.

Přiznávají, že spravedlnost není v těchto zvyklostech, nýbrž že sídlí v přirozených zákonech, známých v každé zemi. Jistě by to tvrdošíjně tvrdili, kdyby opovážlivost náhody, která zasela lidské zákony, byla nalezla aspoň jeden, který by byl univerzální; ale ta zábava je taková, že se vrtoch lidí tak rozmanitě projevil, že žádný není.

Krádež, krvesmilstvo, vražda dětí a otců, vše mělo své místo mezi ctnostnými skutky. Může snad být něco zábavnějšího, než že by jeden člověk měl právo zabít mě, protože bydlí za vodou a jeho kníže má spor s mým, i když já s ním nemám žádný?

Jsou jistě přirozené zákony; avšak tento krásný zkažený rozum vše zkazil; *Nihil amplius nostrum est; quod nostrum dicimus, artis est. Ex senatus consultis et plebiscitis crimina exercentur. Ut olim vitiis, sic nunc legibus laboramus* [Nic už není naše; co nazýváme naším, je dílem umění. Senátními usneseními a lidovými hlasováními se páchají zločiny. Jako jsme kdysi trpěli neřestmi, tak nyní trpíme zákony].

Z tohoto zmatku vzniká, že jeden říká, že podstatou spravedlnosti je autorita zákonodárce, jiný prospěch panovníka, jiný stávající zvyk; a to je nejjistější: nic podle samého rozumu není spravedlivé samo o sobě; vše kolísá s časem. Zvyk tvoří veškerou nestrannost, z toho jediného důvodu, že je přijatý; to je mystický základ jeho autority. Kdo ho přivádí k jeho principu, ničí ho. Nic není tak chybné jako tyto zákony, které narovnávají chyby; kdo je poslouchá, protože jsou spravedlivé, poslouchá spravedlnost, kterou si představuje, nikoli však podstatu zákona: ta je celá soustředěna v sobě; je zákonem, a nic víc. Kdo bude chtít zkoumat její motiv, shledá ho tak slabým a tak lehkým, že — pokud nebude zvyklý rozjímat zázraky lidské obraznosti — bude se divit, že mu století získalo tolik pompy a úcty. Umění bouřit a převracet státy spočívá v otřesení ustavených zvyklostí, zkoumáním až k jejich zdroji, aby se ukázal jejich nedostatek autority a spravedlnosti. Je nutné, říká se, uchýlit se k základním a prvotním zákonům státu, které nespravedlivý zvyk zrušil. To je jistá hra, jak všechno ztratit; nic nebu-

de v této váze spravedlivé. A přece lid snadno nastavuje ucho těmto řečem. Setřásají jho, jakmile ho poznají; a velcí z toho mají prospěch na jeho zkázu i na zkázu těchto zvědavých zkoumatelů přijatých zvyklostí. Proto nejmoudřejší ze zákonodárců říkal, že pro dobro lidí je často nutno je oklamat; a jiný dobrý politik: *Cum veritatem qua liberetur ignoret, expedit quod fallatur* [Když nezná pravdu, kterou by byl osvobozen, prospívá mu, aby byl klamán]. Nesmí vycítit pravdu uchvácení: byla zavedena dávno bez důvodu, stala se rozumnou; je nutno dát se na ni hledět jako na pravou a věčnou a skrýt její počátek, pokud nechceme, aby brzy vzala konec.

[fr. 297]

Veri juris [pravého práva]. — Nemáme ho už: kdybychom ho měli, nebrali bychom za pravidlo spravedlnosti to, že máme následovat mravy své země. Právě proto, že nelze najít spravedlivé, bylo nalezeno silné, a tak dále.

[fr. 298]

Spravedlnost, síla. — Je spravedlivé, aby to, co je spravedlivé, bylo následováno; je nutné, aby to, co je nejsilnější, bylo následováno. Spravedlnost bez síly je bezmocná; síla bez spravedlnosti je tyranská. Spravedlnost bez síly je popírána, protože vždy jsou nějací zlí; síla bez spravedlnosti je obviňována. Je tedy nutno dát dohromady spravedlnost a sílu; a k tomu dát, aby to, co je spravedlivé, bylo silné, nebo aby to, co je silné, bylo spravedlivé.

Spravedlnost je předmětem sporu; sílu snadno poznáme a není o ní sporu. Takto nebylo možné dát sílu spravedlnosti, protože síla popírala spravedlnost a říkala, že je nespravedlivá, a říkala, že sama je spravedlivá. A tak nemohouce učinit, aby to, co je spravedlivé, bylo silné, učinili, aby to, co je silné, bylo spravedlivé.

[fr. 299]

Jediná univerzální pravidla jsou zákony země v obyčejných věcech a většina v ostatních. Odkud to pochází? Od síly, která tam je. A z toho

pochází, že králové, kteří mají sílu odjinud, nenásledují většinu svých ministrů.

Nepochybně, rovnost majetků je spravedlivá; avšak nemohouce učinit, aby bylo silou poslouchat spravedlnost, učinili, aby bylo spravedlivé poslouchat sílu; nemohouce posílit spravedlnost, ospravedlnili sílu, aby spravedlivé a silné byly spolu a aby byl mír, který je nejvyšším dobrem.

[fr. 301]

Proč se následuje většina? Je to proto, že má více rozumu? Ne, ale více síly.

Proč se následují staré zákony a staré názory? Jsou to nejzdravější? Ne, ale jsou jediné a odnímají nám kořen rozmanitosti.

[fr. 303]

Síla je královnou světa, nikoli mínění. — Avšak mínění je to, které užívá síly. — Je to síla, co tvoří mínění: změkčilost je krásná podle našeho mínění; proč? Protože kdo bude chtít tančit na provaze, bude sám; a já utvořím silnější spolek lidí, kteří budou říkat, že to krásné není.

[fr. 304]

Provazy, které poutají úctu jedněch k druhým obecně, jsou provazy nutnosti; neboť musí být různé stupně, protože všichni lidé chtějí vládnout, a všichni to nemohou, ale někteří ano.

Představme si tedy, že je vidíme, jak se začínají tvořit. Je nepochybné, že se budou bít, dokud silnější strana nepotlačí slabší a dokud konečně nebude vládnoucí strana. Jakmile to je jednou určeno, pak páni, kteří nechtějí, aby válka pokračovala, rozhodnou, aby síla, která je v jejich rukou, přecházela, jak si přejí; jedni ji svěří volbě lidu, jiní posloupnosti narození a tak dále.

A právě zde obraznost začíná hrát svou úlohu. Až dosud moc nutila fakty: zde je to síla, která se drží díky obraznosti u určité strany, ve Francii u šlechticů, ve Švýcarsku u obyčejných lidí a tak dále.

Tyto provazy, které tedy poutají úctu k té či oné osobě zvlášť, jsou provazy obraznosti.

[fr. 306]

Protože vévodství, království a úřednictvo jsou reálné a nutné (protože síla řídí vše), jsou všude a vždy; ale protože to, že jimi je ten či onen, je jen fantazie, není to stálé a to kolísá a tak dále.

[fr. 307]

Kancléř je vážný a oděn ozdobami, protože jeho místo je klamné; a nikoli král: ten má sílu, nepotřebuje obraznost. Soudci, lékaři a tak dále mají jen obraznost.

[fr. 308]

Zvyk vidět krále doprovázené strážemi, bubny, úředníky a všemi věcmi, které sklánějí stroj směrem k úctě a hrůze, působí, že jejich tvář — když je někdy sama a bez těchto doprovodů — vryje v jejich poddané úctu a hrůzu, protože v myšlence neoddělujeme jejich osoby od jejich družiny, kterou vidíme s nimi obvykle spojenou. A svět, který neví, že tento účinek pochází z tohoto zvyku, věří, že pochází z přirozené síly; a odtud ta slova: Znak Božství je vryt v jeho tváři a tak dále.

[fr. 309]

Spravedlnost. — Jako móda tvoří půvab, tak tvoří i spravedlnost.

[fr. 311]

Panství založené na mínění a obraznosti vládne nějaký čas, a toto panství je mírné a dobrovolné; panství síly vládne vždycky. Takto mínění je jakousi královnou světa, ale síla je jeho tyranem.

[fr. 312]

Spravedlivé je to, co je ustaveno; a tak všechny naše ustavené zákony budou nutně pokládány za spravedlivé bez zkoumání, protože jsou ustavené.

[fr. 315]

Důvod účinků. — To je obdivuhodné: nechce se po mně, abych vzdal čest muži oblečenému v brokátu a následovanému sedmi nebo

osmi lokaji! Jak to! Dá mi dát nabít na záda, pokud ho nepozdravím; ten oděv je síla. Je to zcela jako dobře osedlaný kůň vedle druhého! Montaigne je zábavný, že nevidí, jaký je rozdíl, a diví se, že se nějaký nalézá, a žádá o něj důvod. „Opravdu," říká, „odkud to pochází, a tak dále."

[fr. 320]

Nevolíme pro vedení lodi toho z cestujících, který je z nejlepšího rodu.

[fr. 320 bis]

Nejnesrozumitelnější věci na světě se stávají nejrozumnějšími kvůli nespořádanosti lidí. Co je méně rozumné než volit pro řízení státu prvního syna královny? Nevolíme pro vedení lodi toho z cestujících, který je z nejlepšího rodu. Takový zákon by byl směšný a nespravedlivý. Avšak protože lidé takoví jsou a vždy budou, stává se rozumným a spravedlivým, neboť koho zvolíme? Nejctnostnějšího a nejzdatnějšího? Vida, hned jsme v šarvátce, každý si osobuje, že je nejctnostnější a nejzdatnější. Spojme tedy tuto vlastnost s něčím nespornost. Je to prvorozený královský syn; to je jasné, nedá se o tom polemizovat. Rozum nemůže udělat lépe, neboť občanská válka je největším ze zel.

[fr. 321]

Udivené děti vidí své druhy ctěné.

[fr. 323]

Co je já?

Muž si stoupne k oknu, aby viděl chodce; půjdu-li tudy, mohu říci, že si tam stoupl, aby mě viděl? Ne, neboť nemyslí na mne zvlášť; ale ten, kdo miluje někoho pro jeho krásu, miluje toho člověka? Ne, neboť neštovice, které zabijí krásu, aniž zabijí osobu, způsobí, že ji už nebude milovat.

A miluje-li mě někdo pro můj úsudek, pro mou paměť, miluje mě, mne? Ne, neboť mohu ztratit tyto vlastnosti, aniž bych ztratil sám sebe. Kde je tedy toto já, není-li ani v těle, ani v duši? A jak milovat

tělo nebo duši, ne-li pro tyto vlastnosti, které nejsou tím, co tvoří já, protože jsou pomíjivé? Milovala by snad někdo abstraktní podstatu něčí duše, s kterýmikoli vlastnostmi, které by v ní byly? To nejde a bylo by to nespravedlivé. Nikdy tedy nemilujeme nikoho, nýbrž jen vlastnosti.

Nechť se tedy neposmívají těm, kdo si dávají ctít kvůli úřadům a funkcím, neboť nemilujeme nikoho než pro vypůjčené vlastnosti.

[fr. 324]

Lid má velmi zdravé názory: například:

1. že si zvolil rozptýlení a lov raději než poezii; polovzdělanci se tomu posmívají a vítězoslavně na tom ukazují bláznovství světa, ale z důvodu, který neproniknou, mají pravdu;
2. že rozlišují lidi podle vnějšku, jako podle urozenosti nebo majetku; svět ještě vítězoslavně ukazuje, jak je to nerozumné; ale to je velmi rozumné — kanibalové se smějí králi, který je dítě;
3. že se urážejí za políček nebo že tolik touží po slávě; ale to je velmi žádoucí kvůli jiným bytostným dobrům, která jsou s tím spojena, a muž, který obdržel políček a nedal to na sobě znát, je zasypán urážkami a nouzí;
4. pracovat pro nejisté; jít na moře; přejít po prkně.

[fr. 325]

Montaigne se mýlí: zvyk se má následovat jen proto, že je zvykem, a nikoli proto, že by byl rozumný nebo spravedlivý; avšak lid ho následuje z toho jediného důvodu, že ho pokládá za spravedlivý. Jinak by ho už nenásledoval, i kdyby byl zvykem; neboť chceme být podřízeni jen rozumu nebo spravedlnosti. Zvyk bez toho by platil za tyranii; ale vláda rozumu a spravedlnosti není o nic tyranštější než vláda rozkoše: to jsou principy přirozené člověku.

Bylo by tedy dobré, aby se poslouchaly zákony a zvyky, protože jsou zákony; aby člověk věděl, že žádný pravdivý a spravedlivý se nedá zavést, že o nich nic nevíme, a že tak je nutno jen následovat ty přijaté: tím prostředkem bychom je nikdy neopouštěli. Avšak lid není schopen této nauky; a tak, protože věří, že lze najít pravdu a že je v zákonech a zvycích, věří jim a bere jejich starobylost jako důkaz jejich pravdivosti (a nikoli pouze jejich autority bez pravdy). Tak je poslouchá; ale je náchylný ke vzpouře, jakmile se mu ukáže, že nestojí za nic; což se dá ukázat o všech, bude-li se na ně dívat z jisté strany.

[fr. 326]

Nespravedlnost. — Je nebezpečné říci lidu, že zákony nejsou spravedlivé, neboť je poslouchá jen proto, že je pokládá za spravedlivé. Proto mu musíme říci zároveň, že je musí poslouchat, protože to jsou zákony, jako je nutno poslouchat nadřízené, nikoli proto, že jsou spravedliví, nýbrž proto, že jsou nadřízení. Tím je vší vzpouře předejito, pokud se tohle dá vyložit a pokud se dá vyložit vlastní definice spravedlnosti.

[fr. 329]

Důvod účinků. — Slabost člověka je příčinou tolika krás, které se ustavují, jako je dobře hrát na loutnu.

Je to zlo jen pro naši slabost.

[fr. 330]

Moc králů se zakládá na rozumu a na bláznovství lidu, a mnohem víc na bláznovství. Největší a nejdůležitější věc na světě má za základ slabost, a tento základ je obdivuhodně jistý; neboť není nic jistějšího než to, že lid bude slabý. Co se zakládá na zdravém rozumu, je špatně založeno, jako úcta k moudrosti.

[fr. 334]

Důvod účinků. — Žádostivost a síla jsou zdroji všech našich skutků: žádostivost tvoří dobrovolné, síla nedobrovolné.

[fr. 335]

Důvod účinků. — Je tedy pravdivé říci, že všechen svět je v iluzi; neboť ačkoli jsou názory lidu zdravé, nejsou zdravé v jeho hlavě, neboť si myslí, že pravda je tam, kde není. Pravda je sice v jeho názorech, ale ne v tom bodě, kde si ji představuje; je pravda, že se mají ctít šlechtické, ale ne proto, že by narození byla skutečná výhoda, a tak dále.

[fr. 336]

Důvod účinků. — Je nutno mít zadní myšlenku a vše posuzovat podle ní, mluvě přitom jako lid.

[fr. 337]

Důvod účinků. — Stupňování. Lid ctí osoby velkého rodu. Polozdatní jimi opovrhují, říkajíce, že narození není výhoda osoby, nýbrž náhody. Zdatní je ctí nikoli podle myšlenky lidu, nýbrž podle zadní myšlenky. Pobožní, kteří mají víc horlivosti než znalostí, jimi opovrhují navzdory této úvaze, která je nutí zdatné ctít, protože o nich soudí z nového světla, které jim dává zbožnost. Avšak dokonalí křesťané je ctí z jiného, vyššího světla. Tak následují názory jeden za druhým od pro k proti, podle toho, kolik má člověk světla.

Sekce šestá. Filozofové a rákos myslící

[fr. 339]

Mohu si dobře představit člověka bez rukou, bez nohou, bez hlavy (neboť jen zkušenost nás poučuje, že hlava je potřebnější než nohy). Ale nemohu si představit člověka bez myšlení: byl by to kámen nebo nerozumné zvíře.

[fr. 339 bis]

Co v nás cítí rozkoš? Ruka? Paže? Maso? Krev? Uvidíme, že to musí být něco nehmotného.

[fr. 345]

Rozum nám poroučí mnohem panovačněji než pán; neboť neposlechneme-li pána, jsme nešťastni, neposlechneme-li rozum, jsme hlupáci.

[fr. 346]

Myšlení tvoří velikost člověka.

[fr. 347]

H. 3. Člověk není než rákos, nejslabší v přírodě; ale je to rákos myslící. Nemusí se celý vesmír ozbrojit, aby ho rozdrtil: pára, kapka vody stačí, aby ho zabily. Ale i kdyby ho vesmír rozdrtil, člověk by byl ještě vznešenější než to, co ho zabíjí, neboť ví, že umírá, a zná výhodu, kterou nad ním vesmír má; vesmír o tom neví nic.

Veškerá naše důstojnost tedy spočívá v myšlení. Odtud se musíme pozvedat, a ne z prostoru a trvání, které nedokážeme vyplnit. Pracujme tedy na tom, abychom dobře mysleli: hle, princip mravnosti.

[fr. 348]

Rákos myslící. — Ne v prostoru mám hledat svou důstojnost, nýbrž ve spořádání svého myšlení. Nebudu mít víc, budu-li vlastnit země: prostorem mě vesmír pochopí a pohltí jako bod; myšlením ho pochopím já.

[fr. 349]

Nehmotnost duše. — Filozofové, kteří zkrotili své vášně — jaká hmota to byla schopna?

[fr. 350]

Stoikové. — Uzavírají, že co člověk zmůže někdy, zmůže vždy, a protože touha po slávě způsobuje, že ti, které posedne, dělají něco pozoruhodného, že i ostatní to budou moci udělat. — Jsou to horečnaté pohyby, které zdraví nemůže napodobit.

Epiktétos uzavírá z toho, že jsou vytrvalí křesťané, že každý jím může být.

[fr. 351]

Tyto velké vzmachy ducha, kterých se duše někdy dotkne, jsou věci, v nichž se nedrží; jen do nich skočí, nikoli jako na trůn navždy, nýbrž jen na okamžik.

[fr. 352]

Co může ctnost člověka, se nemá měřit jeho vzmachy, nýbrž jeho obvyklým.

[fr. 358]

Člověk není ani anděl, ani zvíře, a neštěstí chce, aby ten, kdo chce dělat anděla, dělal zvíře.

[fr. 365]

Myšlení. — Veškerá důstojnost člověka je v myšlení. Ale co je toto myšlení? Jak je bláznivé!

Myšlení je tedy věc obdivuhodná a svou povahou nesrovnatelná. Muselo mít podivné vady, aby bylo opovrženíhodné; a má je takové, že nic není směšnějšího. Jak je velké svou povahou! Jak je nízké svými vadami!

[fr. 366]

Mysl tohoto nejvyššího soudce světa není tak nezávislá, aby nebyla ohrožena být zmatena prvním rámusem, který se kolem něho ozve. Není potřeba řev děla, aby mu zabránil myslet: stačí hluk korouhvičky nebo kladky. Nedivte se, že teď neuvažuje dobře, mu bzučí v uších moucha; stačí to, aby byl neschopen dobré rady. Chcete-li, aby mohl najít pravdu, zažeňte to zvíře, které drží jeho rozum v šachu a kalí tuto mocnou inteligenci, která řídí města a království. Pěkný to bůh! *O ridicolosissimo eroe!* [Ó nejsměšnější hrdino!]

[fr. 367]

Moc much: vyhrávají bitvy, brání naší duši jednat, požírají naše tělo.

[fr. 368]

Když se řekne, že horko není než pohyb několika kuliček a světlo *conatus recedendi* [snaha ustupovat], které cítíme, divíme se. Co! Rozkoš není nic jiného než tanec duchů? Měli jsme o tom tak odlišnou představu! A tato cítění se nám zdají tak vzdálená od těch druhých, o kterých říkáme, že jsou totožná s těmi, k nimž je přirovnáváme! Cítění ohně, to teplo, které na nás působí docela jinak než dotek, přijetí zvuku a světla, to vše se nám zdá tajemné, a přece je to hrubé jako úder kamenem. Je pravda, že malost duchů, kteří vstupují do pórů, se dotýká jiných nervů, ale pořád to jsou dotčené nervy.

[fr. 377]

Řeči o pokoře jsou pro pyšné látkou k pýše a pro pokorné látkou k pokoře. Takto řeči o pyrrhonismu jsou pro tvrdící látkou k tvrzení; málo mluví o pokoře pokorně; málo o čistotě čistě; málo o pyrrhonismu pochybujíce. Nejsme než lež, dvojakost, protiklad, a skrýváme se a maskujeme sami před sebou.

[fr. 378]

Pyrrhonismus. — Krajní duchu je kárán za bláznovství, stejně jako krajní nedostatek; dobrá je jen průměrnost. To ustanovila většina,

která kousne každého, kdo z ní vybočí jakýmkoli směrem. Nebudu se zarputile stavět na odpor, souhlasím, aby mě tam dali, a odmítám být na dolním konci — ne proto, že je dolní, nýbrž proto, že je konec; neboť bych stejně odmítl, aby mě dali na horní konec. Je vyjít z lidství vyjít ze středu. Velikost lidské duše spočívá v tom, že se umí v něm držet; velikost není v tom, že se z něho vychází, nýbrž v tom, že se z něho nevychází.

[fr. 388]

Zdravý smysl. — Jsou nuceni říkat: Nejednáte v dobré víře; my nespíme, a tak dále. — Jak rád vidím tento pyšný rozum pokořený a prosící! Neboť to není řeč muže, jemuž někdo upírá právo a který ho hájí zbraněmi a silou v ruce. Nebaví se tím, aby říkal, že druhá strana nejedná v dobré víře, nýbrž trestá tuto zlou víru silou.

[fr. 392]

Proti pyrrhonismu. — [... Je tedy podivná věc, že nemůžeme tyto věci definovat, aniž bychom je zatemnili. Mluvíme o nich s plnou jistotou.] Předpokládáme, že je všichni chápou stejným způsobem; ale to předpokládáme docela zdarma, neboť nemáme pro to žádný důkaz. Vidím, že se tato slova užívají při stejných příležitostech, a že pokaždé, když dva muži vidí nějaké těleso měnit místo, oba vyjadřují pohled na tentýž předmět týmž slovem a oba říkají, že se pohnulo; a z této shody užití se vyvozuje mocná domněnka o shodě představ: ale to není naprosto přesvědčivé, přesvědčivé poslední jistotou, i když je dost sázek na kladnou odpověď, protože víme, že se často vyvozují stejné důsledky z různých předpokladů.

To stačí k tomu, aby věc byla alespoň zamotána, ne že by to zcela uhasilo přirozenou jasnost, která nás o těchto věcech ujišťuje — akademisté by to byli vyhráli; ale kalí ji a znepokojuje dogmatiky, ke slávě pyrrhonského spolku, který spočívá v této dvojznačné dvojznačnosti a v jisté pochybné temnotě, ze které naše pochybnosti nemohou odejmout veškerou jasnost ani naše přirozená světla vyhnat všechny tmy.

[fr. 393]

Je to zábavná věc k zvažování, že jsou na světě lidé, kteří poté, co se zřekli všech Božích a přirozených zákonů, si udělali sami svoje zákony, které přísně dodržují — například vojáci Mohamedovi, zloději, kacíři a tak dále. A takoví jsou i logici.

Zdálo by se, že jejich volnost nemá být bez žádných hranic ani zábran, když vidíme, že překročili tolik tak spravedlivých a tak svatých.

[fr. 394]

Všechny principy pyrrhoniků, stoiků, ateistů jsou pravdivé. Ale jejich závěry jsou klamné, neboť opačné principy jsou také pravdivé.

[fr. 395]

Instinkt, Rozum. — Máme bezmoc dokazovat, neporazitelnou pro veškerý dogmatismus. Máme představu pravdy, neporazitelnou pro veškerý pyrrhonismus.

[fr. 396]

Dvě věci poučují člověka o celé jeho povaze: instinkt a zkušenost.

[fr. 397]

Velikost člověka je velká v tom, že se poznává bědným. Strom se nepoznává bědným.

Je tedy být bědným to, aby se člověk poznával bědným; ale je být velikým poznávat, že je bědný.

[fr. 398]

I tyto bědy samy dokazují jeho velikost; jsou to bědy velikého pána, bědy zbaveného krále.

[fr. 400]

Velikost člověka. — Máme tak velikou představu o lidské duši, že nemůžeme snést, abychom byli druhými opovrhováni a abychom nebyli v úctě nějaké duše; a veškerá blaženost lidí spočívá v této úctě.

[fr. 401]

Sláva. — Zvířata se neobdivují. Kůň neobdivuje svého druha; není to tím, že by mezi nimi nebyla závodivá řevnivost v běhu, ale to je bez

důsledku; neboť ve stáji nejtěžší a nejhůře stavěný kůň nepostoupí svůj oves druhému, jak chtějí lidé, aby jim druzí dělali. Jejich ctnost se uspokojuje sama sebou.

[fr. 403]

Velikost. — Důvody účinků znamenají velikost člověka, že ze žádostivosti vyvedl tak krásný řád.

[fr. 404]

Největší nízkost člověka je hledání slávy, ale právě to je největším znakem jeho výtečnosti; neboť jakoukoli má na zemi vládu, jakékoli má bytostné zdraví a pohodlí, není uspokojen, pokud není v úctě lidí. Tak si cení lidského rozumu, že jakoukoli má výhodu na zemi, pokud není také příznivě umístěn v rozumu lidí, není spokojen. Je to nejkrásnější místo na světě; nic ho nemůže od této touhy odvrátit, a je to nejsmazatelnější vlastnost srdce člověka.

A ti, kdo nejvíc opovrhují lidmi a rovnají je zvířatům, přesto chtějí, aby jimi byli obdivováni a jim věřeno, a odporují si sami vlastním cítěním; jejich povaha, která je silnější než všechno, je přesvědčuje o velikosti člověka silněji, než je rozum přesvědčuje o jejich nízkosti.

[fr. 405]

Rozpor. — Pýcha vyvažuje všechny bědy: buď skrývá své bědy, nebo, odhaluje-li je, chlubí se tím, že je zná.

[fr. 406]

Pýcha vyvažuje a odnáší všechny bědy. Hle, podivné nestvůra a dobře viditelné bloudění: hle, upadl ze svého místa, hledá je s neklidem; a to dělají všichni lidé — podívejme se, kdo ho najde.

[fr. 407]

Když má zlovůle rozum na své straně, stává se pyšnou a rozkládá rozum v celém jeho lesku.

Když se přísnost nebo přísná volba nedočkala pravého dobra a je nutno se vrátit k následování přirozenosti, přirozenost se tímto návratem stává pyšnou.

[fr. 408]

Zlo je snadné, je ho nekonečno; dobro je skoro jedinečné; ale jistý druh zla je stejně těžké nalézt jako to, čemu se říká dobro, a často se vydává za dobro podle této známky toto zvláštní zlo. Je dokonce potřeba mimořádné velikosti duše, aby se k němu došlo, zrovna jako k dobru.

[fr. 409]

Velikost člověka. — Velikost člověka je tak viditelná, že se vyvozuje i z jeho bídy. Neboť to, co je u zvířat přirozenost, nazýváme u člověka bídou; z čehož poznáváme, že jeho přirozenost dnes podobná přirozenosti zvířat ho strhla z lepší přirozenosti, která mu byla vlastní kdysi. Neboť kdo se shledává nešťastným, že není králem, než zbavený král? Pokládalo se Paula Æmilia za nešťastného, že už není konzul? Naopak, všichni se domnívali, že je šťastný, že jím byl, protože nebyl jeho stav, aby jím byl stále. Avšak Persea pokládali za tak nešťastného, že už není králem, protože jeho stav byl, aby jím byl stále, že se podivovali, že snáší život. Kdo se shledává nešťastným, že má jen jedna ústa? A kdo nebude se shledávat nešťastným, že má jen jedno oko? Nikomu snad nikdy nenapadlo rmoutit se, že nemá tři oči, ale je bezútěšný, že nemá žádné.

[fr. 412]

Vnitřní válka člověka mezi rozumem a vášněmi.

Kdyby měl jen rozum bez vášní…

Kdyby měl jen vášně bez rozumu…

Avšak má-li obojí, nemůže být bez války, neboť nemůže mít mír s jedním, aby neměl válku s druhým: tak je vždy rozdělen a protichůdný sám sobě.

[fr. 413]

Tato vnitřní válka rozumu proti vášním způsobila, že ti, kdo chtěli mít mír, se rozdělili na dvě sekty. Jedni se chtěli zříci vášní a stát se bohy; druzí se chtěli zříci rozumu a stát se nerozumnými zvířaty: Des

Barreaux. Ale nemohli to ani jedni, ani druzí; a rozum vždy zůstává, obviňuje nízkost a nespravedlnost vášní a kalí pokoj těm, kdo se jim poddávají; a vášně jsou vždy živé v těch, kdo se jich chtějí zříci.

[fr. 416]

A. P. R. Velikost a bída. — Protože bída se vyvozuje z velikosti a velikost z bídy, jedni vyvozovali bídu tím víc, že si za důkaz brali velikost, a druzí vyvozovali velikost tím silněji, že ji vyvozovali ze samé bídy; všechno, co jedni mohli říci, aby ukázali velikost, posloužilo druhým jen jako argument k vyvození bídy, neboť je být tím bědnějším, čím výše odkud člověk spadl; a druzí naopak. Narazili na sebe v nekonečném kruhu: je jisté, že nakolik mají lidé světla, nacházejí v člověku jak velikost, tak bídu. Jedním slovem, člověk poznává, že je bědný: je tedy bědný, neboť jím je; ale je dost velký, neboť to poznává.

[fr. 417]

Tato dvojakost člověka je tak zjevná, že se někteří domnívali, že máme dvě duše. Jednoduchý subjekt se jim zdál neschopný tak náhlých a tak různorodých přechodů od nezměrné domýšlivosti k hroznému sklíčení srdce.

[fr. 418]

Je nebezpečné příliš ukazovat člověku, nakolik se rovná zvířatům, aniž bychom mu ukázali jeho velikost. Je ještě nebezpečné ukazovat mu příliš jeho velikost bez jeho nízkosti. Je ještě nebezpečnější nechat ho ignorovat obojí. Je však velmi prospěšné znázornit mu obojí.

Člověk nemá věřit, že se rovná zvířatům, ani andělům, ani nemá ignorovat obojí, nýbrž má znát obojí.

Sekce sedmá. Morálka a nauka I. Pravé dobro

[fr. 425]

Druhá část. Že člověk bez víry nemůže poznat pravé dobro ani spravedlnost. — Všichni lidé usilují o to, aby byli šťastní; to je bez výjimky; jakkoli odlišné prostředky k tomu používají, všichni směřují k témuž cíli. Příčinou toho, že jedni jdou do války a druzí nejdou, je táž touha, která je v obou, provázená různými pohledy. Vůle nikdy neudělá nejmenší krok než k tomuto předmětu. To je motiv všech skutků všech lidí, i těch, kdo se jdou oběsit.

A přece za tolik let nikdo bez víry nedošel do toho bodu, k němuž všichni neustále míří. Všichni si stěžují: knížata, poddaní; šlechtici, prosťáčci; staří, mladí; silní, slabí; vzdělaní, nevzdělaní; zdraví, nemocní; všech zemí, všech dob, všech věků a všech stavů.

Taková dlouhá, taková nepřetržitá a taková jednotná zkouška by nás měla přesvědčit o naší neschopnosti dojít k dobru svými snahami. Avšak příklad nás málo poučí: není nikdy tak dokonale podobný, aby v něm nebyl nějaký jemný rozdíl; a odtud očekáváme, že naše očekávání nebude v této příležitosti zklamáno jako v jiné. A tak, protože nás přítomnost nikdy neuspokojí, zkušenost nás obelhává a od neštěstí k neštěstí nás vede až k smrti, která je jejich věčným vyvrcholením.

Co nám tedy křičí tato dychtivost a tato bezmoc, než že kdysi byla v člověku pravá blaženost, z níž mu nezbývá nyní než značka a stopa zcela prázdná, kterou se marně snaží naplnit tím vším, co ho obklopuje, hledaje v nepřítomných věcech pomoc, kterou nedostává od přítomných, ale ony jsou toho všechny neschopny, protože tato nekoneč-

ná propast může být zaplněna jen předmětem nekonečným a neměnným, totiž samotným Bohem?

On jediný je pravým jeho dobrem, a od té doby, co ho opustil, je to divná věc, že v přírodě není nic, co by nebylo schopno zaujmout jeho místo: hvězdy, nebe, země, prvky, rostliny, zelí, pór, zvířata, hmyz, telata, hadi, horečka, mor, válka, hlad, neřesti, cizoložství, krvesmilstvo. A od té doby, co ztratil pravé dobro, může se mu všechno rovnoměrně jevit jako takové, až po vlastní zničení, i když tak protivné Bohu, rozumu a přirozenosti zároveň.

Jedni ho hledají v autoritě, druzí ve zvědavosti a vědách, jiní v rozkoších. Jiní, kteří se k němu opravdu víc přiblížili, zvážili, že nutně musí platit: univerzální dobro, které všichni lidé touží, nemůže být v žádné jednotlivé věci, kterou lze vlastnit pouze jedinému, a která — bude-li rozdělena — více tísní svého majitele nedostatkem části, kterou nemá, než ho uspokojuje užíváním té, kterou mu přináší. Pochopili, že pravé dobro musí být takové, aby je všichni mohli vlastnit zároveň, bez zmenšení a bez závisti, a aby je nikdo nemohl ztratit proti své vůli. A jejich důvod je, že protože tato touha je člověku přirozená, protože je nutně ve všech a nemůže ji nemít, uzavírají…

[fr. 430]

A. P. R. (Začátek, po vysvětlení nepochopitelnosti). — Velikosti a bídy člověka jsou tak viditelné, že nutně musí pravé náboženství učit, že je v člověku nějaký velký princip velikosti a že je v něm velký princip bídy. Musí nám tedy podat důvod těchto udivujících protikladů.

Aby učinilo člověka šťastným, musí mu ukázat, že je Bůh; že jsme povinni ho milovat; že naše pravá blaženost je být v něm, a naše jediné zlo být od něho odloučen; musí uznat, že jsme plni temnot, které nám brání ho poznat a milovat; a že tak, protože nás naše povinnosti zavazují milovat Boha a naše žádostivosti nás od něho odvracejí, jsme plni nespravedlnosti. Musí nám podat důvod těchto odporů, které máme

vůči Bohu a vůči svému vlastnímu dobru. Musí nás učit léky na naše neschopnosti a prostředky, jak tyto léky obdržet. Nechť na tomto základě posuzuje všechna náboženství světa a nechť se podívá, zda je jiné, které je uspokojuje, než křesťanské.

Budou to filozofové, kteří nám nabízejí za všechno dobro ta dobra, která jsou v nás? Je to pravé dobro? Nalezli lék na naše neduhy? Je to vyléčení domýšlivosti člověka, že ho postavili na roveň Boha? A ti, kdo nás srovnali se zvířaty, a mohamedáni, kteří nám dali potěšení země jako veškeré dobro, i ve věčnosti — přinesli lék na naše žádostivosti? Které náboženství nás tedy bude učit, jak léčit pýchu a žádostivost? Které náboženství nás konečně bude učit o našem dobru, o našich povinnostech, o slabostech, které nás od něho odvracejí, o příčině těchto slabostí, o lécích, které je mohou uzdravit, a o prostředku, jak tyto léky obdržet?

Všechna ostatní náboženství to nedokázala. Podívejme se, co udělá Boží Moudrost:

„Neočekávejte," praví, „ani pravdu, ani útěchu od lidí. Já jsem ta, která vás uhnětla a která vás jediná může naučit, kdo jste. Avšak nejste nyní ve stavu, do kterého jsem vás uhnětla. Stvořila jsem člověka svatým, nevinným, dokonalým; naplnila jsem ho světlem a inteligencí; sdělila jsem mu svou slávu a své zázraky. Oko člověka tehdy vidělo velebnost Boží. Nebyl tehdy v temnotách, které ho oslepují, ani ve smrtelnosti a bědách, které ho tísní. Avšak nedokázal snést tolik slávy, aniž by neupadl do domýšlivosti; chtěl se stát středem sebe sama a nezávislým na mé pomoci; vysmekl se z mé vlády; a tím, že se mi rovnal touhou najít svou blaženost sám v sobě, přenechala jsem ho jemu samému; a tím, že jsem rozbouřila stvoření, která mu byla podrobena, učinila jsem je jeho nepřáteli: takže se dnes člověk stal podobný zvířatům a je v takové vzdálenosti ode mne, že mu stěží zbývá zmatené světlo svého původce: tolik všechna jeho poznání byla uhašena nebo zmatena! Smysly, nezávislé na rozumu a často pány rozumu,

ho strhly k hledání potěšení. Všechna stvoření ho buď tísní, nebo pokoušejí, a vládnou nad ním, buď že si ho podrobují svou silou, nebo že ho kouzlí svou mírností, což je vláda hroznější a panovačnější.

Hle, stav, v němž jsou dnes lidé. Zbývá jim nějaký bezmocný pud blaženosti své první přirozenosti, a jsou ponořeni do běd své slepoty a své žádostivosti, která se stala jejich druhou přirozeností.

Z tohoto principu, který vám odhaluji, můžete poznat příčinu tolika protikladů, které udivily všechny lidi a rozdělily je na tak rozmanitá cítění. Pozorujte nyní všechna hnutí velikosti a slávy, která zkušenost tolika běd nemůže udusit, a podívejte se, zda jejich příčina nemusí být v jiné přirozenosti.

A. P. R. na zítra (Prosópopeiá). — Marně, ó lidé, hledáte v sobě samých lék na své bědy. Všechna vaše světla mohou dojít jen k poznání, že v sobě samých nenaleznete ani pravdu, ani dobro. Filozofové vám to slibovali, a nemohli to splnit. Nevědí, co je vaše pravé dobro, ani co je váš pravý stav. Jak by mohli dát léky na vaše neduhy, které ani neznali? Vaše hlavní nemoci jsou pýcha, která vás vzdaluje od Boha, žádostivost, která vás poutá k zemi; a oni neudělali nic jiného, než že alespoň jednu z těchto nemocí živili. Dali-li vám Boha za předmět, bylo to jen k tomu, aby cvičili vaši pýchu: dali vám myslet, že jste mu podobni a odpovídající svou přirozeností. A ti, kdo spatřili marnost tohoto nároku, vás vrhli do opačné propasti tím, že vás vedli pochopit, že vaše přirozenost je stejná jako zvířat, a přiměli vás hledat své dobro v žádostivostech, které jsou údělem zvířat. To není cesta, jak vás uzdravit z vašich nespravedlností, které tito mudrcové nepoznali. Já jediná vám mohu dát pochopit, kdo jste…

Adam, Ježíš Kristus.

Jste-li spojeni s Bohem, je to milostí, ne přirozeností. Jste-li snižováni, je to pokáním, ne přirozeností.

Takto tato dvojí schopnost…

Nejste ve stavu svého stvoření.

Protože tyto dva stavy jsou odhaleny, je nemožné, abyste je nepoznali. Následujte svá hnutí, pozorujte sami sebe a podívejte se, zda v nich nenaleznete živé znaky těchto dvou přirozeností.

Mohlo by se tolik protikladů nacházet v jednoduchém subjektu?

— Nepochopitelné. — Všechno, co je nepochopitelné, přesto jest: Nekonečné číslo. Nekonečný prostor rovný konečnému.

— Neuvěřitelné, že se Bůh s námi sjednotí. — Tato úvaha je vyvozena jen z pohledu na naši nízkost. Avšak jste-li v tom upřímní, následujte ji tak daleko jako já a uznejte, že jsme opravdu tak nízcí, že jsme sami ze sebe neschopní poznat, zda nás jeho milosrdenství nemůže učinit jeho schopnými. Neboť bych rád věděl, odkud má toto zvíře, které se poznává tak slabým, právo odměřovat Boží milosrdenství a dávat mu hranice, které mu jeho fantazie vnukne. Ví tak málo, co je Bůh, že neví, co je on sám; a zcela zmaten pohledem na svůj vlastní stav, odvažuje se říci, že Bůh ho nemůže učinit schopným svého společenství.

Avšak chtěl bych se ho zeptat, zda Bůh od něho žádá něco jiného než aby ho miloval tím, že ho poznává; a proč věří, že se Bůh nemůže stát pro něho poznatelným a milovatelným, když je přirozeně schopen lásky a poznání. Nepochybně poznává přinejmenším, že je, a miluje něco. Vidí-li tedy něco v temnotách, v nichž je, a nachází-li nějaký předmět lásky mezi věcmi země, proč by, dá-li mu Bůh nějaký paprsek své podstaty, nebyl schopen ho poznat a milovat způsobem, jakým se mu zalíbí nám sdělit? Je tedy nepochybně nesnesitelná domýšlivost v tomto druhu uvažování, i když se zdá založený na zdánlivé pokoře, která není ani upřímná, ani rozumná, pokud nás nenutí přiznat, že nevědouce o sobě samých, kdo jsme, se to můžeme dovědět jen od Boha.

Nechápu, abyste podrobili svou víru mně bez důvodu, a nenárokuji si vás tyransky zotročit; nenárokuji si také podat vám důvod všech věcí. A abych tyto protiklady smířil, hodlám vám jasně ukázat pře-

svědčivými důkazy božské znaky ve mně, které vás přesvědčí o tom, co jsem, a dají mi autoritu zázraky a důkazy, které nebudete moci odmítnout; a potom abyste bez... věřili věcem, které vám učím, když nenajdete jiný důvod je odmítnout, než že sami od sebe nemůžete poznat, zda jsou, nebo nejsou.

Bůh chtěl vykoupit lidi a otevřít spásu těm, kdo ho hledali; avšak lidé se činí tak nehodnými, že je spravedlivé, aby Bůh některým pro jejich zatvrzelost odmítl to, co jiným uděluje z milosrdenství, které jim nenáleží. Kdyby byl chtěl přemoci zatvrzelost nejzatvrzelejších, byl by to mohl, odhalením se jim tak zjevně, že by nemohli pochybovat o pravdě jeho podstaty, jako se objeví v poslední den s takovou září blesků a takovým převratem přírody, že mrtví vstanou a nejslepější ho uvidí.

Takto nechtěl se objevit ve svém příchodu mírnosti; protože tolik lidí se činí nehodnými jeho milosti, chtěl je nechat ve zbavení dobra, které nechtějí. Nebylo by tedy spravedlivé, aby se zjevil způsobem zjevně božským a naprosto schopným přesvědčit všechny lidi; ale nebylo by také spravedlivé, aby přišel způsobem tak skrytým, že by ho nemohli poznat ti, kdo by ho upřímně hledali. Chtěl se učinit dokonale poznatelným pro tyto; a tak, chtějíce se zjevit odhaleně těm, kdo ho hledají celým srdcem, a skrytě těm, kdo před ním prchají celým srdcem, mírní své poznání tak, že dal viditelné znaky těm, kdo ho hledají, a nikoli těm, kdo ho nehledají. Je dost světla pro ty, kdo si přejí jen vidět, a dost temnoty pro ty, kdo mají opačnou dispozici.“

[fr. 430 bis]

Všechno, co je nepochopitelné, přesto jest.

[fr. 434]

Hlavní síly pyrrhoniků, pominu-li menší, jsou tyto: nemáme žádnou jistotu pravdy těchto principů kromě víry a zjevení než v tom, že je v sobě přirozeně cítíme. A toto přirozené cítění není přesvědčivý důkaz jejich pravdy, protože nemajíce jistoty — kromě víry — zda je

člověk stvořen dobrým Bohem, zlým démonem, nebo náhodou, je pochybné, zda nám tyto principy jsou dány buď pravdivé, nebo klamné, nebo nejisté — podle našeho původu. A dále, nikdo nemá jistotu, kromě víry, zda bdí, nebo spí, vidíme-li, že během spánku věří člověk, že bdí, stejně pevně jako to děláme: věří, že vidí prostory, obrazy, pohyby; cítí plynout čas, měří ho; a konečně jedná stejně jako probuzený; takže, protože polovina života probíhá ve spánku — podle našeho vlastního přiznání —, kde, jakkoli se nám to jeví, nemáme žádnou představu o pravdě, poněvadž všechna naše cítění jsou tehdy iluze, kdo ví, zda tato druhá polovina života, kdy si myslíme, že bdíme, není jiným spánkem, trochu odlišným od prvního, z něhož se probouzíme, když si myslíme, že spíme?

[A kdo by pochyboval, že kdybychom snili ve společnosti a kdyby se náhodou sny shodovaly, což je dost obvyklé, a kdybychom bděli v samotě, nevěřili bychom, že jsou věci obrácené? Konečně, protože se často sní, že se sní, nahromaďuje jeden sen na druhý — není život sám také jen sen, na nějž jsou naroubovány ostatní, z něhož se probouzíme při smrti, během níž máme stejně málo principů pravdy a dobra jako během přirozeného spánku: tyto různé myšlenky, které nás tam zmítají, jsou snad jen iluze, podobné plynutí času a marným fantaziím našich snů?]

Hle, hlavní síly z obou stran.

Pomíjím menší, jako jsou řeči pyrrhoniků proti otiskům zvyku, výchovy, mravů zemí a jiných podobných věcí, které, ačkoli strhávají největší část prostých lidí, kteří dogmatizují jen na těchto marných základech, jsou převráceny nejmenším závanem pyrrhoniků. Stačí pohlédnout na jejich knihy, pokud se o tom člověk nepřesvědčil; velmi rychle se o tom přesvědčí, a snad až příliš.

Zastavím se u jediné síly dogmatiků, totiž že mluvíme-li v dobré víře a upřímně, nelze pochybovat o přirozených principech. Proti tomu stavějí pyrrhonici jedním slovem nejistotu našeho původu, která

v sobě obsahuje nejistotu naší přirozenosti; a na to mají dogmatici co odpovídat už od té doby, co svět trvá.

Hle, otevřená válka mezi lidmi, v níž musí každý zaujmout stranu a nutně se zařadit buď k dogmatismu, nebo k pyrrhonismu. Neboť kdo si bude myslet, že zůstane neutrální, bude pyrrhonikem par excellence; tato neutralita je podstatou toho spolku: kdo není proti nim, je pro ně znamenitě, [v čemž se jeví jejich výhoda]. Nejsou sami pro sebe: jsou neutrální, lhostejní, visící ke všemu, aniž by sebe vyjímali.

Co udělá tedy člověk v tomto stavu? Bude pochybovat o všem? Bude pochybovat, zda bdí, zda ho štípou, zda ho pálí? Bude pochybovat, zda pochybuje? Bude pochybovat, zda je? Nelze dojít tak daleko; a tvrdím, že nikdy nebylo dokonalého skutečného pyrrhonika. Příroda podporuje bezmocný rozum a brání mu blouznit až k tomuto bodu.

Řekne tedy naopak, že jistě vlastní pravdu, on, který — jakmile ho trochu zatlačíme — nemůže ukázat žádný titul a je nucen pustit uchopení?

Jakou chimérou je tedy člověk? Jaká novota, jaká zrůda, jaký chaos, jaký předmět protikladu, jaký zázrak! Soudce všech věcí, hloupá žížala; strážce pravdy, stoka nejistoty a omylu; sláva a smetí vesmíru.

Kdo rozmotá tento zmatek? Příroda zahanbuje pyrrhoniky a rozum zahanbuje dogmatiky. Co se tedy s vámi stane, ó lidé, kteří hledáte, jaký je váš pravý stav, svým přirozeným rozumem? Nemůžete utéct z jedné z těchto sekt, ani v žádné zůstat.

Poznej tedy, pyšný, jaký paradox jsi sám sobě. Pokoř se, bezmocný rozume; umlkni, hloupá přirozenosti: nauč se, že člověk nekonečně přesahuje člověka, a vyslechni od svého Mistra svůj pravý stav, který neznáš. Poslouchej Boha.

Neboť kdyby člověk nikdy nebyl zkažený, užíval by si ve své nevinnosti pravdy i blaženosti s jistotou; a kdyby člověk byl vždy jen zkažený, neměl by žádnou představu ani o pravdě, ani o blaženosti. Avšak nešťastní, jací jsme, a ještě víc, než kdyby v našem stavu nebylo žádné

velikosti, máme představu štěstí a nemůžeme k ní dojít; cítíme obraz pravdy a vlastníme jen lež; neschopni absolutně neznat a jistě vědět, tak je jasné, že jsme byli ve stupni dokonalosti, z něhož jsme nešťastně klesli!

Udivující věc však, že tajemství nejvzdálenější od našeho poznání, totiž přenos hříchu, je věc, bez níž nemůžeme mít žádné poznání sebe samých! Neboť nepochybně není nic, co by víc odpuzovalo náš rozum, než říci, že hřích prvního člověka učinil vinnými ty, kdo, jsouce tak vzdáleni od tohoto zdroje, se zdají být neschopni se ho účastnit. Toto proudění se nám nejen zdá nemožné, zdá se nám dokonce velmi nespravedlivé; neboť co je víc protivné pravidlům naší bídné spravedlnosti než věčně zatracovat dítě neschopné vůle za hřích, na němž, jak se zdá, má tak malou účast, že je spáchán šest tisíc let předtím, než bylo. Jistě nic nás neudeří surověji než tato nauka; a přece bez tohoto tajemství, nejnepochopitelnějšího ze všech, jsme nepochopitelní sami sobě. Uzel našeho stavu dělá své záhyby a obraty v této propasti; takže je člověk nepředstavitelnější bez tohoto tajemství, než je toto tajemství nepředstavitelné člověku.

[Z toho se jeví, že Bůh, chtěje nám učinit obtížnost našeho bytí nesrozumitelnou pro nás samé, skryl její uzel tak vysoko, nebo lépe řečeno tak hluboko, že jsme k němu byli neschopni dojít, takže ne pyšnými zmatky našeho rozumu, nýbrž prostou podřízeností rozumu můžeme opravdu sami sebe poznat.

Tyto základy, pevně zavedené na neporušitelné autoritě náboženství, nám dávají poznat, že jsou dvě pravdy víry stejně stálé: první, že člověk ve stavu stvoření nebo ve stavu milosti je povznesen nad celou přírodu, učiněn jakoby podobným Bohu a účastným jeho božství; druhá, že ve stavu zkaženosti a hříchu je zbaven tohoto stavu a učiněn podobným zvířatům.

Tyto dvě propozice jsou stejně pevné a jisté. Písmo nám je zjevně prohlašuje, když říká na některých místech: *Deliciæ meæ esse cum filiis*

hominum [Rozkoše mé být se syny lidskými]. *Effundam spiritum meum super omnem carnem* [Vyliju svého ducha na všechno tělo]. *Dii estis* [Bohové jste], a tak dále, a když říká na jiných: *Omnis caro fœnum* [Všechno tělo je tráva]. *Homo assimilatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. Dixi in corde meo de filiis hominum, Eccl. III.* [Člověk se přirovnal k nerozumným hovadům a stal se jim podobným. Řekl jsem v srdci svém o synech lidských, Kazatel III.]

Z čehož jasně plyne, že člověk je milostí učiněn jakoby podobným Bohu a účastným jeho božství, a že bez milosti je jakoby podobný nerozumným zvířatům.]

Sekce sedmá (pokračování). Mystérium Ježíše

[fr. 435]

Bez těchto božských poznání, co mohli lidé udělat, než buď se vzpínat ve vnitřním cítění, které jim zůstává z jejich minulé velikosti, nebo se srážet pohledem na svou současnou slabost? Neboť nevidouce celou pravdu, nemohli dojít k dokonalé ctnosti. Jedni zvažovali přirozenost jako nezkaženou, druzí jako nenapravitelnou; nemohli uniknout buď pýše, nebo lenosti, které jsou dvěma zdroji všech neřestí; neboť nemohou než buď se jim poddat zbabělostí, nebo z nich vyjít pýchou. Neboť znali-li výtečnost člověka, neznali jeho zkaženost: tak že se sice vyhýbali lenosti, ale ztráceli se v pýše; a poznávali-li slabost přirozenosti, neznali její důstojnost: tak se sice mohli vyhnout marnosti, ale bylo to tím, že se vrhali do zoufalství. Odtud pocházejí různé sekty stoiků a epikurejců, dogmatiků a akademiků a tak dále.

Jedině křesťanské náboženství dokázalo uzdravit tyto dvě neřesti, a to nikoli tím, že by jednu vyhnalo druhou moudrostí země, nýbrž vyhnáním obou prostotou evangelia. Neboť učí spravedlivé, které povznáší až k účasti na samém božství, že v tomto vznešeném stavu nesou stále zdroj veškeré zkaženosti, který je po celý život činí vystavenými omylu, bídě, smrti, hříchu; a volá na nejbezbožnější, že jsou schopni milosti svého Vykupitele. Takto dávajíc chvět těm, které ospravedlňuje, a utěšujíc ty, které odsuzuje, slaďuje s takovou přesností bázeň s nadějí touto dvojí schopností, která je společná všem — milosti i hříchu —, že snižuje nekonečně více, než může sám rozum, ale bez zoufalství; a pozvedá nekonečně více než pýcha přirozenosti,

ale bez nabobtnání: čímž dobře ukazuje, že — jsouc jediná prosta omylu a neřesti — jen ona smí lidi poučovat a opravovat.

Kdo tedy může odmítnout těmto nebeským světlům věřit a klanět se jim? Není jasnější než den, že v sobě samých cítíme nesmazatelné znaky výtečnosti? A není také pravdivé, že každou hodinu zakoušíme účinky našeho žalostného stavu? Co nám tedy křičí tento zmatek a tento nestvůrný chaos, než pravdu těchto dvou stavů, s tak mocným hlasem, že je nemožné odolat?

[fr. 439]

Zkažená přirozenost. — Člověk nejedná podle rozumu, který tvoří jeho bytí.

[fr. 452]

Litovat nešťastné není proti žádostivosti; naopak, jsme rádi, že můžeme podat toto svědectví přátelství a získat si pověst něžnosti, aniž bychom cokoli dali.

[fr. 455]

Já je hodno nenávisti: vy, Mitone, ho zakrýváte, ale neodnímáte ho tím; jste tedy stále hodni nenávisti. — Nikoli, neboť jednáme-li, jak to děláme, zavazujíce všechny, nemá nikdo důvod nás nenávidět. — To je pravda, pokud bychom na já nenáviděli jen nepříjemnost, kterou nám z něho vzniká. Ale pokud ho nenávidím, protože je nespravedlivé, že se činí středem všeho, budu je nenávidět vždy.

Jedním slovem, já má dvě vlastnosti: je nespravedlivé samo o sobě tím, že se činí středem všeho; je obtížné pro druhé tím, že je chce zotročit: neboť každé já je nepřítelem a chtělo by být tyranem všech ostatních. Vy odstraňujete obtížnost, ale ne nespravedlnost; a tak ho nečiníte milým těm, kdo nenávidí jeho nespravedlnost: činíte ho milým jen těm nespravedlivým, kteří v něm už nenacházejí svého nepřítele; a tak zůstáváte nespravedliví a můžete se líbit jen nespravedlivým.

[fr. 457]

Každý je celek sám sobě, neboť když zemře, celek je mrtev pro něho. A z toho pochází, že každý věří, že je vším pro všechny. Není třeba soudit přirozenost podle sebe, nýbrž podle ní.

[fr. 459]

Řeky Babylonské tečou a padají a strhávají.

Ó svatý Sione, kde všechno je stálé a kde nic nepadá!

Je nutno sedět na řekách, ne pod nimi ani v nich, nýbrž nad nimi; a ne stát, nýbrž sedět: abychom byli pokorní seděním a v bezpečí tím, že budeme nad nimi. Ale budeme stát v branách Jeruzaléma.

Nechť kdo pozoruje, zda je toto potěšení stálé, nebo tekoucí: pomíjí-li, je to řeka babylonská.

[fr. 461]

Tři žádostivosti utvořily tři sekty, a filozofové neudělali nic jiného, než že následovali jednu ze tří žádostivostí.

[fr. 463]

[Proti filozofům, kteří mají Boha bez Ježíše Krista.]

Filozofové. — Věří, že Bůh jediný je hoden být milován a obdivován, a toužili být milováni a obdivováni od lidí; a neznají svou zkaženost. Jestli se cítí plni cítění, aby ho milovali a klaněli se mu, a nacházejí-li v tom svou hlavní radost, ať se pokládají za dobré, dobrá. Avšak jestli se v tom shledávají odpornými, nemají-li žádný sklon než chtít se usídlit v úctě lidí, a pokud za veškerou dokonalost jen to, že — aniž by k tomu lidi nutili — jim dávají najít své štěstí v lásce k nim, řeknu, že tato dokonalost je hrozná. Jak to! Poznali Boha a netoužili výhradně po tom, aby lidé milovali Boha, nýbrž aby se lidé zastavili u nich! Chtěli být předmětem dobrovolného štěstí lidí!

[fr. 464]

Filozofové. — Jsme plni věcí, které nás vrhají ven.

Náš pud nám dává cítit, že musíme hledat své štěstí mimo sebe; naše vášně nás ženou ven, i když by předměty nebyly nabízeny, aby je rozdmychávaly; předměty zvenku nás pokouší samy od sebe a volají

nás, i kdybychom na ně nemysleli. A tak marně říkají filozofové: Vraťte se do sebe, tam najdete své dobro; nikdo jim nevěří, a ti, kdo jim věří, jsou nejprázdnější a nejhloupější.

[fr. 465]

Stoici říkají: vraťte se dovnitř sebe sama; tam najdete svůj pokoj: a to není pravda.

Jiní říkají: vyjděte ven: hledejte štěstí rozptylováním se, a to není pravda: přicházejí nemoci.

Štěstí není ani mimo nás, ani v nás; je v Bohu, a mimo nás i v nás.

[fr. 466]

Kdyby Epiktétos dokonale viděl cestu, říká lidem: následujete klamnou; ukazuje, že je jiná, ale nevede k ní. Je to cesta chtít to, co chce Bůh; Ježíš Kristus jediný k ní vede: *Via, veritas* [Cesta, pravda].

Vady samého Zénóna.

[fr. 467]

Důvod účinků. — Epiktétos. Ti, kdo říkají: Máte bolest hlavy... ; to není stejné. O zdraví je člověk ujištěn, ne o spravedlnosti; a opravdu jeho spravedlnost byla hloupost.

A přece ji pokládal za důkaznou, když říkal: „Buď je v naší moci, nebo není.“ Avšak nepostřehl, že není v naší moci spravovat srdce, a mýlil se, když to vyvozoval z toho, že jsou křesťané.

[fr. 468]

Žádné jiné náboženství nenavrhlo nenávidět sám sebe. Žádné jiné náboženství se tedy nemůže líbit těm, kdo se nenávidějí a kdo hledají bytost opravdu milovatelnou. A tito, kdyby nikdy neslyšeli o náboženství pokořeného Boha, hned by je přijali.

[fr. 476]

Musíme milovat jen Boha a nenávidět jen sebe.

Kdyby noha vždy nevěděla, že náleží tělu, a že je tělo, na kterém závisí, kdyby neznala než sebe a lásku k sobě, a kdyby přišla k poznání, že náleží tělu, na kterém závisí — jaká lítost, jaký zmatek nad svým

minulým životem, že byla neužitečná tělu, které jí vlilo život, které by ji zničilo, kdyby ji odvrhlo a oddělilo od sebe, jako se ona oddělovala od něho! Jaké prosby, aby v něm byla zachována! A s jakou podřízeností by se nechala vést vůlí, která řídí tělo, až by souhlasila i s tím, aby byla odříznuta, pokud je to nutné! Jinak by ztratila svou vlastnost údu; neboť je nutné, aby každý úd rád zahynul pro tělo, které jediné je tím, pro co je vše.

[fr. 477]

Je klamné, že jsme hodni, aby nás druzí milovali, je nespravedlivé, abychom to chtěli. Kdybychom se rodili rozumní, lhostejní a znali sebe i druhé, nedali bychom svému chtění tento sklon. Rodíme se však s ním; rodíme se tedy nespravedliví, neboť vše směřuje k sobě. To je proti vší pořádku: musí se směřovat k obecnému; a sklon k sobě je počátkem všeho nepořádku, ve válce, ve státě, v hospodářství, v jednotlivém těle člověka. Vůle je tedy zvrácená.

Pokud členové přirozených a občanských obcí směřují k dobru celku, musí i obce samy směřovat k jinému, obecnějšímu celku, jehož jsou členy. Musíme tedy směřovat k obecnému. Rodíme se tedy nespravedliví a zvrácení.

[fr. 478]

Když chceme myslet na Boha, není tu nic, co by nás odvracelo, co by nás pokoušelo myslet jinam? To všechno je zlé a zrodilo se s námi.

[fr. 486]

Důstojnost člověka spočívala, v jeho nevinnosti, v tom, aby užíval stvoření a vládl nad nimi, ale dnes v tom, aby se od nich odloučil a podrobil se jim.

[fr. 487]

Všechno náboženství je klamné, které ve své víře nectí Boha jako princip všech věcí a které ve své mravnosti nemiluje jediného Boha jako předmět všech věcí.

[fr. 491]

Pravé náboženství musí mít za znak, že zavazuje k lásce ke svému Bohu. To je velmi spravedlivé, a přece žádné to neuložilo: naše to udělalo. Musí také poznat žádostivost a bezmoc; naše to udělalo. Musí k tomu přinést léky; jedním je modlitba. Žádné náboženství nežádalo od Boha, aby ho milovalo a následovalo.

[fr. 492]

Kdo v sobě nenávidí svou sebelásku a tento pud, který ho vede se činit Bohem, je velmi slepý. Kdo nevidí, že nic není tak proti spravedlnosti a pravdě? Neboť je klamné, že si to zasluhujeme; a je nespravedlivé a nemožné k tomu dospět, protože všichni žádají totéž. Je to tedy zjevná nespravedlnost, v níž jsme se zrodili, které se nemůžeme zbavit a které se zbavit musíme.

A přece žádné náboženství nezaznamenalo, že by to byl hřích, ani že jsme se v tom zrodili, ani že jsme povinni mu vzdorovat, ani nepomyslilo nám k tomu dát léky.

[fr. 493]

Pravé náboženství učí našim povinnostem, našim bezmoci: pýše a žádostivosti; a lékům: pokoře a umrtvování.

[fr. 509]

Filozofové. — Krásná věc křičet na člověka, který se nezná, aby šel sám od sebe k Bohu! A krásná věc, říkat to člověku, který se zná!

[fr. 510]

Člověk není hoden Boha, ale není neschopný, aby jeho byl učiněn hodným.

Je nehodno Boha spojit se s bědným člověkem; ale není nehodno Boha vytáhnout ho z jeho bídy.

[fr. 525]

Filozofové nepředepisovali cítění přiměřená oběma stavům.

Vdechovali hnutí čisté velikosti, a to není stav člověka.

Vdechovali hnutí čisté nízkosti, a to není stav člověka.

Potřebujeme hnutí nízkosti, nikoli přirozené, nýbrž z pokání, ne proto, abychom v nich zůstali, nýbrž proto, abychom šli k velikosti. Potřebujeme hnutí velikosti, nikoli ze zásluhy, nýbrž z milosti, a po tom, co jsme prošli nízkostí.

[fr. 528]

Ježíš Kristus je Bůh, k němuž se přistupuje bez pýchy a pod nímž se sklání bez zoufalství.

[fr. 532]

Písmo opatřilo stati pro útěchu všech stavů a pro zastrašení všech stavů.

Příroda, zdá se, udělala totéž svými dvěma nekonečnostmi, přirozenou i mravní: neboť vždy budeme mít nad sebou i pod sebou, zdatnější i méně zdatné, povýšenější i bědnější, aby snížili naši pýchu a pozvedli naši ubohost.

[fr. 541]

Nikdo není tak šťastný jako pravý křesťan, ani rozumný, ani ctnostný, ani milovatelný.

[fr. 543]

Předmluva. — Metafyzické důkazy Boha jsou tak vzdálené uvažování lidí a tak zapletené, že málo zasahují; a i kdyby to posloužilo některým, posloužilo by jim to jen během okamžiku, kdy vidí ten důkaz; ale hodinu nato se obávají, že se spletli.

Quod curiositate cognoverunt superbia amiserunt [Co poznali zvědavostí, ztratili pýchou].

To je, co produkuje poznání Boha, které se vyvozuje bez Ježíše Krista — totiž navázat komunikaci bez prostředníka s Bohem, kterého jsme poznali bez prostředníka; kdežto ti, kdo poznali Boha skrze prostředníka, poznávají svou bídu.

[fr. 547]

Bůh skrze Ježíše Krista. Boha poznáváme jen skrze Ježíše Krista. Bez tohoto Prostředníka je odňata veškerá komunikace s Bohem; skr-

ze Ježíše Krista poznáváme Boha. Všichni, kdo si osobovali poznávat Boha a dokazovat ho bez Ježíše Krista, neměli než bezmocné důkazy. Avšak k dokázání Ježíše Krista máme proroctví, která jsou pevné a hmatatelné důkazy. A tato proroctví, protože jsou splněna a událostí prokázána pravdivá, značí jistotu těchto pravd, a tedy i důkaz božství Ježíše Krista. V něm a skrze něho tedy poznáváme Boha. Mimo něho a bez Písma, bez prvotního hříchu, bez nutného Prostředníka slíbeného a přišlého, nelze absolutně dokázat Boha, ani vyučovat ani dobrou nauku, ani dobrou mravnost. Avšak skrze Ježíše Krista a v Ježíši Kristu se dokazuje Bůh a vyučuje se mravnost i nauka. Ježíš Kristus je tedy pravý Bůh lidí.

Avšak zároveň poznáváme svou bídu, neboť tento Bůh není nic jiného než Vykupitel naší bídy. Takto nemůžeme dobře poznat Boha, aniž bychom poznali své nepravosti; a ti, kdo poznali Boha, aniž by poznali svou bídu, ho neoslavili, nýbrž oslavili sebe. *Quia non cognovit per sapientiam placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere* [Protože nepoznal moudrostí, zalíbilo se Bohu skrze bláznovství kázání učinit spasené].

[fr. 548]

Nejen že poznáváme Boha pouze skrze Ježíše Krista, ale ani sebe sama nepoznáváme než skrze Ježíše Krista; neznáme život ani smrt než skrze Ježíše Krista. Mimo Ježíše Krista nevíme, co je ani náš život, ani naše smrt, ani Bůh, ani my sami.

Takto bez Písma, které má za jediný předmět Ježíše Krista, neznáme nic a nevidíme než temnotu a zmatek v povaze Boha i v povaze své.

[fr. 553]

Mystérium Ježíšovo. — Ježíš trpí ve svém utrpení muky, které mu způsobují lidé; ale v agónii trpí muky, které si působí sám; *turbare semetipsum* [znepokojovat sám sebe]; je to útrpnost rukou nelidskou, nýbrž všemohoucí, neboť musí být všemohoucí, aby to vydržela.

Ježíš hledá nějakou útěchu aspoň u svých tří nejdražších přátel, a oni spí; prosí je, aby s ním chvíli vydrželi, a oni ho opouštějí s úplnou nedbalostí, mají tak málo soucitu, že jim ani nemohl zabránit v tom, aby chvíli nespali. A tak byl Ježíš opuštěn, sám hněvu Božímu.

Ježíš je sám na zemi, nejen že nikdo nepociťuje a nesdílí jeho bolest, ale nikdo ji ani nezná: nebe a on sám jsou v tomto poznání sami.

Ježíš je v zahradě, ne rozkoší jako první Adam, kde se ztratil on i celé lidské pokolení, nýbrž v zahradě muk, kde zachránil sebe i celé lidské pokolení.

Trpí tuto bolest a toto opuštění v hrůze noci.

Věřím, že si Ježíš nestěžoval než tentokrát; ale tehdy si stěžoval, jako by již nemohl zadržet svou nadměrnou bolest: Má duše je smutná až k smrti.

Ježíš hledá společnost a úlevu u lidí. To je jedinečné v celém jeho životě, zdá se mi. Ale nedostává ji, neboť jeho učedníci spí.

Ježíš bude v agónii až do konce světa; nemáme během té doby spát.

Ježíš uprostřed tohoto obecného opuštění a svých vybraných přátel, aby s ním bděli, shledaje je ve spánku, hněvá se pro nebezpečí, do nějž uvádějí nikoli jeho, nýbrž sebe sama, a napomíná je o jejich vlastní spáse a jejich vlastním dobru se srdečnou něžností pro ně navzdory jejich nevděčnosti, a napomíná je, že duch je ochotný a tělo slabé.

Ježíš, nacházeje je znovu spící, aniž by je uvážení o něm nebo o nich samých zdrželo, má tolik dobrotivosti, že je neprobouzí, a ponechává je v jejich odpočinku.

Ježíš se modlí v nejistotě vůle Otcovy a bojí se smrti; ale jakmile ji poznal, jde jí vstříc a nabízí se jí: *Eamus. Processit* (Joannes) [Pojďme. Vyšel vpřed (Jan)].

Ježíš prosil lidi, a nebyl vyslyšen.

Ježíš, zatímco jeho učedníci spali, uskutečnil jejich spásu. Učinil tak i pro každého ze spravedlivých, zatímco oni spali, a v nicotě před jejich zrozením, a v hříších od jejich zrození.

Prosí jen jednou, aby kalich pominul, a to ještě s podrobením, a dvakrát, aby přišel, pokud je to nutné.

Ježíš v nudě.

Ježíš, vida všechny své přátele spát a všechny své nepřátele bdělé, zcela se odevzdává svému Otci.

Ježíš v Jidášovi nehledí na jeho nepřátelství, nýbrž na pořádek Boží, který miluje, a přiznává to tím, že ho nazývá přítelem.

Ježíš se vytrhuje od svých učedníků, aby vstoupil do agónie; musíme se vytrhnout od svých nejbližších a nejdůvěrnějších, abychom ho napodobili.

Protože Ježíš je v agónii a v největších bolestech, modleme se déle.

Prosíme o milosrdenství Boží, nikoli aby nás ponechal v pokoji v našich neřestech, nýbrž aby nás z nich vysvobodil.

Kdyby nám Bůh dával pány ze své ruky, oh, s jakou ochotou bychom jim měli poslouchat! Nutnost a události jsou neomylně od něho.

— „Utěš se, nebudeš mě hledat, kdybys mě nebyl našel.

Myslel jsem na tebe ve své agónii, prolil jsem pro tebe takové kapky krve.

Je to spíš mé pokušení než tvá zkouška přemýšlet, zda bys dobře učinil tu či onu věc v nepřítomnosti: učiním ji v tobě, pokud přijde.

Nech se vést mými pravidly, viz, jak jsem dobře vedl Pannu a svaté, kteří mě nechali jednat v nich.

Otec miluje všechno, co dělám.

Chceš, aby mě to vždy stálo krev mého lidství, aniž bys ty dával slzy?

Tvé obrácení je mou záležitostí; neboj se a modli se s důvěrou, jako bys to dělal za mne.

Jsem ti přítomen svým slovem v Písmu, svým duchem v církvi a vnuknutími, svou mocí v kněžích, svou modlitbou ve věřících.

Lékaři tě neuzdraví, neboť nakonec zemřeš. Ale já jsem ten, kdo uzdravuje a činí tělo nesmrtelným.

Snášej řetězy a tělesné otroctví; prozatím tě osvobozuji jen z duchovního.

Jsem ti větší přítel než ten a onen; neboť jsem pro tebe udělal víc než oni, a oni by nesnesli to, co jsem já pro tebe snesl, a nezemřeli by za tebe v době tvých nevěr a krutostí, jak jsem to udělal já a jak jsem připraven udělat a dělám ve svých vyvolených a ve Svátosti oltářní.

Kdybys poznal své hříchy, ztratil bys srdce.

— Ztratím ho tedy, Pane, neboť věřím v jejich zlobu podle tvého ujištění.

— Ne, neboť já, od něhož se to učíš, tě z nich mohu uzdravit, a to, že ti to říkám, je znamením, že tě chci uzdravit. Jak je budeš odpykávat, tak je budeš poznávat, a bude ti řečeno: Hle, hříchy, které jsou ti odpuštěny. Čiň tedy pokání za své skryté hříchy a za skrytou zlobu těch, které znáš.

— Pane, dávám ti všechno.

— Miluji tě vroucněji, než jsi ty miloval své poskvrny, *ut immundus pro luto* [jako nečistý bláto].

Nechť má sláva je mně a ne tobě, červe a prachu.

Dotaž se svého duchovního vůdce, když ti má vlastní slova dávají příležitost ke zlu, k marnosti nebo ke zvědavosti.

— Vidím svou propast pýchy, zvědavosti, žádostivosti. Není žádný vztah mezi mnou a Bohem, ani mezi mnou a spravedlivým Ježíšem Kristem. Avšak on byl za mne učiněn hříchem; všechny vaše metly dopadly na něho. Je ohavnější než já, a místo aby mě odpuzoval, pokládá si za čest, že k němu jdu a žádám o pomoc.

Avšak uzdravil sám sebe, a mě uzdraví tím spíš.

Je nutno přidat mé rány k jeho a spojit se s ním, a on mě spasí tím, že spasí sebe. Avšak nesmí se jich do budoucna přidávat.

Eritis sicut dii scientes bonum et malum [Budete jako bohové, znající dobré i zlé]. Celý svět dělá boha, soudě: To je dobré, nebo zlé; a trápí se nebo se příliš raduje nad událostmi.

Dělat malé věci jako velké kvůli velebnosti Ježíše Krista, který je v nás dělá a který žije náš život; a velké jako malé a snadné kvůli jeho všemohoucnosti.

[fr. 554]

Zdá se mi, že Ježíš Kristus se nechává dotýkat jen svých ran po svém zmrtvýchvstání: *Noli me tangere* [Nedotýkej se mne]. Musíme se spojovat jen s jeho utrpeními.

Dal se k přijímání jako smrtelný při Poslední večeři, jako vzkříšený učedníkům z Emauz, jako k nebi vystupující celé církvi.

[fr. 555]

Nesrovnávej se s druhými, nýbrž se mnou. Pokud mě v nich nenalezneš, srovnáváš se s ohavným. Pokud mě tam nalezneš, srovnávej se tam. Ale co tam budeš srovnávat? Bude to ty, nebo já v tobě? Pokud to budeš ty, je to ohavný. Pokud to budu já, srovnáváš mě se mnou. A já jsem Bůh ve všem.

Mluvím k tobě a často ti radím, protože tvůj vůdce ti nemůže mluvit; neboť nechci, abys byl bez vůdce.

A snad to dělám na jeho prosby, a tak tě vede, aniž bys to viděl. Nebudeš mě hledat, pokud mě nevlastníš.

Nebuď tedy neklidný.

Sekce osmá, devátá a desátá.
Základy křesťanství, trvalost a figury

[fr. 556]

... Rouhají se tomu, co neznají. Křesťanské náboženství sestává ze dvou bodů; stejně důležité je pro lidi, aby je znali, a stejně nebezpečné, aby je neznali; a stejně náleží milosrdenství Božímu, že dalo znamení obojího.

A přece berou příležitost uzavřít, že jeden z těchto bodů není, z toho, co by je mělo přimět uzavřít druhý. Mudrci, kteří říkali, že je jen jeden Bůh, byli pronásledováni, Židé nenáviděni, křesťané ještě víc. Přirozeným světlem spatřili, že je-li na zemi pravé náboženství, musí k němu směřovat správa všech věcí jako k svému středu.

Celá správa věcí musí mít za cíl ustavení a velikost náboženství: lidé musí mít v sobě cítění shodná s tím, čemu nás ono učí; a konečně musí být tak předmětem a středem, k němuž všechny věci směřují, že kdo bude znát jeho principy, bude moci podat důvod celé povaze člověka zvlášť i celé správě světa obecně.

A na tomto základě berou příležitost rouhat se křesťanskému náboženství, protože ho špatně znají. Představují si, že spočívá pouze v klanění Bohu zvažovanému jako velikému, mocnému a věčnému; což je vlastně deismus, skoro stejně vzdálený od křesťanského náboženství jako ateismus, který je mu docela protivný; a z toho uzavírají, že toto náboženství není pravdivé, protože nevidí, že se všechny věci

spojují k ustanovení tohoto bodu, totiž že se Bůh neukazuje lidem s celou zřejmostí, s jakou by to učinit mohl.

Avšak ať z toho vyvozují, co chtějí, proti deismu, nic z toho nevyvodí proti křesťanskému náboženství, které spočívá vlastně v mystériu Vykupitele, který, sjednocuje v sobě dvě přirozenosti, lidskou a božskou, vytáhl lidi ze zkaženosti hříchu, aby je ve své božské osobě smířil s Bohem.

Učí tedy lidi těmto dvěma pravdám najednou: že je Bůh, jehož jsou lidé schopni, a že je zkaženost v přirozenosti, která je ho činí nehodnými. Stejně důležité je pro lidi, aby znali jeden i druhý z těchto bodů; a stejně nebezpečné je pro člověka znát Boha, aniž by znal svou bídu, a znát svou bídu, aniž by znal Vykupitele, který ho z ní může uzdravit. Pouhá jedna z těchto znalostí vede buď k pýše filozofů, kteří poznali Boha a nikoli svou bídu, nebo k zoufalství ateistů, kteří znají svou bídu bez Vykupitele.

A tak, jako je stejnou nutností pro člověka znát tyto dva body, je stejnou věcí Božího milosrdenství, že nám je dalo poznat. Křesťanské náboženství to činí, v tom spočívá.

Nechť kdo prozkoumá pořádek světa na tomto základě, nechť se podívá, zda všechny věci nesměřují k ustanovení dvou hlavních bodů tohoto náboženství: Ti, kdo bloudí, bloudí jen proto, že nespatřili jednu z těchto dvou věcí. Lze tedy dobře znát Boha bez znalosti své bídy a svou bídu bez Boha; ale nelze znát Ježíše Krista, aniž bychom spolu znali i Boha, i svou bídu. Ježíš Kristus je předmět všeho, a střed, k němuž všechno směřuje. Kdo zná jeho, zná důvod všech věcí.

A proto se zde nebudu snažit přirozenými důvody dokazovat ani existenci Boha, ani Trojici, ani nesmrtelnost duše, ani žádnou z věcí této povahy: nejen že bych necítil dost sil nalézt v přírodě, čím přesvědčit zatvrzelé ateisty, ale také proto, že toto poznání bez Ježíše Krista je neužitečné a sterilní. Kdyby byl muž přesvědčen, že poměry čísel jsou nehmotné, věčné pravdy závislé na první pravdě, v níž trvají

a kterou nazýváme Bohem, nenašel bych ho příliš pokročilého v jeho spáse.

Bůh křesťanů nespočívá v Bohu pouze autoru geometrických pravd a pořádku prvků; to je údělem pohanů a epikurejců. Nespočívá pouze v Bohu, který vykonává prozřetelnost nad životem a majetky lidí, aby dal šťastnou řadu let těm, kdo se mu klanějí; to je údělem Židů. Avšak Bůh Abrahamův, Bůh Izákův, Bůh Jákobův, Bůh křesťanů, je Bůh lásky a útěchy, je to Bůh, který naplňuje duši a srdce těch, které vlastní, je to Bůh, který jim dává vnitřně cítit jejich bídu a své nekonečné milosrdenství, který se spojuje v hlubině jejich duše, který ji plní pokorou, radostí, důvěrou, láskou, který je činí neschopnými jiného cíle než sebe sama.

Všichni, kdo hledají Boha mimo Ježíše Krista a kdo se zastavují u přírody, buď nenaleznou žádné světlo, které by je uspokojilo, nebo si vytvoří způsob, jak poznávat Boha a sloužit mu bez prostředníka, a tím upadnou buď do ateismu, nebo do deismu, což jsou dvě věci, které křesťanské náboženství nenávidí skoro stejně.

Bez Ježíše Krista by svět neobstál; neboť by muselo být, buď že by byl zničen, nebo že by byl jako peklo.

Kdyby svět trval k poučení člověka o Bohu, jeho božství by v něm nesporně zářilo ze všech stran; avšak protože svět trvá jen skrze Ježíše Krista a pro Ježíše Krista, a k poučení lidí jak o jejich zkaženosti, tak o jejich vykoupení, všechno v něm proniká důkazy těchto dvou pravd.

To, co v něm je viditelné, neznačí ani úplné vyloučení, ani zjevnou přítomnost božství, nýbrž přítomnost Boha, který se skrývá. Vše nese tento znak.

Ten jediný, kdo zná přírodu, ji bude znát jen proto, aby byl bědný? Ten jediný, kdo ji zná, bude jediný nešťastný?

Nemá vidět vůbec nic; nemá také vidět dost, aby věřil, že ji vlastní; ale má vidět dost, aby poznal, že ji ztratil; neboť k poznání, že člověk ztratil, musí vidět a nevidět; a to je přesně stav, v němž je přirozenost.

Jakoukoli stranu zvolí, nenechám ho tam v pokoji.

[fr. 585]

Že se Bůh chtěl skrýt. — Kdyby bylo jen jedno náboženství, byl by v něm Bůh zjevný. Kdyby byli mučedníci jen v našem náboženství, totéž.

Protože je Bůh takto skrytý, každé náboženství, které neříká, že Bůh je skrytý, není pravdivé; a každé náboženství, které k tomu nepodává důvod, není poučné. Naše to vše činí: *Vere tu es Deus absconditus* [Vpravdě ty jsi Bůh skrytý].

[fr. 587]

Toto náboženství tak veliké v zázracích, svatých, zbožných, bezúhonných, vzdělaných a velkých svědcích; v mučednících; v králích (David) ustanovených; Izaiáš, kníže královské krve — tak veliké ve vědění, poté co vystavilo všechny své zázraky a všechnu svou moudrost, zavrhuje to vše a říká, že nemá ani moudrosti, ani znamení, nýbrž kříž a bláznovství.

Neboť ti, kdo těmito znameními a touto moudrostí si zasloužili vaši víru a kdo vám dokázali svou povahu, vám prohlašují, že nic z toho všeho nás nemůže změnit a učinit nás schopnými poznat a milovat Boha, než síla bláznovství kříže, bez moudrosti a bez znamení; a nikoli znamení bez této síly. Takto je naše náboženství bláznovství, hledíme-li na účinnou příčinu, a moudrost, hledíme-li na moudrost, která se k ní připravuje.

[fr. 588]

Naše náboženství je moudré a bláznivé. Moudré, protože je nejvzdělanější a nejvíce založené na zázracích, proroctvích a tak dále. Bláznivé, protože nic z toho nedělá, že k němu patříme; to dobře odsuzuje ty, kdo k němu nepatří, ale nedělá to, že věří ti, kdo k němu patří. Co je vede k víře, je kříž, *ne evacuata sit crux* [aby kříž nebyl zmařen]. A tak svatý Pavel, který přišel v moudrosti a znameních, říká, že nepřišel ani v moudrosti, ani v znameních: neboť přicházel obracet.

Avšak ti, kdo přicházejí pouze přesvědčit, mohou říkat, že přicházejí v moudrosti a znameních.

[fr. 588 bis]

Protiklady. Nekonečná moudrost a bláznovství náboženství.

[fr. 592]

Klamnost jiných náboženství. — Nemají svědky; naše je má. Bůh vyzývá jiná náboženství, aby předložila takové znaky: Izaiáš 43,9; 44,8.

[fr. 598]

Není to tím, co je u Mohameda temné a co se dá vydávat za tajemný smysl, nýbrž tím, co je jasné, podle jeho ráje a podle ostatního; v tom je směšný; a proto není spravedlivé brát jeho temnoty za tajemství, vidíme-li, že jeho jasnosti jsou směšné.

Není to tak s Písmem. Chci připustit, že jsou v něm temnoty stejně podivné jako u Mohameda; avšak jsou tam i obdivuhodné jasnosti a zjevná a splněná proroctví. Hra tedy není stejná. Nemají se směšovat a rovnat věci, které se podobají jen v temnotě, a nikoli v jasnosti, která zaslouží, abychom ctili temnoty.

[fr. 602]

Pořádek. — Vidět, co je jasného a nespornosti v celém stavu Židů.

[fr. 605]

Jediné náboženství proti přirozenosti, proti zdravému rozumu, proti našim potěšením je jediným, které vždy bylo.

[fr. 612]

Gn 17: *Statuant pactum meum inter me et te fœdere sempiterno… ut sim Deus tuus…* [Ustanovím smlouvu mezi sebou a tebou věčným poutem… abych byl tvým Bohem…]

Et tu ergo custodies pactum meum. [A ty tedy zachovávej mou smlouvu.]

[fr. 613]

Trvalost. — Toto náboženství, které spočívá ve víře, že člověk klesl ze stavu slávy a společenství s Bohem do stavu smutku, pokání

a vzdálenosti od Boha, ale že po tomto životě budeme obnoveni skrze Mesiáše, který měl přijít, bylo na zemi vždy. Všechny věci pominuly a toto trvalo, pro něž jsou všechny věci.

Lidé v prvním věku světa byli strženi do všech druhů nepořádku, a přece byli svatí, jako Henoch, Lámech a jiní, kteří očekávali trpělivě Krista slíbeného od počátku světa. Noe viděl zlobu lidí v nejvyšším stupni; a zasloužil si zachránit svět ve své osobě nadějí v Mesiáše, jehož byl figurou. Abraham byl obklopen modloslužebníky, když mu Bůh dal poznat tajemství Mesiáše, jemuž žehnal zdáli. V době Izáka a Jákoba byla ohavnost rozšířena po celé zemi; ale tito svatí žili ve víře; a Jákob, umíraje a žehnaje své děti, volá v záchvatu, který mu přeruší řeč: „Očekávám, ó můj Bože! Spasitele, kterého jsi slíbil: *Salutare tuum exspectabo, Domine* [Spásu tvou očekávám, Pane].“ Egypťané byli nakaženi modloslužbou i magií; i lid Boží byl strháván jejich příklady; ale přece Mojžíš a jiní věřili tomu, koho neviděli, a klaněli se mu, hledíce k věčným darům, které jim připravoval.

Řekové a po nich Latiníci dali vládnout klamným božstvům; básníci udělali sto různých teologií; filozofové se rozdělili do tisíce různých sekt; a přece byli vždy v srdci Judeje vybraní muži, kteří předpovídali příchod tohoto Mesiáše, kterého znali jen oni.

Konečně přišel v naplnění časů; a od té doby se zrodilo tolik rozkolů a kacířství, tolik převratů ve státech, tolik změn ve všech věcech; a tato Církev, která se klaní Tomu, jenž byl vždy uctíván, trvala bez přerušení. A obdivuhodné, nesrovnatelné a docela božské je, že toto náboženství, které vždy trvalo, bylo vždy potíráno. Tisíckrát bylo na pokraji všeobecné zkázy; a pokaždé, kdy bylo v tomto stavu, Bůh je pozvedl mimořádnými zásahy své moci. To je udivující, a že se udrželo, aniž by se sklonilo pod vůli tyranů. Neboť není divné, že stát obstojí, když se nutnosti občas ustoupí v zákonech, ale že… (Viz kruh u Montaigna.)

[fr. 617]

Trvalost. — Nechť se zváží, že od počátku světa očekávání nebo klanění Mesiáši trvá bez přerušení; že se našli lidé, kteří říkali, že jim Bůh zjevil, že se má narodit Vykupitel, který spasí jeho lid; že Abraham potom přišel říci, že měl zjevení, že se narodí z něho skrze syna, kterého bude mít; že Jákob prohlásil, že z jeho dvanácti dětí se narodí z Judy; že Mojžíš a proroci potom prohlásili čas a způsob jeho příchodu; že řekli, že zákon, který měli, trval jen do očekávání zákona Mesiášova; že do té doby bude trvalý, ale onen druhý potrvá věčně; že tak jejich zákon, nebo Mesiášův, jehož byl slibem, bude vždy na zemi; že opravdu vždy trval; že konečně přišel Ježíš Kristus za všech předpovězených okolností. To je obdivuhodné.

[fr. 630]

Upřímnost Židů. — Od chvíle, kdy už neměli proroky, Makabejci; od Ježíše Krista, Masora.

„Tato kniha vám bude svědectvím."

Vady písmen a koncovek.

Upřímní proti své cti a umírající pro to; to nemá na světě obdoby ani kořeny v přirozenosti.

[fr. 634]

Je-li bajka o Ezdrášovi uvěřitelná, pak musíme věřit, že Písmo je Svaté Písmo; neboť tato bajka se zakládá jen na autoritě těch, kdo říkají autoritu Sedmdesáti, která ukazuje, že Písmo je svaté.

Je-li tedy toto vyprávění pravdivé, máme svůj počet tím; není-li, máme ho odjinud. A tak ti, kdo by chtěli vyvrátit pravdu našeho náboženství založenou na Mojžíši, ji potvrzují touž autoritou, kterou ji napadají. Takto touto prozřetelností trvá navždy.

[fr. 640]

Je to udivující věc a hodna podivuhodné pozornosti vidět tento židovský národ trvat tolik let a vidět ho vždy bědný: protože je nutné pro důkaz Ježíše Krista, aby trval, aby ho dokázal, a aby byl bědný, ne-

boť ho ukřižovali; a i když je protivné být bědným a trvat, trvá přesto vždy navzdory své bídě.

[fr. 652]

Zvláštní figury. — Dvojí zákon, dvojí desky zákona, dvojí chrám, dvojí zajetí.

[fr. 659]

Figury. — Aby se ukázalo, že Starý zákon je jen obrazný a že proroci chápali pod časnými dobry jiná dobra, je to:

Zaprvé, že by to bylo nehodné Boha;

Zadruhé, že jejich řeči velmi jasně vyjadřují slib časných dober, a přece říkají, že jejich řeči jsou temné a že jejich smysl nebude pochopen. Z čehož se jeví, že tento tajný smysl nebyl ten, který vyjadřovali odhaleně, a že tudíž mluvili o jiných obětech, o jiném vysvoboditeli a tak dále. Říkají, že to bude pochopeno až na konci časů. Jer 33, poslední verš.

Třetí důkaz je, že jejich řeči jsou protichůdné a ničí se, takže pokud se domníváme, že slovy zákon a oběť nemysleli nic jiného než zákon a oběť Mojžíšovu, je zde zjevný a hrubý rozpor; pochopili tedy něco jiného, protiřečíce si občas v téže kapitole.

A abychom pochopili smysl autora…

[fr. 661]

Pokání, jediné ze všech tajemství, bylo zjevně prohlášeno Židům, a to skrze svatého Jana, předchůdce; a potom ostatní tajemství, aby se znamenalo, že v každém člověku jako v celém světě musí být tento pořádek dodržen.

[fr. 663]

Figurativní. — Nic není charitě ani tak podobné, ani tak protivné jako chtivost. Takto Židé, plni dober, která lichotila jejich chtivosti, byli velmi podobní křesťanům a velmi protivní; a tím měli dvě vlastnosti, které museli mít: být velmi podobní Mesiášovi, aby ho figurovali, a velmi protivní, aby nebyli podezřelými svědky.

[fr. 668]

Nevzdalujeme se, aniž bychom se vzdalovali od lásky.

Naše modlitby a naše ctnosti jsou odporné před Bohem, pokud nejsou modlitbami a ctnostmi Ježíše Krista. A naše hříchy nikdy nebudou předmětem milosrdenství, nýbrž spravedlnosti Boží, pokud nejsou hříchy Ježíše Krista. On přijal naše hříchy a přijal nás do své smlouvy; neboť ctnosti jsou jeho vlastní a hříchy cizí; a ctnosti jsou nám cizí a naše hříchy jsou nám vlastní.

Změňme pravidlo, které jsme dosud brali k posuzování toho, co je dobré. Měli jsme za pravidlo svou vůli, vezměme nyní vůli Boží: všechno, co chce, nám je dobré a spravedlivé, všechno, co nechce, je zlé.

Všechno, co Bůh nechce, je zakázáno. Hříchy jsou zakázány obecným prohlášením, které Bůh učinil, že je nechce. Ostatní věci, které nechal bez obecného zákazu a které z toho důvodu nazýváme dovolenými, nejsou však vždy dovolené; neboť když Bůh některé z nich někoho z nás vzdálí a když se událostí, která je zjevením Boží vůle, jeví, že Bůh nechce, abychom nějakou věc měli, je nám tehdy zakázána jako hřích, neboť Boží vůle je, abychom neměli ani jednu, ani druhou. Je mezi těmito dvěma věcmi jen jeden rozdíl, totiž že je jisté, že Bůh nikdy nebude chtít hřích, kdežto není jisté, že nikdy nebude chtít onu druhou. Avšak dokud ji Bůh nechce, musíme ji pokládat za hřích; dokud nepřítomnost vůle Boží, která jediná je veškerou dobrotou a veškerou spravedlností, ji činí nespravedlivou a zlou.

[fr. 676]

Závoj, který je nad těmito knihami pro Židy, je tam i pro špatné křesťany a pro všechny ty, kdo sami sebe nenávidí.

Avšak jak je člověk disponován chápat je a poznávat Ježíše Krista, nenávidí-li opravdu sám sebe!

[fr. 680]

Figury. — Jakmile se jednou toto tajemství otevře, je nemožné je nevidět. Nechť se čte Starý zákon v tomto pohledu a nechť se vidí, zda

oběti byly pravé, zda příbuzenství s Abrahamem bylo pravou příčinou přátelství Božího, zda zaslíbená země byla pravým místem odpočinku. — Ne; byly to tedy figury. Nechť se stejně vidí všechny nařízené obřady a všechny příkazy, které nejsou pro charitu — uvidí se, že jsou jejími figurami.

Všechny tyto oběti a obřady byly tedy figurami nebo pošetilostmi. A jsou tam jasné věci příliš vznešené, abychom je pokládali za pošetilosti.

Vědět, zda proroci zastavovali svůj pohled ve Starém zákoně, nebo tam viděli jiné věci.

[fr. 683]

Figury. — Litera zabíjí; všechno se dělo ve figurách. Hle, klíč, který nám svatý Pavel dává. Bylo nutné, aby Kristus trpěl. Pokořený Bůh. Obřízka srdce, pravý půst, pravá oběť, pravý chrám. Proroci naznačili, že toto vše muselo být duchovní.

Ne pokrm, který hyne, nýbrž ten, který nehyne.

„Byli byste opravdu svobodní.“ Tedy ta druhá svoboda je jen figurou svobody.

„Já jsem pravý chléb z nebe.“

[fr. 684]

Rozpor. — Nelze udělat dobrou fyziognomii, aniž bychom harmonizovali všechny své protiklady, a nestačí sledovat řadu souznících vlastností, aniž bychom souladili protiklady. Abychom pochopili smysl autora, musíme uvést v soulad všechny protikladná místa.

Takto k pochopení Písma musíme mít smysl, v němž všechna protikladná místa souznívají. Nestačí mít takový, který vyhovuje několika souznícím místům, nýbrž musíme mít takový, který souladí dokonce protikladná místa.

Každý autor má smysl, v němž všechna protikladná místa souznívají, nebo nemá vůbec žádný smysl. To nelze říci o Písmu a prorocích;

měli jistě příliš dobrý smysl. Musíme tedy hledat takový, který souladí všechny protiklady.

Pravdivý smysl tedy není smysl Židů; ale v Ježíši Kristu jsou všechny rozpory souladěny.

Židé nedokážou souladit přestání královské a knížecí vlády předpovězené Ozeášem s proroctvím Jákobovým.

Vezmeme-li zákon, oběti a království jako reality, nemůžeme souladit všechna místa. Je tedy nutné, aby to byly jen figury. Nedokážeme ani souladit místa téhož autora, ani téže knihy, ani občas téže kapitoly, což příliš jasně ukazuje, jaký byl smysl autora; například když Ezechiel v kapitole 20 říká, že budeme žít v přikázáních Božích a že v nich žít nebudeme.

[fr. 685]

Figury. — Jsou-li zákon a oběti pravdou, musí se Bohu líbit a nesmí mu nelíbit. Jsou-li figurami, musí se líbit i nelíbit.

A v celém Písmu se líbí i nelíbí. Říká se, že zákon bude změněn, že oběť bude změněna, že budou bez zákona, bez knížete a bez oběti, že bude učiněna nová smlouva, že zákon bude obnoven, že přikázání, která obdrželi, nejsou dobrá, že jejich oběti jsou odporné, že si je Bůh nevyžádal.

Naopak se říká, že zákon potrvá věčně, že tato smlouva bude věčná, že oběť bude věčná, že žezlo nikdy od nich neodejde, protože má odejít jen tehdy, až přijde věčný Král.

Znamenají všechna tato místa, že je to realita? Ne. Znamenají také, že je to figura? Ne; nýbrž že je to realita nebo figura. Avšak první, vylučující realitu, značí, že je to jen figura.

Všechna tato místa dohromady nelze vztáhnout k realitě; všechna lze vztáhnout k figuře: neříkají se tedy o realitě, nýbrž o figuře.

Agnus occisus est ab origine mundi [Beránek zabitý od počátku světa]. Soudce obětník.

[fr. 691]

Ze dvou osob, které vykládají pošetilá vyprávění, jedna má dvojí smysl pochopený v tajemném spolku, druhá má jen jeden smysl, pokud někdo, nejsa v tajemství, slyší obě takto vyprávět, bude o nich mít stejný úsudek. Avšak pokud potom ve zbytku řeči jedna z nich řekne věci andělské a druhá vždy věci ploché a obecné, usoudí, že jedna mluvila s tajemstvím a druhá ne: jedna dostatečně ukázala, že je neschopna takové pošetilosti a schopna být tajemnou; druhá, že je neschopna tajemství a schopna pošetilosti.

Starý zákon je šifra.

[fr. 692]

Jsou tací, kdo dobře vidí, že není jiného nepřítele člověka než žádostivost, která ho odvrací od Boha, a nikoli Bůh; ani jiného dobra než Bůh, a nikoli tučná země. Ti, kdo věří, že dobro člověka je v těle a zlo v tom, co ho odvrací od smyslových rozkoší, nechť se jimi opíjejí a nechť v nich hynou. Avšak ti, kdo hledají Boha celým srdcem, kdo nemají jinou nelibost než že jsou zbaveni jeho pohledu, kdo nemají jinou touhu než vlastnit ho, a jiné nepřátele než ty, kdo je od něho odvracejí, kdo se trápí, že se vidí obklopeni a ovládáni takovými nepřáteli — nechť se potěší, oznamuji jim šťastnou zprávu: je zde vysvoboditel pro ně, ukážu jim ho, ukážu jim, že je Bůh pro ně; nikomu jinému to neukážu. Ukážu, že byl zaslíben Mesiáš, který vysvobodí od nepřátel; a že přišel jeden, aby vysvobodil od nepravostí, ale nikoli od nepřátel.

Když David předpovídá, že Mesiáš vysvobodí svůj lid z jeho nepřátel, lze tělesně věřit, že to budou Egypťané, a pak nemohu ukázat, že by proroctví bylo splněno. Avšak lze také věřit, že to budou nepravosti, neboť ve skutečnosti Egypťané nejsou nepřátelé, ale nepravosti jimi jsou. Toto slovo „nepřátelé“ je tedy dvojsmyslné. Avšak říká-li jinde, jak dělá, že vysvobodí svůj lid z jeho hříchů, stejně jako Izaiáš a jiní, dvojsmysl je odstraněn a dvojí smysl „nepřátel“ redukován na jediný smysl „nepravostí“. Neboť kdyby měl v mysli hříchy, mohl je dobře

označit jako nepřátele; ale kdyby myslel na nepřátele, nemohl by je označit jako nepravosti.

A Mojžíš, David a Izaiáš užívali týchž výrazů. Kdo tedy řekne, že neměli týž smysl, a že smysl Davida, který je zjevně smyslem nepravostí, když mluvil o nepřátelích, nebyl týž jako smysl Mojžíše, když mluvil o nepřátelích?

Daniel (9) se modlí za vysvobození národa ze zajetí jeho nepřátel; ale myslel na hříchy, a aby to ukázal, říká, že k němu přišel Gabriel a řekl mu, že byl vyslyšen a že zbývá jen sedmdesát týdnů čekat, po nichž bude národ zbaven nepravosti, hřích vezme konec a vysvoditel, Svatý svatých, přinese věčnou spravedlnost, nikoli zákonnou, nýbrž věčnou.

Sekce jedenáctá. Proroctví

[fr. 693]

H. 5. — Vida slepotu a bídu člověka, hledím-li na celý vesmír němý a na člověka bez světla, přenechaného sobě samému a jakoby ztraceného v tomto zákoutí vesmíru, aniž by věděl, kdo ho tam umístil, co tam přišel dělat, co se s ním stane, až zemře, neschopného veškerého poznání — upadám do zděšení jako člověk, kterého by někdo přenesl spícího na pustý a strašný ostrov, který by se probudil, aniž by věděl, kde je, a bez prostředku, jak odtud vyjít. A při tom se divím, že člověk neupadá do zoufalství z tak bědného stavu. Vidím vedle sebe jiné osoby stejné povahy: ptám se jich, zda jsou lépe poučeny než já; říkají mi, že ne. A tito bědní zbloudilci, podívavše se kolem sebe a spatřivše některé příjemné předměty, se jim oddali a přilnuli k nim. Já jsem k nim nedokázal přilnout, a uváživ, nakolik je víc pravděpodobné, že je něco jiného než to, co vidím, hledal jsem, zda by tento Bůh nezanechal nějakou stopu po sobě.

Vidím několik protikladných náboženství a tudíž všechna klamná, kromě jednoho. Každé chce být věřeno svou vlastní autoritou a hrozí nevěřícím; nevěřím jim tedy pro to. Každý to může říci, každý se může prohlásit prorokem. Avšak vidím křesťanské, v němž nacházím proroctví, a to nemůže udělat každý.

[fr. 701]

Horlivost Židů pro jejich zákon a chrám: Josephus a Filón Žid *ad Caïum*. Který jiný národ má takovou horlivost? Museli ji mít.

Ježíš Kristus předpovězen co do času a stavu světa: žezlo odňaté z Judova stehna a čtvrtá monarchie. Jak jsme šťastní, že máme toto světlo v této temnotě.

Jak krásné je vidět očima víry Dareia, Kýra, Alexandra, Římany, Pompeia a Heroda jednat, aniž by to věděli, pro slávu evangelia!

[fr. 710]

Proroctví. — Kdyby jediný muž byl napsal knihu předpovědí Ježíše Krista co do času a způsobu, a kdyby Ježíš Kristus přišel ve shodě s těmito proroctvími, byla by to nekonečná síla.

Avšak zde je toho mnohem víc, je to posloupnost lidí po čtyři tisíce let, kteří stále a bez proměny přicházejí jeden za druhým předpovídat tentýž příchod. Je to celý národ, který to ohlašuje a který trvá čtyři tisíce let, aby jako celek vydal svědectví o jistotách, které o tom má, a od nichž se nedá odvrátit jakýmikoli hrozbami a pronásledováními; to je docela jinak pozoruhodné.

[fr. 713]

Zajetí Židů bez návratu. Jer 11,11: „Přivedu na Judu zla, z nichž nebudou moci být vysvobozeni."

Figury. — Iz 5: „Pán měl vinici a čekal od ní hrozny, ale rodila pouze trpké hroznky. Rozkotám ji tedy a zničím; země nebude plodit než trní, a zakážu nebi na ni pršet. Vinice Páně je dům Izraele, a muži Judy jsou jejím vybraným klíčkem. Očekával jsem, že budou konat skutky spravedlnosti, a plodí jen nepravosti."

Iz 8: „Posvěcujte Pána s bázní a chvěním; nebojte se nikoho než jeho, a bude vám svatostí; ale bude kamenem úrazu a kamenem pohoršení oběma domům Izraele. Bude pastí a zkázou lidu Jeruzaléma; a mnozí z nich o tento kámen zavadí, upadnou, budou rozbiti, lapeni do této pasti a zahynou. Zahalte má slova a přikryjte můj zákon pro mé učedníky.

Budu tedy trpělivě čekat na Pána, který se zahaluje a skrývá domu Jákobovu."

Iz 29: „Buďte zmateni a překvapeni, lide Izraele; potácejte se, klopýtejte a buďte opilí, ale ne opilostí z vína; klopýtejte, ale ne z opilosti, neboť Bůh vám připravil ducha otupělosti: zahalí vám oči, zatemní vaše knížata a vaše proroky, kteří mají vidění.“

(Daniel 12: „Zlí tomu neporozumějí, ale ti, kdo budou dobře poučeni, porozumějí.“ Ozeáš, poslední kapitola, poslední verš, po mnoha časných požehnáních říká: „Kde je mudrc? a bude rozumět těmto věcem; atd.“) „A vidění všech proroků vám budou jako zapečetěná kniha, kterou pokud dají učenému muži a který ji může číst, odpoví: Nemohu ji číst, neboť je zapečetěná; a když ji dají tomu, kdo neumí číst, řekne: Neznám písmena.

A Pán mi řekl: Protože tento lid mě ctí ústy, ale jeho srdce je daleko ode mne (hle, důvod a příčina; neboť kdyby se klaněli Bohu srdcem, rozuměli by proroctvím), a protože mi sloužili jen lidskými způsoby — proto přidám ke všemu ostatnímu, že přivedu na tento lid udivující div a velký a strašný zázrak: moudrost jeho mudrců zahyne a jejich inteligence se zatemní.“

Proroctví. Důkazy božství. — Iz 41: „Jste-li bohy, přibližte se, oznamte nám budoucí věci, nakloníme svá srdce vašim slovům. Poučte nás o věcech, které byly na počátku, a prorokujte nám ty, které mají přijít.

Z toho poznáme, že jste bohové. Učiňte to dobře nebo zle, pokud můžete. Podívejme se tedy a uvažujme spolu. Avšak nejste nic, nejste než ohavnosti; a tak dále. Kdo z vás nás poučuje (prostřednictvím současných autorů) o věcech, které se staly od počátku a od původu? abychom mu řekli: Jsi spravedlivý. — Není nikdo, kdo nás poučuje, ani kdo předpovídá budoucnost.“

Iz 42: „Já, který jsem Pán, nesdílím svou slávu s jinými. To já jsem dal předpovědět věci, které se staly, a předpovídám ještě ty, které mají přijít. Zpívejte novou píseň Bohu po celé zemi.

Přiveď sem tento lid, který má oči a nevidí, který má uši a je hluchý. Nechť se národy všechny shromáždí. Kdo z nich — a jejich bohové — vás poučí o věcech minulých a budoucích? Nechť přivedou své svědky pro své ospravedlnění; nebo nechť mě poslouchají a přiznají, že pravda je zde.

Vy jste moji svědci, praví Pán, vy a můj služebník, kterého jsem vyvolil, abyste mě znali a věřili, že já jsem.

Předpověděl jsem, zachránil jsem, sám jsem učinil ty zázraky před vašima očima; jste moji svědci mého božství, praví Pán.

To já jsem pro vaši lásku zlomil síly Babyloňanů; to já jsem vás posvětil a stvořil.

To já jsem vás provedl středem vod, moře a bystřin, a utopil a navždy zničil mocné nepřátele, kteří vám odporovali.

Avšak zapomeňte na tato stará dobrodiní a nehleďte už k minulým věcem.

Hle, připravuji nové věci, které se brzy objeví, poznáte je: učiním pustiny obyvatelnými a rozkošnými.

Utvořil jsem si tento lid, ustavil jsem ho, aby hlásal mou chválu a tak dále.

Avšak kvůli sobě samému smažu vaše hříchy a zapomenu vaše zločiny: neboť (abych vám připomněl vaše nevděčnosti a abych viděl, zda máte, čím byste se ospravedlnili), váš první otec zhřešil a vaši učitelé byli všichni přestupníky."

Iz 44: „Já jsem první a poslední, praví Pán; kdo se mi vyrovná, nechť vylíčí pořádek věcí od chvíle, kdy jsem utvořil první národy, a nechť ohlásí věci, které mají přijít. Nebojte se ničeho; neoznámil jsem vám všechny ty věci? Vy jste moji svědci."

Předpověď Kýra. — Iz 45,4: „Kvůli Jákobovi, jehož jsem vyvolil, jsem tě povolal jménem."

Iz 45,21: „Pojďte a hádejme se spolu. Kdo oznámil věci od počátku? Kdo předpověděl věci již tehdy? Nejsem to já, který jsem Pán?"

Iz 46: „Rozpomeňte se na první věky a poznejte, že není nic podobného mně, který od počátku oznamuji věci, které mají přijít na konci, a již v původu světa. Má rozhodnutí budou trvat a všechny mé vůle budou splněny.“

Iz 42,9: „První věci se staly, jak byly předpovězeny; a hle, nyní předpovídám nové a oznamuji vám je, dřív než se stanou.“

Iz 48,3: „Předpověděl jsem první věci a potom jsem je splnil; a staly se způsobem, jak jsem řekl, protože vím, že jste tvrdí, že váš duch je vzpurný a vaše čelo nestoudné; proto jsem je chtěl oznámit před událostí, abyste nemohli říci, že to bylo dílo vašich bohů a účinek jejich řádu.

Vidíte, že se stalo, co bylo předpovězeno; nebudete to vyprávět? Nyní vám oznamuji nové věci, které si uchovávám ve své moci a které jste ještě nepoznali; připravuji je teprve nyní, a nikoli už dávno: zatajil jsem vám je ze strachu, abyste se nechlubili, že jste je sami předvídali.

Neboť o nich nemáte žádné poznání a nikdo vám o nich nemluvil, a vaše uši nic z toho neslyšely; neboť vás znám a vím, že jste plni přestoupení, a dal jsem vám jméno přestupníků od prvních dob vašeho původu.“

Iz 65. Zavržení Židů a obrácení pohanů. — „Ti mě hledali, kdo mě nehledali. Ti mě nalezli, kdo mě nehledali. Řekl jsem: Zde jsem, zde jsem, — národu, který mé jméno nevzýval.

Vztahoval jsem své ruce po celý den k nevěřícímu lidu, který následuje své touhy a kráčí špatnou cestou, k tomu lidu, který mě ustavičně vyzývá zločiny, které páchá v mé přítomnosti, který se vrhá k obětem modlám a tak dále.

Ti budou rozptýleni v dým v den mé zuřivosti a tak dále.

Shromáždím nepravosti vaše i vašich otců a vrátím vám všem podle vašich skutků.

Pán praví toto: Pro lásku ke svým služebníkům nezničím celý Izrael, ale některé zachovám, jako se zachovává zrno zbylé v hroznu,

o kterém se říká: Neutrhávej ho, neboť je to požehnání.

Tak vezmu z Jákoba a z Judy, aby vlastnili mé hory, které měli moji vyvolení a moji služebníci v dědictví, a mé úrodné a obdivuhodně hojné lány; avšak vyhladím všechny ostatní, protože jste zapomněli svého Boha a sloužili cizím bohům. Volal jsem vás, a neodpověděli jste; mluvil jsem, a vy jste neslyšeli, a zvolili jste si věci, které jsem zakázal.

A proto Pán říká toto: Hle: moji služebníci budou nasyceni a vy budete chřadnout hladem; moji služebníci budou v radosti a vy ve zmatku; moji služebníci budou zpívat písně z hojnosti radosti svého srdce, a vy budete vydávat výkřiky a nářky z trápení svého ducha.

A zanecháte své jméno jako ohavnost mým vyvoleným. Pán vás vyhladí a své služebníky nazve jiným jménem, v němž ten, kdo bude požehnán na zemi, bude požehnán v Bohu a tak dále, protože první bolesti budou zapomenuty.

Neboť hle: tvořím nová nebesa a novou zemi, a minulé věci nebudou už v paměti a nepřijdou již na mysl.

Avšak budete se vždy radovat v nových věcech, které tvořím, neboť tvořím Jeruzalém, který není nic jiného než radost, a jeho lid plesání.

A budu si libovat v Jeruzalémě a v svém lidu, a nebude už tam slyšet výkřiků ani pláče.

Vyslyším ho dřív, než poprosí; vyslechnu je, až budou teprve začínat mluvit. Vlk a jehně se budou spolu pást, lev a vůl budou žrát stejnou slámu; had bude žrát jen prach, a nebude se už páchat vražda ani násilí na celé mé svaté hoře.“

Iz 56: „Pán říká toto: Buďte spravedliví a přímí, neboť má spása je blízko a má spravedlnost se zjeví.

Blažený je ten, kdo činí tyto věci a zachovává mou sobotu a brání svým rukám páchat nějaké zlo.

A nechť cizinci, kteří ke mně přilnuli, neříkají: Bůh mě oddělí od svého lidu; neboť Pán říká toto: Kdokoli zachová mou sobotu a zvolí si činit mou vůli a zachová mou smlouvu, dám jim místo ve svém domě

a dám jim jméno lepší než to, které jsem dal svým dětem: bude to věčné jméno, které nikdy nezanikne.

Pro naše zločiny se spravedlnost od nás vzdálila. Čekali jsme světlo a nacházíme jen tmy; doufali jsme ve světlo a chodíme v temnotě; ohmatávali jsme zeď jako slepci a naráželi jsme v pravé poledne jako uprostřed noci, a jako mrtví v temných místech.

Všichni budeme řvát jako medvědi, naříkat jako holubice. Čekali jsme spravedlnost, a nepřichází: doufali jsme ve spásu, a vzdaluje se od nás."

Iz 66,18: „Avšak navštívím jejich skutky a jejich myšlenky, až přijdu, abych je shromáždil se všemi národy a lidmi, a uvidí mou slávu.

A dám jim znamení, a z těch, kdo budou spaseni, pošlu k národům, do Afriky, do Lydie, do Itálie, do Řecka a k národům, které o mně neslyšely a neviděly mou slávu. A přivedou vaše bratry."

Jer 7. Zavržení chrámu: „Jděte do Siló, kde jsem na počátku ustanovil své jméno, a podívejte se, co jsem tam učinil pro hříchy svého lidu. A nyní, praví Pán, protože jste páchali tytéž zločiny, učiním z toho chrámu, kde se vzývá mé jméno, na nějž se spoléháte a který jsem já sám dal vašim kněžím, totéž, co jsem učinil se Silóem. (Neboť jsem ho zavrhl a učinil si chrám jinde.)

A odvrhnu vás daleko od sebe, stejným způsobem, jak jsem odvrhl vaše bratry, syny Efraima (Zavržení bez návratu). Nemodli se tedy za tento lid."

Jer 7,22: „K čemu vám slouží přidávat oběť na oběť? Když jsem vyvedl vaše otce z Egypta, nemluvil jsem k nim o obětech a zápalech; nedal jsem jim žádný rozkaz, a předpis, který jsem jim dal, byl tento: Buďte poslušní a věrní mým přikázáním, a budu vaším Bohem a vy budete mým lidem. (Teprve když obětovali zlatému teleti, dal jsem si oběti, abych obrátil zlý zvyk v dobré.)"

Jer 7,4: „Nedůvěřujte lživým slovům těch, kdo vám říkají: Chrám Páně, chrám Páně, chrám Páně."

[fr. 713 bis]

Sofoniáš 3,9: „Dám svá slova pohanům, aby mi všichni sloužili jedním ramenem.“ — Ezechiel 37,25: „David, můj služebník, bude věčně knížetem nad nimi.“ — Exodus 4,22: „Izrael je můj prvorozený syn.“

[fr. 715]

Proroctví. — Ámos a Zachariáš: Prodali spravedlivého a za to nebudou nikdy povoláni zpět. — Ježíš Kristus zrazen.

Nebude už paměť na Egypt; viz Iz 43,16.17.18.19. Jer 23,6.7.

Proroctví. — Židé budou rozptýleni všude. Iz 27,6. — Nový zákon. Jer 31,32.

Malachiáš, Grotius. Druhý slavný chrám. — Ježíš Kristus do něj přijde. Ag 2,7.8.9.10.

Povolání pohanů. Jóel 2,28. Oz 2,34. Dt 32,21. Mal 1,11.

[fr. 727]

Během trvání Mesiáše. — *Ænigmatis.* Ezechiel 17.

Jeho předchůdce. Malachiáš 3.

Narodí se. Dítě. Iz 9.

Narodí se ve městě Betlémě. Mi 5. Objeví se hlavně v Jeruzalémě a narodí se z rodiny Judy a Davida.

Má zaslepit mudrce a vzdělance, Iz 6, 8, 29 atd., a ohlašovat evangelium chudým a maličkým, Iz 29, otevřít oči slepým, uzdravit nemocné a přivést na světlo ty, kdo chřadnou v temnotách. Iz 61.

Má učit dokonalou cestu a být učitelem pohanů. Iz 55, 42,1–7.

Proroctví mají být nesrozumitelná bezbožným, Dan 12, Oz, posl. 10, ale srozumitelná těm, kdo jsou dobře poučeni.

Proroctví, která ho představují chudým, ho představují pánem národů. Iz 52,14 a dále; 52. Zach 9,9.

Proroctví, která předpovídají čas, ho nepředpovídají jinak než jako pána pohanů, trpícího, nikoli v oblacích ani jako soudce. A ta, která ho představují takto, soudícího a slavného, neznačí čas.

Má být obětí za hříchy světa. Iz 39, 53 atd.

Má být vzácným základním kamenem. Iz 28,16.

Má být kamenem úrazu a pohoršení. Iz 8. Jeruzalém má o tento kámen zavadit.

Stavitelé mají tento kámen zavrhnout. Ž 117,22. Bůh má tento kámen učinit kamenem úhelným.

A tento kámen má vyrůst v nesmírnou horu a má naplnit celou zemi. Dan 2.

A tak má být odmítnut, nepoznán, zrazen, Ž 108,8, prodán, Zach 11,12; poplván, políčkován, posmíván, souženk nekonečnými způsoby, napojen žlučí, Ž 68, proboden, Zach 12, nohy a ruce propíchnuty, zabit, a jeho šaty rozvrženy losem.

Že vstane z mrtvých, Ž 15, třetího dne, Oz 6,3.

Že vystoupí do nebe, aby seděl po pravici. Ž 109.

Že se králové ozbrojí proti němu. Ž 2.

Že jsa po pravici Otcově, bude vítězit nad svými nepřáteli.

Že králové země a všechny národy se mu budou klanět. Iz 60.

Že Židé budou trvat jako národ. Jer.

Že budou bloudit, bez králů, Oz 3, bez proroků, Ámos, očekávajíce spásu a nenacházejíce ji. Iz.

Povolání pohanů skrze Ježíše Krista. Iz 52,15; 55,5; 60 atd., Ž 81.

Oz 1,9: „Nebudete už mým lidem, a nebudu už vaším Bohem, poté co se rozmnožíte z rozptýlení. Na místech, kde se neříká: můj lid, budu je nazývat svým lidem.“

[fr. 727 bis]

Povolání pohanů skrze Ježíše Krista (Izaiáš 52,15).

Sekce dvanáctá, třináctá a čtrnáctá. Důkazy Ježíše Krista, zázraky, polemika

[fr. 737]

...A proto odmítám všechna ostatní náboženství.

A proto nalézám odpověď na všechny námitky.

Je spravedlivé, aby se Bůh tak čistý zjevil jen těm, jejichž srdce je očištěno.

A proto je mi toto náboženství milé, a shledávám je již dostatečně oprávněným tak božskou morálkou; avšak nalézám v něm více.

Shledávám jako účinné to, že od té doby, co trvá paměť lidí (hle, národ, který přetrvává starší než každý jiný národ), je lidem ustavičně oznamováno, že jsou v obecné zkaženosti, ale že přijde Obnovitel: celý národ to předpovídá před jeho příchodem, celý národ se mu klaní po jeho příchodu; že to neříká jeden člověk, nýbrž nekonečný počet lidí, a celý národ prorokující, a stvořený naschvál po čtyři tisíce let, konečně oni sami bez model i bez králů. Jejich knihy rozptýlené po čtyři sta let.

Čím víc je zkoumám, tím víc v nich nalézám pravd: i to, co předcházelo, i to, co následovalo; i tuto synagogu, která je předpovězena, i tyto bědné, kteří ji následují, a kteří, jsouce našimi nepřáteli, jsou obdivuhodnými svědky pravdivosti těchto proroctví, kde je i jejich bída a jejich zaslepenost předpovězena.

Nalézám tento řetězec, toto náboženství, zcela božské ve své autoritě, ve své trvalosti, ve své stálosti, ve své morálce, ve svém jednání,

ve svém učení, ve svých účincích, a temnoty Židů hrůzné a předpovězené: *Eris palpans in meridie* [Budeš tápat v poledne]. *Dabitur liber scienti litteras, et dicet: Non possum legere* [Dá se kniha tomu, kdo zná písmena, a řekne: nemohu číst]; žezlo ještě v rukou prvního cizího uchvatitele, zvěst o příchodu Ježíše Krista.

Tak tedy vztahuji ruce k svému Vysvoboditeli, který, byv předpovězen po čtyři tisíce let, přišel na zem trpět a zemřít za mne v době a za všech okolností, které byly předpovězeny; a skrze jeho milost čekám smrt v pokoji, v naději, že budu s ním věčně spojen; a žiji přitom s radostí, buď v dobrech, která se mu zlíbí mi dát, nebo ve zlech, která mi sesílá pro mé dobro, a jež mě svým příkladem naučil snášet.

[fr. 754]

c. c. *Homo existens, te Deum facis* [Jsa člověk, činíš se Bohem].

Je psáno: *„Dii estis“* [Bohové jste] — a Písmo nemůže být zrušeno.

c. c. *Hæc infirmitas non est ad mortem* [Tato nemoc není k smrti] — a je k smrti.

Lazarus dormit [Lazar spí] — a potom řekl: *Lazarus mortuus est* [Lazar zemřel].

[fr. 759]

[Buď Židé, nebo křesťané musí být zlí.]

[fr. 783]

...Tehdy Ježíš Kristus přichází říci lidem, že nemají jiných nepřátel než sebe samé, že to jsou jejich vášně, které je oddělují od Boha, že on přichází, aby je zničil, a aby jim dal svou milost, aby ze všech učinil svatou církev, že přichází přivést do této církve pohany i Židy, že přichází zničit modly jedněch a pověry druhých. Tomu se staví na odpor všichni lidé, nejen přirozeným odporem žádostivosti; nýbrž, nade všemi, králové země se spojují, aby zrušili toto rodící se náboženství, jak bylo předpovězeno (Prorok: *Quare fremerunt gentes... Reges terræ...*

adversus Christum [Proč se bouří národy… Králové země… proti Kristu]).

Všechno, co je největšího na zemi, se spojuje: vzdělanci, moudří, králové. Jedni píší, druzí odsuzují, další zabíjejí. A navzdory všem těmto odporům tito prostí a bezmocní lidé odolávají všem těmto mocem a podrobují si i tyto krále, tyto vzdělance, tyto moudré, a odstraňují modloslužbu z celé země. A to vše se děje mocí toho, který to předpověděl.

[fr. 793]

Nekonečná vzdálenost těles od duchů naznačuje nekonečně nekonečnější vzdálenost duchů od lásky, neboť ta je nadpřirozená.

Všechen lesk velikostí nemá žádného jasu pro lidi, kteří jsou v hledání ducha.

Velikost lidí ducha je neviditelná králům, boháčům, vojevůdcům, všem těmto velkým z těla.

Velikost moudrosti, která není ničím, leda že je od Boha, je neviditelná tělesným i lidem ducha. To jsou tři různé řády druhu.

Velcí géniové mají svou říši, svůj jas, svou velikost, své vítězství, svou slávu, a nemají žádnou potřebu tělesných velikostí, s nimiž nemají nic společného. Jsou viděni ne očima, ale duchy, to stačí.

Svatí mají svou říši, svůj jas, své vítězství, svou slávu, a nemají žádnou potřebu tělesných ani duchovních velikostí, s nimiž nemají nic společného, neboť jim nic nepřidávají ani neubírají. Jsou viděni Bohem a anděly, nikoli těly ani zvědavými duchy: Bůh jim stačí.

Archimédés, bez lesku, by byl v téže úctě. Nedal bitvy pro oči, ale poskytl všem duchům své vynálezy. Ó, jak zazářil duchům!

Ježíš Kristus, bez majetku a bez jakéhokoli vnějšího projevu vědy, je ve svém řádu svatosti. Nedal žádného vynálezu, nevládl; byl však pokorný, trpělivý, svatý, svatý, svatý Bohu, strašný démonům, bez jakéhokoli hříchu. Ó, s jakou velikou nádherou a s jak podivuhodnou velkolepostí přišel, očím srdce a těm, kteří vidí moudrost!

Bylo by zbytečné, aby Archimédés byl knížetem ve svých knihách o geometrii, i kdyby jím byl.

Bylo by zbytečné, aby náš Pán Ježíš Kristus přišel jako král, aby zazářil ve své říši svatosti; a přece přišel se vší nádherou svého řádu!

Je nanejvýš směšné pohoršovat se nad nízkostí Ježíše Krista, jako by tato nízkost byla téhož řádu, jakého je velikost, kterou přišel ukázat. Nechť někdo zváží tuto velikost v jeho životě, v jeho utrpení, v jeho skrytosti, v jeho smrti, ve volbě jeho učedníků, v jejich opuštění, v jeho tajném vzkříšení, a ve zbytku: uvidí ji tak velikou, že nebude mít důvod se pohoršovat nad nízkostí, která tam není.

Avšak jsou tací, kdo mohou obdivovat jen tělesné velikosti, jako by nebylo duchovních; a jiní, kdo obdivují jen duchovní, jako by nebylo nekonečně vyšších v moudrosti.

Všechna tělesa, obloha, hvězdy, země a její království, nestojí za toho nejmenšího z duchů; neboť ten zná to vše, i sebe sama; a tělesa nic.

Všechna tělesa dohromady, a všichni duchové dohromady, a všechna jejich díla, nestojí za nejmenší pohnutí lásky. To je řádu nekonečně vyššího.

Ze všech těles dohromady by se nedala vyvodit ani jedna malá myšlenka: to je nemožné, a jiného řádu. Ze všech těles a duchů by se nedalo vytáhnout jediné pohnutí pravé lásky, to je nemožné, a jiného řádu, nadpřirozeného.

[fr. 795]

Kdyby byl Ježíš Kristus přišel jen proto, aby posvěcoval, celé Písmo a všechny věci by k tomu směřovaly, a bylo by snadné přesvědčit nevěřící. Kdyby byl Ježíš Kristus přišel jen proto, aby zaslepoval, celé jeho jednání by bylo zmatené, a neměli bychom žádný způsob, jak přesvědčit nevěřící. Avšak protože přišel *in sanctificationem et in scandalum* [k posvěcení a k pohoršení], jak praví Izaiáš, nemůžeme přesvědčit nevěřící a oni nemohou přesvědčit nás; ale právě tím je pře-

svědčujeme, neboť říkáme, že v celém jeho jednání není žádného přesvědčení ani na jedné, ani na druhé straně.

[fr. 797]

Důkazy Ježíše Krista. — Ježíš Kristus pověděl veliké věci tak prostě, že se zdá, jako by je nepromýšlel, a přece tak jasně, že je dobře vidět, co o nich smýšlel. Tato jasnost spojená s touto prostotou je obdivuhodná.

[fr. 799]

Řemeslník, který mluví o bohatství, prokurátor, který mluví o válce, o království a tak dále; avšak boháč mluví dobře o bohatství, král mluví chladně o velikém daru, který právě učinil, a Bůh mluví dobře o Bohu.

[fr. 800]

Kdo naučil evangelisty vlastnostem duše dokonale hrdinské, aby ji tak dokonale vylíčili v Ježíši Kristu? Proč ho líčí slabého v jeho úzkosti? Neumějí snad vylíčit smrt pevnou? Ano, neboť týž svatý Lukáš líčí smrt svatého Štěpána silnější, než smrt Ježíše Krista.

Činí ho tedy schopným bázně, dříve než nutnost zemřít přišla, a potom zcela pevným.

Avšak když ho líčí tak zmateným, je to tehdy, když se sám trápí: a když ho trápí lidé, je zcela pevný.

[fr. 806]

Zázraky i pravda jsou nutné, protože je třeba přesvědčit celého člověka, v těle i v duši.

[fr. 811]

Nebylo by hříchem nevěřit v Ježíše Krista, nebýt zázraků.

[fr. 813]

Zázraky. — Jak nenávidím ty, kdo předstírají pochybnosti o zázracích! Montaigne o tom mluví, jak je třeba, na obou místech. Vidí se v jednom, jak je opatrný; a přece věří v druhém a vysmívá se nevěřícím.

Ať je to jakkoli, církev je bez důkazu, mají-li pravdu oni.

[fr. 821]

Je veliký rozdíl mezi pokoušením a sváděním k omylu. Bůh pokouší, ale nesvádí k omylu. Pokoušet znamená opatřovat příležitosti, které, aniž by ukládaly nutnost, působí, že jestli se nemiluje Bůh, učiní se jistá věc. Svést k omylu je uvést člověka do nutnosti uzavřít a následovat lež.

[fr. 822]

Abraham, Gedeon: [znamení] nad zjevení. Židé se zaslepovali, soudíce zázraky podle Písma. Bůh nikdy neopustil své pravé ctitele.

Raději následuji Ježíše Krista než kohokoli jiného, protože má zázraky, proroctví, nauku, trvalost a tak dále.

Donatisté: žádný zázrak, který by nutil říci, že je to ďábel. Čím více podrobně mluvíme o Bohu, Ježíši Kristu, církvi…

[fr. 824]

Buď Bůh zahanbil falešné zázraky, nebo je předpověděl; a jedním i druhým se povznesl nad to, co je pro nás nadpřirozené, a povznesl i nás k tomu.

[fr. 829]

Ježíš Kristus praví, že Písma svědčí o něm, ale neukazuje, v čem.

Ani proroctví nemohla dokázat Ježíše Krista za jeho života; a tak nebylo vinou nevěřit v něho před jeho smrtí, kdyby zázraky nebyly stačily bez nauky. Avšak ti, kdo v něho nevěřili, ještě za jeho života, byli hříšníky, jak sám praví, a bez výmluvy. Museli tedy mít důkaz, kterému odporovali. Nuže, neměli ten náš, nýbrž jen zázraky; tedy ty stačí, když učení není opačné, a je třeba v ně věřit.

Jan 7,40. Spor mezi Židy, jaký je dnes mezi křesťany. Jedni věřili v Ježíše Krista, druzí mu nevěřili, pro proroctví, která říkala, že se měl narodit v Betlémě. Měli se raději lépe přesvědčit, zda jím není, neboť jeho zázraky byly přesvědčující; měli se dobře ujistit o těchto údajných rozporech jeho učení s Písmem; a tato temnost je neomlouvala,

ale zaslepovala. Tak ani ti, kdo odmítají věřit v dnešní zázraky pro nějaký domnělý chimérický rozpor, nejsou omluveni.

Lid, který v něho věřil pro jeho zázraky; farizeové jim říkali: Tento lid je prokletý, který nezná zákon; ale je snad jediný kníže nebo farizej, který by v něho uvěřil? Neboť víme, že žádný prorok nevychází z Galileje. Nikodém odpověděl: Odsuzuje náš zákon člověka dříve, než ho vyslechne?

[fr. 830]

Proroctví byla dvojsmyslná: již nejsou.

[fr. 831]

Pět tezí bylo dvojsmyslných, již nejsou.

[fr. 840]

Církev má tři druhy nepřátel: Židy, kteří nikdy nebyli z jejího těla; heretiky, kteří se z ní odloučili; a špatné křesťany, kteří ji rozdírají zevnitř.

Tyto tři různé druhy protivníků s ní obvykle bojují různě; ale zde s ní bojují týmž způsobem. Protože jsou všichni bez zázraků, a církev měla vždy proti nim zázraky, všichni měli týž zájem je obcházet, a všichni použili tohoto úskoku: že se nemá soudit učení podle zázraků, nýbrž zázraky podle učení. Byly dvě strany mezi těmi, kdo poslouchali Ježíše Krista: jedni, kteří následovali jeho učení pro jeho zázraky; druzí, kteří říkali… Byly dvě strany za časů Kalvínových… Nyní jsou jezuité, atd.

[fr. 848]

Je-li milosrdenství Boží tak veliké, že nás spasitelně poučuje, i když se skrývá, jaké světlo nemáme očekávat, když se zjeví?

[fr. 858]

Dějiny církve se mají vlastně nazývat dějinami pravdy.

[fr. 862]

Církev byla vždy napadána protichůdnými bludy; ale snad nikdy ne současně, jako dnes. A trpí-li víc pro mnohost bludů, získává i tu vý-

hodu, že se vzájemně ničí.

Stěžuje si na oba, ale mnohem víc na kalvinisty, pro schisma.

Je jisté, že mnozí z obou protikladů jsou klamáni; je třeba je vyvést z omylu.

Víra objímá mnoho pravd, které zdánlivě si odporují: Čas smát se, čas plakat atd. *Responde, ne respondeas* [Odpovídej, neodpovídej] atd.

Zdrojem toho je sjednocení dvou přirozeností v Ježíši Kristu; a také oba světy (stvoření nového nebe a nové země; nový život, nová smrt; všechny věci zdvojené, a tatáž jména zůstávají); a konečně dva lidé, kteří jsou ve spravedlivých (neboť jsou oba světy, a úd i obraz Ježíše Krista. A tak jim všechna jména náleží, spravedlivých i hříšníků; mrtvého, živého; živého, mrtvého; vyvoleného, zavrženého atd.).

Je tedy veliký počet pravd, i víry i mravů, které zdánlivě si odporují, a které všechny trvají v obdivuhodném řádu. Zdrojem všech herezí je vyloučení některých z těchto pravd; a zdrojem všech námitek, které nám činí heretikové, je neznalost některých našich pravd. A obvykle se stává, že nemohouce pochopit vztah dvou protikladných pravd, a věříce, že přijetí jedné zahrnuje vyloučení druhé, přidržují se jedné, vylučují druhou, a myslí si, že my naopak. Nuže vyloučení je příčinou jejich hereze; a neznalost toho, že my držíme i druhou, je příčinou jejich námitek.

První příklad: Ježíš Kristus je Bůh a člověk. Ariáni, nemohouce spojit tyto věci, které považují za neslučitelné, říkají, že je člověk: v tom jsou katolíci. Ale popírají, že by byl Bůh: v tom jsou heretici. Tvrdí, že my popíráme jeho lidství: v tom jsou nevědomí.

Druhý příklad: ve věci Nejsvětější svátosti: Věříme, že podstata chleba je proměněna, a to podstatně, v podstatu těla našeho Pána, a že Ježíš Kristus je v ní skutečně přítomen; to je jedna z pravd. Druhá je, že tato svátost je i obrazem svátosti kříže a slávy, a je památkou obou; to je katolická víra, která zahrnuje tyto dvě pravdy, jež se zdají být protikladné.

Dnešní hereze, nechápajíc, že tato svátost obsahuje zároveň přítomnost Ježíše Krista i jeho obraz, a že je obětí i památkou oběti, [věří], že nelze přijmout jednu z těchto pravd, aby nebyla pro tento důvod vyloučena druhá.

Přidržují se jen tohoto bodu, že tato svátost je obrazná; a v tom nejsou heretici. Myslí si, že my vylučujeme tuto pravdu; a odtud pochází, že nám činí tolik námitek z míst Otců, kteří to říkají. Nakonec popírají přítomnost; a v tom jsou heretici.

Třetí příklad: odpustky.

Proto nejkratší způsob, jak zabránit herezím, je poučovat o všech pravdách; a nejbezpečnější způsob, jak je vyvrátit, je prohlásit je všechny; neboť co řeknou heretici?

Abychom věděli, zda nějaký názor je od Otce…

[fr. 864]

Pravda je v této době tak zatemnělá, a lež tak zavedená, že nebudeme-li milovat pravdu, nemůžeme ji poznat.

[fr. 894]

Ti, kdo milují církev, si stěžují, že vidí mravy rozkládané; ale aspoň zákony trvají. Avšak tito ničí zákony: vzor je zkažen.

[fr. 898]

Nemohou mít trvalost, a hledají obecnost; a proto činí celou církev zkaženou, aby oni byli zdraví.

[fr. 905]

O zpovědích a rozhřešeních bez znamení lítosti. — Bůh hledí jen na nitro: církev soudí jen podle vnějšku. Bůh dává rozhřešení, jakmile vidí pokání v srdci; církev, když je vidí ve skutcích. Bůh učiní uvnitř čistou církev, aby svou svatostí vnitřní a zcela duchovní zahanbila vnitřní bezbožnost pyšných moudrých a farizeů; a církev učiní shromáždění lidí, jejichž vnější mravy jsou tak čisté, že zahanbí mravy pohanů. Jsou-li tam pokrytci, ale tak dobře zahalení, že nerozezná jejich jed, snáší je; neboť ačkoli nejsou přijati od Boha, kterého nemohou

oklamat, jsou přijati od lidí, které klamou. A tak církev není zneuctěna jejich jednáním, které se jeví svatým. Ale vy chcete, aby církev nesoudila ani nitro, protože to náleží jen Bohu, ani vnějšek, protože Bůh se zastavuje jen u nitra; a tak, odnímajíce jí všechen výběr z lidí, uchováváte v církvi ty nejvíce nevázané, a ty, kteří ji tak hanobí, že by je synagogy Židů a sekty filozofů byly vyhnaly jako nehodné, a byly by si je zošklivily jako bezbožné.

[fr. 913]

Pravděpodobnost. — Každý může přidat, nikdo nemůže ubrat.

[fr. 919]

To jsou účinky hříchů národů a jezuitů: velcí si přáli, aby jim bylo lichoceno; jezuité si přáli, aby byli milováni od velikých. Všichni byli hodni toho, aby byli vydáni duchu lži, jedni, aby klamali, druzí, aby byli klamáni. Byli lakotní, ctižádostiví, poživační: *Coacervabunt sibi magistros* [Nahromadí si učitele]. Hodni učedníci takových mistrů, *digni sunt* [jsou hodni]. Hledali lichotníky a nalezli je.

[fr. 920]

Nezřeknou-li se pravděpodobnosti, jejich dobrá pravidla jsou stejně málo svatá jako špatná, neboť jsou založena na lidské autoritě; a tak, jsou-li spravedlivější, budou rozumnější, ale ne svatější, drží z divokého kmene, na nějž jsou naroubována.

Jestli to, co říkám, neslouží k vašemu osvětlení, poslouží lidu.

Jestli ti mlčí, promluví kameny.

Mlčení je největším pronásledováním. Nikdy svatí nemlčeli. Je pravda, že je třeba povolání, ale není to z usnesení Rady, odkud se máme naučit, zda jsme povoláni, je to z nutnosti promluvit. Nuže, poté co Řím promluvil, a myslíme, že odsoudil pravdu, a oni to napsali; a knihy, které řekly opak, jsou cenzurovány, je třeba volat tím hlasitěji, čím nespravedlivěji jsme cenzurováni, a čím násilněji chtějí umlčet slovo, až přijde papež, který vyslechne obě strany, a který se pora-

dí se starobylostí, aby učinil spravedlnost. Tak dobří papežové nalezou církev ještě v křiku.

Inkvizice a Tovaryšstvo, dvě pohromy pravdy.

Proč je neobviňujete z ariánství? Vždyť řekli, že Ježíš Kristus je Bůh: snad to chápou, ne z přirozenosti, ale jak je řečeno: *Dii estis* [Bohové jste].

Jsou-li mé listy odsouzeny v Římě, to, co v nich odsuzuji, je odsouzeno v nebi: *Ad tuum, Domine Jesu, tribunal appello* [K tvému soudu, Pane Ježíši, se odvolávám].

Vy sami jste zkazitelní.

Bál jsem se, že jsem psal špatně, vida se odsouzen, ale příklad tolika zbožných spisů mi dává věřit v opak. Není už dovoleno psát dobře, tak je Inkvizice zkažená nebo nevědomá!

„Je lépe poslouchat Boha než lidi."

Nebojím se ničeho, nedoufám v nic. Biskupové nejsou takoví. Port-Royal se bojí, a je to špatná politika je oddělit, neboť se už nebudou bát, a budou víc nahánět strach. Nebojím se ani vašich zvláštních cenzur, nejsou-li založeny na cenzurách tradice. Cenzurujete všechno? Jakže! I mou úctu? Ne. Řekněte tedy co, jinak nic neuděláte, neoznačíte-li zlo, a proč je zlem. — A to budou mít velkou nesnáz učinit.

Pravděpodobnost. — Vysvětlili zábavně bezpečnost; neboť po tom, co stanovili, že všechny jejich cesty jsou bezpečné, nenazývali už bezpečným to, co vede do nebe, bez nebezpečí nedojít tam, nýbrž to, co tam vede bez nebezpečí vyjít z této cesty.

[fr. 923]

Není to pouhé rozhřešení, které odpouští hříchy ve svátosti pokání, nýbrž lítost, která není opravdová, nehledá-li svátost.

Tak ani svatební požehnání nebrání hříchu v plození, nýbrž touha plodit děti Bohu, která je opravdová jen v manželství.

A jako kajícník bez svátosti je lépe disponován k rozhřešení než nekajícný se svátostí, tak Lotovy dcery, například, které měly jen touhu

po dětech, byly čistší bez manželství než sezdaní bez touhy po dětech.

Blaise Pascal: Myšlenky

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Wikizdroje (fr.wikisource.org).

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/pascal-myslenky/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/pascal-myslenky/.